

T.C

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**JOHN RAWLS'DA ADALET-ÖZGÜRLÜK
İLİŞKİSİ**

Ozan Kopuz

2501130952

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Muhammed Ali Ağcan

İstanbul 2014

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : OZAN KOPUZ

Numarası : 2501130952

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUS. İLİŞ.

Tez Savunma Tarihi : 09.07.2015

Danışman : YRD. DOÇ. DR MUHAMMED ALİ AĞCAN

Tez Savunma Saati : 13:00

Tez Başlığı : " JOHN RAWLS'DA ADALET-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HALUK ALKAN		Kabul
2- YRD. DOÇ. DR. AHMET OKUMUŞ		Kabul
3- YRD. DOÇ. DR. MUHAMMED ALİ AĞCAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. CENGİZ ÇAĞLA		
2- YRD. DOÇ. DR. EDİP ASAF BEKAROĞLU		

ÖZ

JOHN RAWLS'DA ADALET-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

Ozan Kopuz

Adalet ve özgürlüğü birbirinden bağımsız şekilde düşünmek mümkün değildir. Çünkü adalet talepleri çoğu zaman özgürlüğün eşitliğiyle ilgili taleplerden oluşur. John Rawls'un adalet teorisi bu durumun örneklerinden birini sunar. Ona göre adalet içerisinde bireylerin özgür ve eşit vatandaşlar olarak düşünülebileceği bir toplumsal işbirliği idealini tanımlar. Rawls teorisinde iki adalet ilkesi önerir. İlk ilke temel özgürlükleri garanti altına alırken, ikinci ilke eşitsizlikleri en az avantajlıların yararına telafi eder ve fırsat eşitliğini sağlar. Düşünürün adalet teorisinde özgürlük önemli bir rol oynar. Adalet teorisinin temel amaçlarından biri özgürlüğün yasal/siyasal ve sosyo-ekonomik koşullarını sağlamaktır. Bu adalet fikri aynı zamanda eşitlikçidir ve öncelikli olarak özgürlüğün eşitliğini sağlamaya çalışır. Dolayısıyla Rawls'un adalet teorisini açıklamak özgürlük düşüncesini incelemeyi zorunlu kılar.

Bu şekilde bir incelemenin önemli bir bileşeni özerklik kavramıdır. Rawls'un teorisinde bireylerin ahlaki kişiliğini tanımlayan iki yeteneği vardır. Bunlardan ilki belirli bir iyi kavramına sahip olma, değiştirme ve rasyonel şekilde takip etmektir. Diğeri ise adalet hissidir. Bu iki ahlaki güç bireylerin özerkliğini tanımlar. Özerklik ve özgürlük birçok boyutta örtüşür. Temel özgürlükler bireylerin özerkliği için gerekli anayasal koşulları sağlar. Dahası bireylerin rasyonel özerkliği özgürlüklerinin bir boyutunu oluşturur. Öz-saygı yukarıda bahsedilen örtüşmenin açık bir ifadesidir. Ek olarak adalet teorisi içinde özgürlük ve özerkliğin etkisini gösterir.

Anahtar Kelimeler: John Rawls, adalet, özgürlük, özerklik, eşitlik, öz-saygı

ABSTRACT
JOHN RAWLS'DA ADALET-ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

OZAN KOPUZ

It is possible to think about justice and liberty in a separate way. Because, the claims of justice generally consist of the claims dealing with equality of liberty. John Rawls's theory of justice is one of the examples of it. In his opinion justice determines an ideal of social cooperation in which persons may be conceived as free and equal citizens. Rawls proposes two principles of justice in his theory. While the first principles secure basic liberties, the second principles compensates for inequalities on behalf of the least advantaged and provides equality opportunity. Liberty plays a crucial role in his theory of justice. One of the basic objectives of theory of justice is to provide legal/political and socio-economic conditions of liberty. At the same time this idea of justice is egalitarian and fundamentally tries to provide equality of liberty. Thus explaining Rawls's theory of justice requires to study his idea of liberty.

The significant component of this kind of study is concept of autonomy. There are two capacities that define moral personality of individuals. The first of these to have, to revise and rationally to pursue determinate conception of good. The other is sense of justice. These two moral powers determine autonomy of individuals. Autonomy and liberty correspond to each other in many aspects. Basic liberties ensure necessary constitutional conditions for autonomy of persons. Moreover, rational autonomy of persons is an aspect of their liberty. Self-respect is an explicit statement of above-mentioned correspondance. In addition, it indicates the effect of liberty and autonomy in the theory of justice.

Keywords: John Rawls, justice, liberty, autonomy, equality, self-respect

ÖNSÖZ

Adalet kavramına yönelik farklı tanımlamalar mevcuttur. Fakat bu tanımlamaların ortak noktası adaletin toplumsal ve/veya siyasal bir değer olarak önemini belirtmektir. Adalet bir yandan siyasal meşruiyet ve toplumsal yaşamın istikrarı için oldukça önemli bir kavramken, diğer yandan bireyler ve gruplar arasındaki ilişkiyi tanımlayan kural ve yasaların ideal hedefini tanımlamaktadır. Dahası Rawls'un teorisinin öne sürdüğü üzere, belirli bir toplum içerisinde yaşayan bireylerin özgür ve eşit bir şekilde toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamlarını sürdürmesinin çerçevesini belirler. Bu önemin aksine bir adalet ideali üzerinde anlaşıldığını söylemek zordur. Dolayısıyla bu durum adaletin birçok farklı kavrama referansla açıklanması ve tanımlanması olgusunu beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı adalet üzerine düşünmek eşitlik, özgürlük, özerklik gibi farklı kavramlar üzerine düşünmeyi de zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma Rawls'un adalet teorisini yukarıda bahsedilen kavramlardan biri olan özgürlük düşüncesine odaklanarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Rawls'un adalet ve özgürlük düşünceleri arasındaki ilişki ve bu ilişkide özerklik kavramının rolü üzerinde durulacaktır. Rawls'un adalet teorisini özgürlük merkezinde incelemenin önemi bir yandan Rawls'un teorisine yönelik farklı bir perspektif kazandırmasından kaynaklanırken, diğer yandan Rawls'un teorisi özelinde incelenen adalet, özgürlük ve özerklik gibi kavramların nasıl birbirlerini zorunlu şekilde gerektirdiği, ve nasıl birbirleri ile yakın bir ilişki içerisinde olduğunu göstermesinden ileri gelir.

Çalışmanın hacmi göz önünde bulundurulduğunda içeriğe dair belirli sınırlamalar yapmak zorunlu hale gelmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak adalet kavramına dair farklı perspektifleri incelerken, sadece Rawls'un temel komüniteryen ve liberteryen eleştirilerine ve ayrıca özerkliği adalet tartışmalarının merkezine taşıyan perspektiflere yer verilmiştir. Aynı durum özgürlüğe dair temel düşüncelerin incelendiği bölümde de takip edilmiştir. Burada Isaiah Berlin'in özgürlük kavramlaştırması merkeze alınarak, onun eleştirileri üzerinde kurulan farklı özgürlük

yaklaşımları ve Berlin'in düşüncelerinden tamamen farklılaşan özgürlük kavramları incelenmiştir. Bu sınırlamanın amacı özgürlük ve özerklik kavramları arasındaki ilişkiye işaret etmektir. Rawls'un adalet teorisini özgürlük kavramına odaklanarak okumak, onun bireyin ahlaki kişiliği ve özerkliği düşüncesini incelemeyi zorunlu kılar. Fakat burada karşılaşılan en büyük zorluk onun özerklik ve özgürlük düşünceleri arasındaki kavramsal ayrımı/farklılığı belirleyememektir. Rawls'un metinleri bu iki kavramın aynı anlamda kullanıldığına dair ipuçlarını sağladığı gibi tam tersine her iki kavramın farklı ve ayrı bir tanımlaması olduğuna dair düşünceleri de barındırmaktadır. Bu bağlamda Rawls'un özgürlük ve özerklik kavramları arasında bir hayli karmaşık bir teorik ilişki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmanın düşünsel altyapısı, geliştirilmesi ve tamamlanmasında büyük emeği geçen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Muhammed Ali Ağcan'a teşekkürlerimi sunmak isterim. Çalışmanın oluşumundaki özverisi, sabrı ve düşünsel anlamdaki kılavuzluğu benim için oldukça değerlidir. Ayrıca çalışmanın başından sonuna kadar maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, her zaman yanımda olan aileme bu çalışmayı benim için verimli ve anlamlı kıldıkları için ne kadar teşekkür etsem azdır. Yine çalışma süresince değerli ve anlamlı yardımlarını esirgemeyen dostlarıma minnettarlığımı sunmak isterim. Son olarak benim için huzurlu ve verimli bir çalışma ortamı yarattıkları için İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)'ne teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1
I. SİYASET FELSEFESİNDE ADALET VE ÖZGÜRLÜK TARTIŞMALARI .	6
A. Giriş	6
B. Adalet Kavramı	8
1. Adalet Teorilerinin Farklı Sınıflandırmaları	8
2. Adalet Üzerine Farklı Perspektifler	12
3. Rawls'un Adalet Teorisi ve Eleştirileri	15
C. Özgürlük Kavramı	23
1. Isaiah Berlin'in Özgürlük Kavramlaştırması	24
2. Berlin'in Eleştirileri ve Yeni Yaklaşımlar	27
3. Berlin-Sonrası Özgürlük Kavramlaştırmaları	31
4. Cumhuriyetçi Özgürlük	36
5. Rawls'un Özgürlük Düşüncesi	37
II. JOHN RAWLS'UN ADALET TEORİSİ	40
A. Giriş	40
B. Temel Düşünceler	45
C. Yöntem ve Adalet İlkelerinin Seçimi	52
D. Adalet İlkeleri	58
E. Kamusal Gerekçeleştirme ve İstikrar	67
III. JOHN RAWLS'DA ADALET VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ	74
A. Giriş	74
B. Bireylerin İki Ahlaki Gücü ve Özerklik	75
C. Özgürlük, Özgürlüğün Önceliği ve Özerklik	80
D. Birincil Değerler ve Özgürlük	86
E. Adalet ve Özgürlük İlişkisi	90
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	101

GİRİŞ

Adalet kavramı siyaset ve ahlak felsefesi alanında oldukça önemli bir yer tutar. Bu önem büyük ölçüde kavramın hem bireysel hem de toplumsal düzlemde ulaşılmaya çalışılan bir ideali ifade etmesinden kaynaklanır. Fakat adalet kavramı önemli olduğu kadar tartışmalı bir kavramdır. Çünkü kimilerine göre adalet bireylerin erdemlerinden biri olarak düşünülüp kavramlaştırılırken kimilerine göre ise adalet bir toplumsal/siyasal düzeni niteler ve bu toplumsal/siyasal boyutta kavramlaştırılır. Her iki kavramlaştırma şeklinde de adalet özgürlükle yakın bir ilişki içerisinde.

Adalet ve özgürlüğü birlikte düşünmek, negatif haklar şeklinde tanımlanan özgürlük düşüncesinin yetersizliğini gözler önüne serer. Bu tip hakların herkes için eşitliğini garanti altına almak, bireylerin bu özgürlükleri nasıl ve ne ölçüde kullanabileceği sorusunu dışarıda bırakır. Dolayısıyla toplumsal ve siyasal hayatta bireylerin içerisinde yaşadığı koşullara ilişkin değerlendirmenin bir şekilde eksik kaldığını gösterir. Adalet bu bağlamda bireylerin haklarını ve özgürlüklerini içerisinde etkili bir şekilde kullanacakları bir toplumsal/siyasal düzenin ifadesi olarak düşünülmelidir. Özerklik kavramının çağdaş siyaset teorisindeki önemi bahsedilen birlikteliğe işaret eder. Eğer adalet bireylerin özerklik ve özgürlüğünü etkili bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için gerekli toplumsal/siyasal koşulları tanımlayacaksa, bireylerin özerklik ve özgürlüğe dair talepleri aynı zamanda adalet talepleri olarak karşımıza çıkar. Bu durumu dağıtımcı adalet tartışmaları içinde dağıtımın nesnesine ilişkin farklı görüşlerde gözlemlemek mümkündür. Çünkü bu tartışmalar içinde dağıtımcı adaletin neyi ya da neleri dağıtması gerektiği sorusuna verilen cevaplar farklılaşsa da bu cevapların her biri ortak bir düşünceyi paylaşır: Adalet bireylerin özgürlük ve özerkliğini geliştirecek nesnelere dağıtımıyla ilgilidir. Çalışmanın ilk bölümünde incelenen tanınma tartışmaları bu durumun en açık örneklerinden birini oluşturur. Eğer kamusal olarak tanınma bireylerin özerklik ve özgürlükleri için gerekliyse, adalet kamusal tanınmayı da “dağıtmalıdır”. John Rawls adaleti ve özgürlüğü iç içe, birbirinden ayrılmaz bir şekilde düşünür. Bu özelliği dolayısıyla yukarıda özetlenen ilişkinin izlerini düşünürün adalet teorisinde görmek mümkündür.

John Rawls adaleti toplumsal bir ideal olarak görür. Dolayısıyla ona göre adalet bir toplumsal/siyasal düzenin sıfatıdır. Rawls bu doğrultuda özgün bir yöntem ve kavramsal çerçeve içerisinde kendi adalet teorisini inşa eder. Düşünür adalet kavramı başta olmak üzere siyaset ve ahlak felsefesine dair birçok çağdaş tartışmanın merkezinde yer alır ve bu yönüyle oldukça önemlidir. Rawls'un siyaset felsefesi tartışmaları içerisindeki önemi kuşkusuz adalet idealine yönelik özgün bir perspektif sunmasından kaynaklanır. "İyi"nin karşısında "doğru"ya öncelik verip kendisinden önceki faydacı gelenekten ayrılarak toplumsal sözleşme geleneğine ve Kantçı inşacılığa yönelir ve adaleti toplumsal değerlerin en önemlisi olarak ifade eder. Bu bağlamda siyasal adalet kavramının belirlediği, tüm iyi hayat anlayışlarının birlikte yaşayabileceği, modern demokratik toplumların çoğulcu yapısıyla uyumlu özgün bir toplumsal/siyasal düzen ideali önerir.

Bu tez çalışması en temelde Rawls'un adalet teorisini incelemeyi amaçlar. Bu incelemeyi ise yine Rawls'un adalet teorisinin önemli bir bileşeni olan başka bir kavram merkezinde yapmaya çalışır. Bu kavram özgürlüktür. Çalışma bu yönüyle Rawls'un adalet teorisini onun özgürlük kavramlaştırması ile ilişkisi çerçevesinde açıklamayı, yorumlamayı amaçlar. Bu anlamda çalışma bir kavramsal ilişki incelemesidir. Rawls'un adalet kavramlaştırmasını özgürlük düşüncesiyle ilişkisi temelinde incelemek, aynı zamanda Rawls'un ahlaki/siyasi özneye yüklediği özellikleri ve buradan kaynaklanan özerklik fikrini incelemeyi gerektirir. Çünkü Rawls'un özgürlük düşüncesi birçok kavramsal düzlemde bu özerklik düşüncesiyle örtüşür. Özerkliğin adalet teorilerindeki merkezi rolüne siyaset felsefesi literatüründe sıklıkla işaret edilmiştir. Düşünürün adalet teorisi özelinde de bu rolü ve etkiyi gözlemek mümkün ve önemlidir. Rawls'un bu bağlamda ayırt edici yönü ise özgürlük kavramlaştırmasının içini özerklik düşüncesi paralelinde doldurmasıdır. Bu doğrultuda örneğin Rawls'un adalet ilkelerinden ilkinin temel özgürlükler ve önceliği vurgusu bireylerin özerkliğinin anayasal koşullarını ifade eder.

Rawls'un adalet kavramlaştırmasının özgürlük düşüncesi ile yakın ilişkisini açıklayan en temel vurgu ise eşitlik üzerinedir. Rawls bu bağlamda eşitlikçi olarak

düşünülür ve sağlamaya çalıştığı eşitlik ise özünde özgürlüklerin eşitliğidir. Bu durumun ifadesini örneğin Rawls'un dağıtımcı adalet anlayışının bir sonucu olan birincil değerlerin ifadelendirilmesinde gözlemlemek mümkündür. Birincil değerler özelinde Rawls'un ikinci adalet ilkesi özgürlüğün değerinde ortaya çıkan farklılaşma ve eşitsizlikleri telafi etmeyi amaçlar. Dolayısıyla Rawls'un adalet kavramlaştırması ancak onun özgürlük düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda anlam kazanır. En keskin ifadesiyle Rawls'un adalet teorisi bireylerin eşit ve özgür olarak yaşayacakları bir toplumsal ideal arayışındadır. Bu anlamda Rawls'un siyasal düşüncesinde adalet ve özgürlük kavramlarını birbirinden bağımsız şekilde düşünmek mümkün değildir. Her iki kavram birbirlerinin tanımlanmasında vazgeçilmez bir yere sahiptir. Bu durum Rawls'un siyasal düşünce ve liberal teori içindeki ayırt edici niteliğine ve önemine işaret eder. Liberal teori içinde eşitlik temelinde kurulan bir dağıtımcı adalet düşüncesinin özgürlüğün altını oyduğu fikrini öne süren düşünürler mevcuttur. Nozick ve Hayek bu düşünürlere örnek olarak gösterilebilir. Fakat Rawls özgürlüğü eşitlik temelli bir adalet düşüncesi ile destekleyerek liberal teoride özgün bir yer edinir. Diğer yandan ise düşünür liberal teorinin cumhuriyetçi ve komüniteryen geleneklerle ilişkisini anlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde tartışılan Michael Sandel'in Rawls ve liberalizm eleştirisi bu ilişkiyi anlamaya yöneliktir. John Rawls'un teorisi üzerine oluşan literatür içinde onun özgürlük fikrine odaklanan çalışmalar mevcuttur. Yine aynı şekilde iki adalet ilkesinin uyum ve öncelik ilişkisi özelinde eşitlik ve özgürlük düşüncelerine yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Fakat bütüncül bir yaklaşımla Rawls'un adalet ve özgürlük fikirleri arasındaki bağlantıyı inceleyen çalışmaların eksikliği ortadadır. Bu çalışma bahsedilen eksikliğin giderilmesine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Bu tez çalışmasında yararlanılan kaynaklarla ilgili bazı noktalara dikkat çekmek yerinde olabilir. Çalışmada incelenmeye çalışılan soru göz önünde bulundurulduğunda öncelikli ve temel olarak John Rawls'un kendi metinlerinden faydalanmak gerekmiştir. Diğer yandan Rawls ve onun adalet teorisi üzerine oluşan devasa bir literatür vardır ve çalışmanın temel sorusu bağlamında bu literatürden yararlanılmıştır. Bu anlamda genel olarak özgürlük kavramı ve Rawls'un özgürlük düşüncesini ve adalet teorisi içerisindeki rolünü inceleyen çalışmalar kullanılmıştır.

Yine özerklik kavramına dair genel tartışmaların sunulduğu ve bu kavramın adalet teorisi içerisindeki konumunu ve ayrıca özgürlük kavramıyla yakın ilişkisini inceleyen çalışmalardan faydalanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Rawls'un adalet teorisini daha geniş bir bağlam içinde değerlendirebilmek için ahlak ve siyaset teorisi alanında adalet kavramına ilişkin temel tartışma ve perspektiflerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Yine aynı gerekçeyle Rawls'un belli başlı liberteryen ve komüniteryen eleştirileri olarak Robert Nozick ve Michael Sandel'in düşünceleri incelenmiştir. İlk bölümde Isaiah Berlin'in özgürlük kavramlaştırması etrafında şekillenen tartışmalar, özgürlük fikrine dair ana perspektifleri sunması dolayısıyla özellikle ele alınmıştır. Bu kısımda incelenen tartışmalar Berlin'in negatif-pozitif özgürlük düşüncesinin, özgürlüğü bir bütün olarak açıklamadaki yetersizliğini belirten düşüncelerden oluşur. Ek olarak Berlin'in negatif-pozitif özgürlük kavramlaştırmasına alternatif özgürlük tanımlamaları da çalışmanın hacmiyle orantılı bir boyutta incelenmiştir. Burada ise negatif-pozitif ikiliği dışında özgürlüğü tamamen farklı bir çerçevede tanımlamaya çalışan düşünceler tartışılmıştır.

İkinci bölüm Rawls'un adalet teorisini ana hatlarıyla incelemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda Rawls'un adaletle dair temel düşünceleri, adalet ilkelerinin seçiminde kullanılan kavramsal araçlar, seçilen adalet ilkelerinin içeriği ve son olarak bu ilkelerin istikrar ve meşruiyet düşünceleri doğrultusunda kamusal olarak gerekçelendirilmeleri incelenmiştir. Rawls'un adaletle ilişkin temel düşüncesi, adaletin bir toplumsal işbirliğinin koşullarını belirlediğidir. Bu durum seçilen adalet ilkelerinin toplumun temel yapısına uygulanmasıyla ortaya çıkar. Aynı zamanda Rawls bu toplumsal işbirliği düşüncesiyle uyumlu birey düşüncesini öne sürer. Bu toplumsal işbirliğindeki bireyler kendilerini özgür ve eşit olarak düşünürler ve aynı zamanda iki ahlaki güce sahiplerdir. Rawls adalet ilkelerini seçerken belirli bir yöntem içerisinde hareket eder. Rawls'un yönteminde en temelde "doğru" "iyi" karşısında önceliklidir. Bu yaklaşımı onu deontolojik etik üzerinde konumlandırır. Adalet ilkelerinin seçimi bu seçime katılacak tarafların bir düşünümsele dengeye ulaşmasıyla gerçekleşir. Düşünümsele denge tarafların ahlaki yargılarıyla seçilecek

adalet ilkeleri arasındaki uyumu sağlar. Orijinal pozisyon adalet ilkeleri seçecek tarafların içerisinde bulunduğu koşulları tanımlar. Bilgisizlik peçesi ise bu koşulların tarafların bilgisi üzerindeki sınırlamaların içeriğini oluşturur.

Üçüncü ve son bölümde ise çalışmanın temel sorusu incelenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Rawls'un bireye yüklediği düşünsel, ahlaki ve siyasi özellikler ele alınmıştır. Bireye yüklenen bu özellikler aynı zamanda bireyin özerkliğini tanımlar. Rawls'un özerklik düşüncesi özgürlük düşüncesiyle örtüşür. Bu örtüşmeyi görmek amacıyla ikinci başlıkta Rawls'un adalet teorisindeki dört farklı tartışmaya odaklanılmıştır. Bunlar özgürlüğün önceliği, temel özgürlükler listesinin belirlenmesi, özgürlüklerin çatışması ve sınırlanması ve son olarak siyasal özgürlüklerin adil değeri tartışmalarıdır. Sonraki başlıkta Rawls'un eşitlikçi adalet anlayışının somutlaştığı birincil değerler kavramlaştırması ve özgürlük düşüncesi arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Bu ilişki özgürlük ve adalet kavramları arasındaki yakın ilişkinin niteliğini gözler önüne serer. Burada Rawls'un teorisindeki iki temel tartışmaya odaklanılmıştır: Özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımı ve birincil değerler listesinin oluşturulması. Son olarak yukarıdaki başlıklardan elde edilen teorik çıktıların Rawls'un adalet ve özgürlük düşünceleri arasındaki ilişkiye dair neler söylediğine bakılmıştır. Bu çerçevede adalet, özgürlük ve özerklik kavramları arasındaki ilişkinin Rawls'un teorisinde somutlaştığı kavram olan öz-saygı düşüncesi tartışılmıştır.

I. SİYASET FELSEFESİNDE ADALET VE ÖZGÜRLÜK TARTIŞMALARI

A. Giriş

Adalet kavramı siyaset ve ahlak felsefesinin tartışmalı kavramlarının başında gelmektedir. Kavramın bizzat tanımlanması sorunu bir yana, kavramın hangi bağlamda ve hangi kavram setleriyle açıklanabileceği üzerine de yoğun tartışmalar söz konusu olmuştur ve olmaktadır. Bu doğrultuda, “Adalet nedir?”, “Adaletin öznesi nedir/kimdir?”, “Adalet nasıl incelenmelidir (birey ya da toplum temelinde)?” gibi sorular birçok düşünür tarafından incelenmiştir. Bu çerçevede çeşitli adalet teorileri geliştirilmiş, ahlak ve siyaset felsefesi literatüründe konu hakkında önemli bir birikim oluşmuştur.

Adalet kavramı farklı bağlamlarda incelenmiş ve farklı şekillerde kavramlaştırılmıştır. Bu yüzden öncelikle adaletin farklı tanımlanma biçimleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. İlk olarak, adalet kavramı, fayda ve yükümlülüklerin dağıtımı ile ilgili bir ahlaki izin (*moral permissibility*) olarak anlaşılır. Adalet bir tür meşruiyet olarak da algılanır. Bu anlamda adalet, diğerlerinin zorlayıcı müdahalelerinin yasaklanması ile ilgilidir. Bir bakımdan diğerlerinin eylemleri üzerinde izin verilebilirliğe odaklanır. Diğer yandan adalet bir karşılaştırmalı hakkaniyet şeklinde anlaşılır. Şöyle ki her birey hak ettiklerinden aynı oranda pay almalıdır. Bu anlamda bireylerin hak ettiklerinin tümünü alması gerekli değildir, gerekli olan alınan paylardaki oranın eşitliğidir. Fakat burada bireyin neleri hak ettiği noktası oldukça muğlaktır. Bunun dışında adalet hakkaniyet olarak anlaşılır. Burada adalet, bireylerin hak ettiklerinin tamamını alması olarak düşünülür. Ve son olarak, adalet, bireylerin birbirlerine karşı ahlaki yükümlülüğü olarak anlaşılır. Burada önemli olan bireylerin haklarına saygı duymaktır.¹ Bununla birlikte adalet kavramının mevcut farklı kavramlaştırılma biçimleri belirli sorunsallar

¹ Peter Vallentyne, “Distributive Justice”, *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge, 2.c, 2.bs, Blackwell Publishing, 2007, C:II, s.548

etrafında buluşmaktadır. Bu ortak odak noktaları “Kimlerin hakları vardır?”, “Kimler adalet tarafından korunmalıdır?”, “Ne tür faydalar ve yükümlülükler adaletle ilgilidir?” gibi sorulardan oluşmaktadır.²

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak adalet teorilerinin farklılaşan sınıflandırmaları üzerinde durulacaktır. Böylece farklı adalet teorilerinin genel olarak hangi açılardan birbirleri ile benzerlik ve farklılıklar taşıdıkları ve bunların boyutları incelenecektir. Sonrasında bir önceki bölümün daha somutlaştırılmış bir ifadesi olarak adaletle dair farklı perspektifler sunulacaktır. Bu bölümün amacı, bir önceki bölüm ile paralel olarak John Rawls’un adalet teorisinin genel tartışmalar içerisindeki konumuna dair ipuçları sağlamaktır. Bir sonraki bölüm John Rawls’un adalet teorisinin genel hatlarıyla sunulması ve bu teoriye yönelik temel eleştiri konularının incelenmesini içerecektir. Burada genel komüniteryen eleştirilerinin temsilcisi olarak Michael Sandel, liberteryen eleştirinin temsilcisi olarak ise Robert Nozick’in eleştirileri tartışılacaktır.

Bu bölümün ikinci kısmında ise özgürlük kavramına yönelik temel perspektiflerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak, siyaset felsefesi literatüründe özgürlük tartışmalarının merkezinde duran Isaiah Berlin ve onun özgürlük kavramlaştırması incelenecektir. Sonrasında ise Berlin’in temel eleştirileri ve bu eleştiriler üzerinden temellenen özgürlük kavramına dair farklı yaklaşımlar sunulacaktır. Bir sonraki bölümde Berlin’in özgürlük kavramlaştırmasından farklılaşan özgürlük tanımlamaları tartışılacaktır. Bu bölümde ayrıca, çalışmanın temel sorusuna paralel olarak, bu farklı özgürlük düşünceleri içerisinde özerklik kavramına odaklanan yaklaşımlar sunulacaktır. Sonraki bölümde yine özgürlük tartışmaları içerisinde önemli ve özgün bir perspektif sunan cumhuriyetçi özgürlük kavramlaştırması, Philip Pettit üzerinden incelenecektir. Ve son olarak genel hatlarıyla John Rawls’un özgürlük düşüncesi tartışılacaktır. Bu bölümde Rawls’un özgürlük kavramlaştırmasının genel hatları sunulacak ve bu kavramlaştırmanın

² A.e., s. 549

temelleri ve Rawls'un adalet teorisi içerisindeki rolü çalışmanın son bölümünde ayrıntılı olarak incelenecektir.

B. Adalet Kavramı

1. Adalet Teorilerinin Farklı Sınıflandırmaları

Antik Yunandan aydınlanmaya ve çağdaş siyasal düşünceye uzanan bir düzlemde, adalet tartışmaları yoğunluğunu arttırmış ve farklı bağlamlarda sürdürülmüştür. Önceleri daha çok bireysel bir erdem olarak algılanan kavramın zamanla toplumsal ve siyasal boyutu önem kazanmıştır. Bundan dolayı, kavramın siyaset felsefesi tartışmalarındaki önceliği artmaya başlamıştır. Antik dönem adalet tartışmaları ve günümüz çağdaş siyaset felsefesi adalet tartışmaları arasındaki önemli bir fark da şudur ki; antik dönem adalet teorileri değerle başlarken, modern adalet teorileri özgürlükle başlamaktadır. Örneğin Aristoteles'e göre kimin neyi hak ettiğine karar vermek için, hangi değerlerin daha onurlu ve değerli olduğu üstünde de düşünmek zorundayız. Bu anlamda Aristoteles için hukuk iyi bir yaşamın içeriğine ilişkin soruları da kapsar. Ancak Kant'tan Rawls'a kadar modern siyasal filozoflar adalet ilkelerinin herhangi bir değere dayanmaması gerektiğini iddia ederler. Adil bir toplum her bireyin kendi iyi hayat anlayışını seçebilme özgürlüğü ile ilgilidir.³ Bu fark çoğunlukla "iyi" ve "doğru" üzerine düşünmekle ilgilidir. Modern adalet teorilerinde karakteristik olan doğrunun iyiye önceliği durumu kaynağını Kant'ta bulur. Bu formül belirli bir iyi kavramı üzerine kurulmuş tüm ahlak bağlarını koparmak isteyen bir tutumu açıklar.⁴ Ahlak felsefesinde iyi ve doğru temelli adalet teorileri arasında metodolojik bir ayrım mevcuttur. Teleolojik teoride iyi doğrudan bağımsız olarak kurgulanır. Doğru ise bu iyiyi maksimize etmek olarak tanımlanır. Teleolojik teorinin örnekleri komüniteryen ve cumhuriyetçi adalet kavramlaştırmalarında izlenebilir. Deontolojik teori ise tam zıttı kabullere dayanır.⁵

³ Michael Sandel, **Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?**, çev. Mehmet Kocaoğlu, 2.bs, Ankara, Bigbang Yayınları, 2013, s.24

⁴ Andre Berten, Pablo de Silveira, Harve Pourtois, "Adil ve İyi", **Liberaller ve Cemaatçiler**, ed. Andre Berten, Pablo de Silveira, Harve Pourtois, çev. Başak Demir, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2006, s.30

⁵ Mehmet Kocaoğlu, **John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2014, s.30-31

Burada doğru iyi karşısında önceliklidir. Örneğin, Kant ve Rawls'da bu durumu açık şekilde gözlemlemek mümkündür.

Adalet üzerine düşünmek aynı zamanda pek çok farklı kavram üzerine düşünmek anlamına gelir. En temelde hak, hak ediş, özgürlük, özerklik, eşitlik ve mülkiyet gibi kavramlara dair bir öngörü adalet üzerine düşünmenin gerekliliklerindedir. Tüm bu kavramların birbiri içine geçmiş ya da farklı bağlamlar içerisinde farklı anlamlar öne süren karakteri de göz önünde bulundurulduğunda adalet teorilerinin kavramsal olarak karmaşıklığı anlaşılabilir. Bu doğrultuda adalet teorilerinin kavramsal olarak birçok farklı ilke setinden meydana geldiği söylenebilir. Eşitlik ilkesi bu ilkelere biridir. Buna göre insanların eşit muameleye tabi tutulmaları ya da her ne dağıtılıyorsa (dağıtımçı adalet teorileri içerisinde) eşit pay almaları gerekir. Hak ediş ilkesi insanların hak ettikleri şeyleri almaları gerektiğini ifade eder ve bir adalet teorisinin temellerinden birisini oluşturur. Mütakabiliyet ilkesi toplum içindeki bireyler arası ilişkinin niteliğine odaklanır. Ve son olarak ihtiyaç ilkesi, bir ihtiyaçlar sınıfı tanımlar ve bir toplumun bu ihtiyaçları mümkün olduğunca insani bir şekilde karşıladığı zaman adil olabileceğini söyler.⁶ Bu son ilke özellikle dağıtımçı adalet teorilerinde önemlidir. Çünkü dağıtımın “ne” üzerinden ve “nasıl” olacağı sorusu dağıtımçı adalet literatüründe önemli bir tartışma konusunu ve aynı zamanda dağıtımçı adalet düşüncesinin ayırt edici niteliğini oluşturur.⁷ Bu ilkeler içerisinde eşitlik ilkesi genel olarak kabul edilmiş nispeten tartışmasız bir ilkedir. Ancak asıl tartışma konusu, şu şekilde belirir; eğer insanlara eşit muamelede bulunacaksa, onların belirli hak ve özgürlüklerini korumalıyız, peki hangi hak ve özgürlüklerini? Son otuz yıldır yazılan çoğu siyaset felsefesi çalışması bu soru üzerine kurulmuştur.⁸

Çalışmanın bu kısmına kadar olan bölümündeki adalet ile ilgili soruları takip ederek literatürdeki adalet teorilerinin bir haritasını çizmek mümkün olabilir. Bu harita adalet kavramı ile ilgili literatürün genel bir taslağını sunma amacındadır. Ayrıca bu

⁶ David Schmidtz, **Adaletin Unsurları**, çev. Hayrettin Özler, Ankara, Liberte Yayınları, 2010, s.30

⁷ Bkz.: Vallentyne, “Distributive Justice”, s.554-555; Samuel Fleischacker, **Dağıtımçı Adaletin Kısa Tarihi**, çev. Gökhan Murteza, Eylem Yolsal Murteza, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2013, s.218-231

⁸ Will Kymlicka, **Contemporary Political Philosophy**, 2.bs, New York, Oxford University Press, 2002, s.53

taslak metodolojik kaygılar göz önünde bulundurularak sunulan bir sınıflandırma niteliği taşımaktadır. Bu sınıflandırmanın amacı, adalet teorilerinin genel resmi içerisinde, bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturan John Rawls'un adalet teorisinin nerede durduğunu belirlemeye çalışmaktır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda üç farklı temel teoriden bahsedilebilir. Bu teoriler faydacı, sözleşmeci ve liberteryen yaklaşımlar şeklinde ayrıştırılabilir.

İlk olarak, faydacı adalet teorilerine göre, bir eylem sadece ve sadece dünyadaki toplam refahı arttırırsa adil kabul edilebilir. Faydacı teoride bu anlamda yapılan eylemin sonuçları önemlidir.⁹ Önemli olan yapılan eylem sonucunda ortaya çıkan çıktıdır ve eylem öncesi durum göz ardı edilir. Bu çerçevede Rawls faydacılığı eleştirir ve kendi adalet teorisini oluştururken amacını faydacılık düşüncesine alternatif oluşturmak olarak belirtir.¹⁰ Sözleşmeci teorilere göre, bir eylem ya da bu eylemle uyumlu ilkeler sadece ve sadece önceden belirlenmiş koşullar altındaki toplum üyelerince kabul edilirse adil kabul edilebilir. Çoğu sözleşmeci teoride hipotetik bir anlaşma temelinde ilk ilkeler ya da kurallar seçilir daha sonra eylemler bu ilkelere uyumu bağlamında değerlendirilir. Sözleşmeci teoriler hipotetik anlaşmaların yapıldığı koşullara bağlı olarak kendi içerisinde farklılaşır. Hobbescu Teoriler, anlaşma dışı çıktıların ahlak dışı ve acıması doğa durumu olduğunu öne sürerler. Anlaşmanın tarafları olan bireyler kendi yetenekleri ve toplumdaki yerleri ile ilgili bilgiye sahip ve kendi çıkarını düşünen bireyler olarak varsayılır. Lockeçu Teoriler, insanların genelde kabul edilen bireysel haklara sahip olduğu doğa durumu gibi anlaşma dışı çıktıların bulunduğu görüşü dışında Hobbescu teorilerle benzerlik gösterirler. Kantçı Teoriler ise, anlaşmaya katılan bireylerin kendileri hakkında herhangi bir spesifik bilgiye sahip olmadıklarını garanti altına alan koşullar öngörmesiyle, Hobbescu ve Lockeçu teorilerden ayrılır.¹¹ Bu anlamda Kantçı olan Rawls'un teorisinde bireyler adalet ilkelerini seçerken bir bilgisizlik peçesi (*veil of ignorance*) ardındadırlar; kendileri ile ilgili, toplumdaki yerleri ve becerileri gibi spesifik bilgilere sahip değildirler. Ve son olarak liberteryen teoriler, bireysel

⁹ Vallentyne, "Distributive Justice", s.556

¹⁰ John Rawls, **A Theory of Justice**, Cambridge, Harvard University Press, 1999, s.20

¹¹ Vallentyne, "Distributive Justice", s. 557

özgürlük ve müdahalenin yokluğu (*freedom from interference*) üstüne odaklanırlar. Buna göre, bir eylem sadece hiçbir bireyin liberteryen haklarını ihlal etmiyorsa adil kabul edilebilir. Liberteryen haklar, temelde, bireyin kendi kendisinin sahibi olma (*self-ownership*) düşüncesi ve sahiplenilmemiş şeylere sahip olmaya ahlaki olarak yetkili olmak düşüncesinden kaynaklanır.¹²

Farklı ve daha genel bir sınıflandırma yapmak gerekirse; adalet teorileri usuli (*procedural*) ve yeniden dağıtımcı adalet teorileri olarak da sınıflandırılabilir. Usuli adalet teorisi, adaleti bireysel davranışın bir özelliği olarak tanımlar. Bu tanımlama sosyal süreçleri bireysel eylemler perspektifinden değerlendiren metodolojik bireycilikle uyşur. Bu düşünceye göre, ahlaki olarak yalnızca bireylerin eylemleri adil veya gayri adil şeklinde değerlendirilebilir; sosyal süreçleri ve dağıtımcı kalıpları bu şekilde değerlendirmek anlamsızdır. Dağıtımcı adalet teorisinde ise temel vurgu bireysel eylemlere değil fakat bir toplumsal durumun özelliği üstünedir. Buna göre bir toplumdaki kaynaklar ve malların dağılımı önceden belirlenmiş bir ahlaki ilke veya ölçüte uygunsu, o toplum adil olarak kabul edilir.¹³

Adalet teorilerinin incelenmesinde metodolojik bir sınırlamanın ötesinde, bir adalet teorisinin hangi bağlamda geliştirildiğini incelemek bir sınıflandırma yapmadan önce anlamlı bir girişim olacaktır. Bu anlamda Michael Sandel'in adalet teorileri ile ilgili sunduğu sınıflandırma yardımcı olacaktır. Sandel'e göre adaletle ilişkin üç farklı temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımların her biri adalet problemi üzerine farklı bakış açıları sağlar. Bu yaklaşımlardan ilki, adaleti refah yani toplam mutluluğu arttırmak bağlamında ele alan yaklaşımdır. Burada daha önce yapılan sınıflandırmadaki faydacılık düşüncesinin izlerini görmek mümkündür. Diğer bir yaklaşım ise adaleti özgürlükle ilişkilendiren yaklaşımdır. Burada ise adalet, özgürlük ve bireysel haklar bağlamında incelenir ve bireysel haklara vurgu ön plandadır. Daha önce yapılan sınıflandırmadaki liberteryen düşünce ile paralel bir şekilde, bu yaklaşım, özgürlüğü adalet ve eşitlik gibi kavramlar karşısında ön planda

¹² A.e, s.558

¹³ Mustafa Erdoğan, "Özgürlük, Adalet, Refah", **Adalet Kavramı**, ed. Adnan Güriz, 3.bs, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2013, s.173-181

tutar. Ve son olarak adaleti iyi yaşam ve erdemle ilişkilendiren ve adalet problemini bu bağlam içerisinde inceleyen bir yaklaşım mevcuttur.¹⁴ Bu yaklaşımda adalet kavramsallaştırılırken, temel sorular, hangi davranış ya da özelliklerin erdemli kabul edileceği ya da iyi bir yaşamın tanımı üzerine odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, çalışmada daha önce bahsedilen, ahlak felsefesindeki iyi-doğru tartışması ekseninde, bu yaklaşım, iyinin doğruya önceliğini ön planda tutmaktadır.

2. Adalet Üzerine Farklı Perspektifler

Adalet kavramı yukarıda bahsedilen kavramsal bileşenlerinin yanında, ek olarak “tanınma” (*recognition*) kavramı ve bu kavram etrafında oluşan çokkültürcülük tartışmaları içerisinde de önemli bir yer tutar. Bu anlamda “tanınma” talepleri çoğu zaman aynı zamanda adalet talepleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu taleplerin önemli bir parçası da özerklik (*autonomy*) düşüncesidir. Bu önemin işaretlerinden biri özerklik kavramının oldukça geniş bir perspektifte kullanılabilir olmasıdır. Özerklik bu anlamda bazen özgürlükle, bazen özgür iradeyle (*freedom of the will*) aynı anlamda, bazen de rasyonalite ve egemenlik kavramlarıyla tanımlanır.¹⁵ Özellikle dağıtımcı adalet kavramlaştırması perspektifinde, ileri sürülen fikir, her bireyin eylemde bulunmaya yönelik kabiliyetini- yani bir anlamda bireysel özerkliğini-gerçekleştirmesine aracılık edecek şeylere sahip olması gerektiği düşüncesiye, o halde adalet aynı zamanda, belirli bir kültürle tanımlanan bir bireyin kendi kültürel kimliğini ifade etmeye yarayacak dil eğitimine sahip olup olmadığı ya da kendini eşcinsel olarak tanımlayan bir failin cinsel tercihlerini ifade edebilecek bir kamusal ortama sahip olup olmadığıyla da ilgilidir.¹⁶

Bu akıl yürütme daha da ileri bir aşamaya taşınırsa, bireysel özerkliğin teminatı olan herhangi bir dağıtım nesnesi, Rawlsçu anlamda bir “birincil değer” (*primary goods*) kabul edilerek dağıtımcı adalet düşüncesinin kapsamı genişletilebilir. Bu çerçevede, kişisel özerkliğin sağlanması ve garanti altına alınması bazı kaynak ve koşulları

¹⁴ Sandel, a.g.e, s.35-36

¹⁵ Gerald Dworkin, “Autonomy”, , *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge, 2.c, 2.bs, Blackwell Publishing, 2007, C:II, s.443

¹⁶ Fleischacker, a.g.e, s.227

gerektirdiği kabulü yukarıda bahsedilen tanınma ve adalet kavramı arasındaki ilişkinin ilk aşamasını oluşturur. Ki bu durum aynı zamanda negatif hak ve özgürlüklerin bu anlamda yetersizliğini vurgular, dolayısıyla hakların ve özgürlüklerin tanımlanmasında pozitif bir yönün bulunması gerektiğini ima eder. Genel olarak buradaki iddia, sosyal adaletin bir gereği olarak bireysel özerkliğin geliştirilmesi için gerekli sosyo-ekonomik ve anayasal koşulların garanti altına alınmasıdır.¹⁷ Bunun yanında bu ilk adıma ek olarak tanınma taleplerinin adalet talepleri olarak ortaya çıkışının teorik temellerinden biri ise şu şekildedir: Özerkliğin uygulanmasında bireyler materyal ve anayasal koşulların yanında aynı zamanda semantik-sembolik bir çevreye de bağımlıdırlar. Ayrıca bireyler doğrudan özerk failliklerini sınırlandıran düşmanca ve aşağılayıcı (*denigrating*) semantik-sembolik çevrelere karşı savunmasızdırlar. Dolayısıyla bireylerin özerkliğinin korunmasına yönelik bir sosyal adalet kavramı aşağılama (*denigration*) tehditlerine karşı bir korumayı da içermelidir.¹⁸ Adalet kavramına bu şekilde bir yaklaşım aynı zamanda adaletin dağıtımçı rolünü de yeniden düşünmeyi ima eder. Çünkü, bireysel özerkliğin bu dağıtılamaz yeni kaynakları bir kez kabul edildiğinde adalet teorilerinin nesnesini yeniden düşünmek zorunluluğu açık bir şekilde ortaya çıkar. Toplumdaki tüm bireylerin özerkliğini eşit şekilde koruyacak ve garanti altına alacak ve yine bireyleri eşit şekilde özneler-arası kırılğanlıklarından koruyacak koşulların ne olduğu sorusu, adalet ilkelerinin uygulanmasındaki ana odağı tanınmanın toplumsal ilişkilerine taşır. Sonuç olarak, liberal adalet kavramının dağıtımçı karakteri aşınır. Dolayısıyla, adil dağıtım ilkelerinin yerini, karşılıklı tanınmanın toplumsal koşullarını koruyacak temel kurumların nasıl oluşturulması gerektiğini belirleyen ilkeler alacaktır. Ki bu durum sosyal adalet hakkında düşünmenin oldukça farklı bir veçhesini ortaya çıkarmaktadır.¹⁹

Tanınmanın adalet talebi olarak ifadelendirilişi ve bunun da bireysel özerkliğin bir boyutu olarak gereçlendirilmesi, kimlik ve tanınma arası ilişkilerin ve bu ilişkinin

¹⁷ Joel Anderson, Axel Honneth, "Autonomy, Vulnerability, Recognition, and Justice", *Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays*, ed. John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Pres, 2005, s. 129

¹⁸ A.e, s.137

¹⁹ A.e, s.144

bireysel özerklik bağlamında aldığı görünümün bir sonucudur. Kimliğin ve tanınmanın bireyin benlik idraki açısından taşıdığı önem²⁰ tüm bu taleplerin teorik alt yapısını teşkil eder. Yukarıda bahsedildiği şekliyle tanınmanın bireysel özerkliğin bir boyutu olduğu yani Rawlsçu anlamda bir birincil değer olduğu iddiasını temellendirmek adına öncelikle birey özerkliği kavramının yeniden formüle edilmesi ve tanınmanın bu kavramın önemli bir boyutu olduğu iddiasının gerekçelendirilmesi gerekmiştir.

Tüm bu güncel tartışmalar göz önüne alındığında ve ayrıca küreselleşme olgusunun da baskısıyla, adalet kavramsallaştırması ile ilgili yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, adalet taleplerinin, artık sadece ulusal devletlere yönelmesi ya da sadece yurttaşlar arasındaki ilişkilere yönelmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla tartışmanın dili değişmektedir. Topluluk üyelerinin adaletten ne bekledikleri ya da neyi hak ettiklerine odaklanan dağıtım ve tanınma tartışmaları yerini artık kim bir topluğun üyesi olarak kabul edilmeli ve “topluluğun” nasıl tanımlanması gerektiği gibi sorulara bırakmıştır. Dolayısıyla adaletle ilgili tartışma konusu artık sadece “ne” ile ilgili değil ayrıca “kim” ile ilgili hale gelir. Başka bir deyişle adaletle ilgili tartışmalar günümüzde artık ikili bir görünüm sergiler. Bir yanda adalet ne kadar ekonomik eşitsizliğe izin verir? Hangi dağıtımcı ilkeye göre ne kadar dağıtım gereklidir? gibi ilk-düzyen sorular vardır. Diğer yanda ise bu soruların ötesinde adaletle ilgili ilk-düzyen soruları içerisinde düşüneceğimiz uygun çerçeve nedir? Adil dağıtım ya da karşılıklı tanınmaya hak kazanan uygun özne kimdir? gibi ikinci-düzyen sorular mevcuttur. Dolayısıyla sadece adaletin özüne dair sorular değil, ayrıca uygun çerçeve de tartışma konusudur. Bu doğrultuda Nancy Fraser, adaleti uygun bir şekilde düşünebileceğimiz yeni bir çerçeve önerir. Buna göre adalet teorileri üç boyutlu bir düzlemde düşünülmelidir: temsille (*representation*) ilgili politik boyut, dağıtımla ilgili ekonomik boyut ve tanınmayla ilgili kültürel boyut.²¹

²⁰ Charles Taylor, “Tanınma Politikası”, **Çokkültürcülük: Tanınma Politikası**, çev. Yurdanur Salman, ed. Amy Gutmann, 4.bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, s.52-57

²¹ Nancy Fraser, **Scales of Justice: Reimagining Political Sphere in a Globalizing World**, New York, Columbia University Press, 2009, s.15

3. Rawls'un Adalet Teorisi ve Eleştirileri

Adaletle dair farklı sınıflandırmalar ve güncel perspektiflerin sunulmasından sonra John Rawls'un adalet teorisinin, yukarıda incelenen sınıflandırmalar ışığında nerede durduğuna bakılabilir. Bu sorunun cevabını vermeye çalışırken farklı sınıflandırmaların bazı noktalarda örtüştüğü de gözden kaçırılmamalıdır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde Rawls'un teorisi, deontolojiktir. Çünkü Rawls, teorisinde herhangi bir iyi anlayışı tanımlamaktan uzak durmaktadır. Onun teorisinde doğrunun iyiye önceliği ön plandadır. İkinci olarak Rawls'un teorisi, sözleşmecî adalet teorileri arasında düşünülebilir. Teorisinde orijinal pozisyon (*orijinal position*), bilgisizlik peçesi (*veil of ignorance*) gibi teorik araçlar vasıtasıyla bireyler uygulanacak adalet ilkelerini sözleşmecî teorilerde olduğu gibi kendileri bir anlaşma sonucunda seçerler. Üçüncü olarak Rawls'un teorisi, tam olarak örtüşmemekle beraber, adaleti özgürlükle ilişkilendiren yaklaşıma da yakın gözükmektedir. Tam olarak örtüşmemektedir çünkü Rawls'un adalet teorisi adalet ilkelerinin ilki ile bireysel özgürlükleri güvence altına almaya çalışırken bu sınıflandırma içerisinde anlaşılabilir. Ancak ikinci adalet ilkesi Rawls'un adaleti sadece özgürlükle ilişkilendirmediğine, bunu aşan farklı boyutlara da fazlasıyla dikkat çektiğine işaret etmektedir. Bu ikinci ilkede söz konusu olan Rawls'ın tanımladığı birincil değerlerin yeniden dağıtımıdır. Burada daha çok adaleti refah ile ilişkilendiren yaklaşıma yaklaşmaktadır. Fakat bu durum, Rawls'un açıkça eleştirdiği faydacı prensipler temelinde değil "fark ilkesi" (*difference principle*) doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Rawls bu çerçevede adaleti, birinci ilke göz önünde bulundurulduğunda özgürlükle ilişkilendirirken, ikinci ilke söz konusu olduğunda bu durumun farklılaştığı ve adaleti aynı zamanda refah bağlamında düşündüğü söylenebilir. Ve son olarak Rawls'un adalet kavramlaştırması dağıtımcıdır; çünkü ikinci ilkenin gerektirdiği şekilde, bazı temel birincil değerler dağıtımın nesnesi olarak belirlenir ve bu değerler üzerinden bir dağıtım mekanizması öngörülür. Rawls'un dağıtımcı adalet teorisi, tarihsel olarak, bu kavramın belki de en keskin ifadesini sunmaktadır. Şöyle ki; iki adalet ilkesi, hangi malların dağıtılması gerektiği, bu malların hangi ihtiyaçları tatmin ettiği,

neden ihtiyaçlara öncelik tanındığı ve dağıtımın özgürlükle ilişkisinin nasıl düzenlenmesi gerektiği hakkında kapsayıcı bir çerçeve sunar.²²

Rawls'un teorisinin tüm tartışmalar içerisinde nerede durduğu incelenirken, kuşkusuz teorisinin kendisini incelemek zorunludur. Bu maksatla yukarıdaki tartışmaları anlamlı kılacak bir şekilde Rawls'un adalet teorisinin genel bir incelemesi yapılabilir. Bu kısımda sadece yüzeysel bir inceleme ile yetinilecek, çalışmanın sonraki kısmında Rawls'un adalet teorisi temel sorunsalı ilgilendirecek şekilde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Rawls'un adalet teorisi modern dönem adalet tartışmalarında belirleyici bir rol oynamıştır. Her ne kadar çalışma içerisinde de inceleneceği üzere, farklı perspektiflerden önemli eleştirilerle karşılaşmışsa da konu hakkındaki mevcut literatürde merkezi bir konumdadır. Bahsedilen önemli eleştirilerin sahiplerinden biri olarak Robert Nozick, Rawls'un teorisinin önemini; "Siyaset felsefecileri ya Rawls'un teorisi içinde çalışmak zorundadır ya da neden böyle yapmadıklarını açıklamak zorundadırlar" şeklinde belirtmiştir.²³ Rawls'un önemi kuşkusuz önemli ölçüde faydacılık düşüncesine yönelttiği eleştirilerden kaynaklanmaktadır. Rawls'un faydacı teorisinin toplam faydanın maksimizasyonu formülüne getirdiği eleştiriler ve bu doğrultuda oluşturduğu teorisi literatüre önemli bir katkıda bulunmuştur.²⁴

Hakkaniyet olarak adalet (*justice as fairness*) teorisi faydacılığa yönelttiği bir eleştiri ile başlar; adalet başkaları tarafından paylaşılan daha yüksek bir iyinin uğruna bazılarının özgürlük kaybını reddeder. Bundan dolayı adil bir toplumda eşit vatandaşların özgürlükleri yerleşik kabul edilir; adalet tarafından güvence altına alınan haklar politik pazarlık ya da toplumsal çıkar hesabına bağlı değildir.²⁵ Bu düşüncenin bir sonucu olarak, daha önce de bahsedildiği üzere teoride doğrunun iyiye önceliği söz konusudur. Doğrunun iyiye önceliği Rawls'un metodolojisinin en

²² Fleischacker, a.g.e, s.216

²³ Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, çev. Alişan Oktay, 2.bs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.241

²⁴ Schmitz, a.g.e, s.243

²⁵ Rawls, a.g.e, s.3

temel parçası olarak düşünülebilir. Diğer tüm araçlar bu düşünce ile uyumlu bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Rawls'un teorisi ayrıntılı ve titiz bir metodolojinin eseridir. Bu metodoloji, doğrunun iyi karşısında öncelikli oluşundan hareketle adım adım orijinal pozisyon, bilgisizlik peçesi, düşünümsel denge, maximin kuralı, pareto optimumu, adaletin iki ilkesi ve iki ilke arasındaki lexical düzenden oluşan düşünsel araçlardan soyut bir düzen oluşturulmasına ve bu şekilde adalet teorisinin inşa edilmesine olanak vermektedir.²⁶

Rawls amacını toplum sözleşmesi teorisinde Kant, Locke ve Rousseau'da olduğu gibi genelleştirilebilir ve daha üst seviye soyutlamalara taşınabilir bir adalet kavramı sunmak şeklinde belirtir. Bunu yaparken ilk sözleşmeyi, birinin belirli bir topluma katılımı ya da belirli bir yönetim şeklini oluşturması şeklinde düşünmez. Daha ziyade temel düşünce, toplumun temel yapısını ilgilendiren adalet ilkelerinin ilk anlaşmanın parçası olduğudur.²⁷ Toplumun temel yapısına olan vurgu teoride önemli bir yer tutar. Rawls adaletin öznesi olarak toplumun temel yapısını belirlemiştir. Bunun nedeni ise temel yapının etkilerinin hem çok derin hem de başlangıçtan itibaren mevcut olmasıdır. Rawls'a göre toplumsal kurumlar diğerleri üzerinde belirli başlangıç noktaları gözetirler. Bunlar ise özellikle derin eşitsizliklerdir.²⁸ Teorinin bu eşitsizlikleri giderecek bir toplumsal yapı kurgulaması ve bunu seçilecek adalet ilkeleri vasıtasıyla gerçekleştirmesi teorinin ana hedefidir. Bu çerçevede Rawls, iki adalet ilkesinin varsayımsal bir sözleşmeden türetilebileceğine inanır. Birinci ilke, tüm vatandaşlar için eşit temel özgürlükler sağlar. İkinci ilke ise sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle ilgilidir. Bu ilke, eşit gelir ve refah dağılımı gerektirmese de, toplumun en dezavantajlı kesiminin avantajına olacak şekilde eşitsizliklere izin verir.²⁹

Hakkaniyet olarak adalet teorisi siyaset ve ahlak felsefesi literatüründe önemli tartışmaların başlamasına yol açmıştır ve teoriye yönelik farklı düşüncelerden çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirilerin çeşitliliği komüniteryenlerden liberteryenlere kadar uzanmaktadır. Farklı düşüncelerden farklı eleştirilerin varlığı aynı zamanda

²⁶ Kocaoğlu, a.g.e, s.30

²⁷ Rawls, a.g.e, s.10

²⁸ A.e, s.7

²⁹ Sandel, a.g.e, 171

Rawls'un teorisinin önemini ve merkeziliğini de açıklar niteliktedir. Rawls'a yöneltilen eleştiriler belirli çerçeveler içerisinde incelenebilir. Bu eleştiriler ayrıca, adalet üzerine olan modern tartışmaların temel perspektifleri hakkında ipucu sağlar. Öyle ki adaletle dair birçok temel perspektif Rawls eleştirisinden yola çıkmış ve bu eleştiri ışığında kendi ayırt edici özelliklerini ortaya koymuşlardır. Rawls'a yönelik eleştiriler farklı düşünsel cephelerden gelmiştir. Bu anlamda, ilk olarak, eşitlikçi bir perspektiften yöneltilen eleştiriler incelenebilir. Eşitlikçiler, Rawls'un teorisinin toplumda varolan eşitsizlikleri giderme noktasında zayıf kaldığına yönelik eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda, fark ilkesinin Rawls'un öngördüğü şekilde bazı eşitsizlikleri düzeltilmediği düşüncesi önemli itirazlardan birini oluşturmaktadır. Fark ilkesi daha önce bahsedildiği üzere, Rawls'un teorisi içerisinde toplumun temel kurumları ve yapısına yönelik olarak kurgulanmıştır. Fakat, G.A Cohen'e göre, temel kurumların ötesinde özellikle ekonomik eşitsizlikleri ortaya çıkaran başka önemli faktörler de mevcuttur. Örneğin, toplum içerisindeki bireylerin yeteneklerini şekillendiren ve seçimlerini etkileyen toplumsal gelenekler bu faktörler arasındadır. Ancak, Rawls'un teorisinde, en az avantajlı gruba yönelik adalet talebi, bu tip faktörleri sadece toplumsal yapı ve kurumlara odaklanarak görmezden gelmektedir.³⁰

Bir diğer önemli eleştiri ise dağıtıcı adalet düşüncesi paralelinde, Rawls'un *maximin* kuralına yönelik faydacı eleştiridir. John Harsanyi maximin ilkesinin en az avantajlı grubun yararına olacak şekilde yapılacak bir dağıtımın yetersizliğini öne sürmüştür.³¹ Dağıtıcı adalet düşüncesi içerisinde dağıtımın nasıl ya da hangi değerler üzerinden yapılması gerektiği tartışması literatürde önemli bir yer tutar. Bu bağlamda Rawls'un toplumun temel yapısına uygulanan dağıtıcı ilkeleri bu paralelde mevcut tartışmaların içerisinde önemli bir konumdadır. Richard Arneson, bu doğrultuda Rawls'un fark ilkesi ve birincil değerlerin tanımlanmasına yönelik eleştirilerde bulunmuştur. "*Primary Goods Reconsidered*" adlı makalesinde Arneson, dağıtıcı bir ilke kurgularken, bireylerin seçimlerinin de bu kurgunun bir parçası olarak

³⁰ Colin Farrelly, *Introduction to Contemporary Political Theory*, London, SAGE Publications, 2004, s.15

³¹ Colin Farrelly, *Contemporary Political Theory*, London, SAGE Publications, 2004, s.5

düşünülmesi gerekliliğini ileri sürmüştür. Bundan dolayı adalet, bireylerin gönüllü olarak seçtikleri eşitsizlikleri telafi etmeyi gerektirmez.³²

Rawls'a liberteryen düşünceden de önemli eleştiriler gelmiştir. Bu eleştiriler ise eşitlikçi eleştirilerden farklı olarak özgürlük üstüne odaklanmaktadır. Nozick, Rawls'un teorisindeki dağıtımın bireylerin özgürlük ve mülkiyet haklarına yönelik tehlike oluşturduğunu öne sürmüştür. Nozick'in eleştirilerinde temel düşünce, birey ve onun özgürlüğünün niteliğine yönelik algılamadan kaynaklanmaktadır. Nozick'e göre bireyler kendilerinin sahipleridir. Daha da ötesinde bireyler ahlaki olarak kendi vücutlarına ve emeklerine de sahiplerdir. Bu emek sonucu ortaya çıkan mülkiyetler ise kişinin kendisinin sahibi olması düşüncesinin bir sonucu olarak dokunulmazdır ve herhangi bir dağıtımın konusu olamaz.³³

Bu eleştirinin Nozick düşüncesinde bir diğer kaynağı ise onun yetkilenme teorisidir. Buna göre, yetkilenme teorisini üç önemli konusu bulunmaktadır. İlki, mülklerin ilk olarak edinilmesi konusudur. İkinci konu mülklerin bir kişiden başka bir kişiye transferiyle ilgilidir. Son olarak üçüncü konu, geçmişteki adaletsizliğin düzeltilmesidir. Mülklerle ilgili adalet teorisinin –yani Nozick kavramlaştırmasına göre yetkilenme teorisinin- genel hatları şu şekilde belirir: Bir kişinin sahip olduğu mülkler, eğer bu kişi bu mülkler üzerinde elde etme ve transferle ilgili ilkelere veya adaletsizliğin düzeltilmesi ilkesine göre yetki sahibi ise adildir. Ve eğer her bir insanın sahip olduğu mülkler adilse, mülklerin toplam dağılım kümesi de adildir.³⁴ Başka bir deyişle, adil bir durumdan, adil süreçlerle ortaya çıkan bir şeyin kendisi de adildir.³⁵ Bir mülkiyet adil bir süreç sonucunda edinilmişse dokunulmazdır ve Nozick'in Rawls'a yönelik temel eleştirisine paralel olarak, ahlaki olarak dağıtımcı bir ilkenin konusu olamaz. Nozick, dağıtım ilkeleri arasında bir ayırım yapar; buna göre, dağıtım adaletinin yetki teorisi tarihseldir; bir dağıtımın adilliği onun nasıl ortaya çıkmış olduğuna bağlıdır. Bunun tersine, adaletle ilgili mevcut zaman dilimi ilkeleri, adil dağıtımla ilgili bazı yapısal ilkeler doğrultusunda bir dağıtımın adil olup

³² A.e, s.6

³³ Farrelly, *Introduction to Contemporary Political Theory*, s.50

³⁴ Nozick, a.g.e, s.204-207

³⁵ Farrelly, *Contemporary Political Theory*, s.54

olmadığının bir takım şeylerin nasıl dağıtılmış olduğuna bağlı olarak belirlendiğini savunur. Ona göre dağıtımın bu tür tarihsel olmayan ilkeleri nihai durum ilkeleridir.³⁶ Kendi teorisini diğer dağıtımcı teorilerden ayırmak için ise diğerlerini kalıba sokulmuş dağıtım olarak isimlendirir. Nozick'e göre önerilmiş hemen hemen tüm dağıtımcı adalet ilkeleri kalıba sokulmuş ilkelerdir. Hepsi ahlaki erdeme, ihtiyaçlara, marjinal katkıya veya kişinin ne kadar çaba gösterdiğine dayanmaktadır.³⁷

Nozick'e göre dağıtımla ilgili hiçbir kalıba gerek yoktur. Kalıba sokulmuş dağıtım ilkeleri üretim ve dağıtım farklı konularmış gibi ele alır. Fakat ona göre, bir yetkilendirme teorisinde bunlar iç içedir. Her kim süreç içerisinde kullanılan başkalarına ait kaynakları satın alarak veya sözleşme yaparak bir kazanç sağlıyorsa bunlar üzerinde yetki sahibidir. Bu anlamda, üretilen şeylerin üzerinde kişilerin yetkileri zaten mevcuttur.³⁸

Nozick'in Rawls'a yönelik temel eleştirilerinden birisi de onun sahip olduğumuz mülklerin ve bu mülkleri kazanmamızı sağlayan vasıfların/özelliklerin keyfiligi tezine karşıdır. Nozick'in tezine göre kimse doğal servetlerinden hiçbirini hak etmese bile, bunlara ve bunlardan kaynaklanan her şeye yine de hak kazanabilir. Sadece tesadüfi bir biçimde birinin sahip olduğu bazı vasıflar onun kendi servetleri olarak kabul edilemezse, neden bu servetlerin sahipliğini topluma atfetmek gerekir? Bu aynı akıl yürütmeye aynı derecede keyfi olmaz mı? ³⁹ Bundan dolayı Nozick'e göre bir takım şeyler zaten sahip olunan şeyler olarak ortaya çıktığına göre, sahip olunmayan şeyler için herhangi bir kalıp aramaya gerek yoktur. Her şeyin insanlar tarafından yapıldığı, üretildiği ya da dönüştürüldüğü dünyada, bir dağıtım teorisinin düzenleyeceği farklı bir dağıtım süreci yoktur.⁴⁰ Bunun da ötesinde Nozick'in eleştirisi kalıba sokulmuş bir dağıtımcı ilkenin sürdürülemeyeceği düşüncesine taşınır. Belli bir kalıba uyan herhangi bir edinçler seti, kalıp içindeki edinçlere sahip kişilerin gönüllü işlemleri yoluyla önceki kalıba uymayan başka bir edinçler toplamı

³⁶ Nozick, *a.g.e*, s.208-210

³⁷ *A.e*, s.211

³⁸ *A.e*, s.215

³⁹ Michael Sandel, **Liberalizm ve Adaletin Sınırları**, çev. A. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2014, s.124

⁴⁰ Nozick, *a.g.e*, s.282-283

haline dönüştürülebilir.⁴¹ İnsanların ahlaki olarak sahip oldukları şeylerle bile kalıbın öngördüğünün aksine eylemlerde bulunmayı tercih edebilecekleri sonucu görüldüğünde, edinçlerin kalıba sokulması gerektiği sonucu anlamsızlaşacaktır.⁴²

Rawls'un adalet teorisine komüniteryen düşünceden de eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eleştiriler özel olarak Rawls'un adalet teorisine ve bu teori içindeki "birey" anlayışına yönelik olduğu kadar, aynı zamanda da liberal teorinin birey anlayışına yönelik olarak algılanabilir. Komüniteryenlerin daha genel perspektiften bakıldığında liberalizme yönelik eleştirileri üç farklı boyutta gözlemlenebilir. Bunlardan ilki, antropolojik boyuttur; burada asıl eleştiri liberalizmin varsaydığı köksüz ve atomist "ben" (*self*) kavramına yöneliktir. İkinci olarak normatif boyutta eleştiri siyaseti düzenlemesi gereken ahlaki ilkeye yani bireysel özgürlük düşüncesine yöneliktir. Son olarak sosyolojik boyutta ise temel eleştiri liberal teorilerin öngördüğü bireyci değerlerin toplumsal kimlik üzerinde oluşturduğu yıkıcı etkilere odaklanır.⁴³

Komüniteryenlerin Rawls'a yönelik temel eleştirisi, atomist birey anlayışı üzerinde yoğunlaşır. Sandel, Taylor, Walzer ve MacIntyre'in paylaştığı ortak eleştirel tavır, Rawls'un teorisinde ve genel olarak liberal adalet teorisinde bireyin toplum karşısında öncelikli olduğuna ve tarih öncesi bir varlık olarak düşünüldüğüne işaret etmektedir. Bu düşünürler liberal adalet teorisindeki bireyin toplumla herhangi bir bağı olmayan rasyonel bir özne öngördüğünü ifade etmektedirler.⁴⁴ Bu perspektif içerisinde Sandel'in Rawls eleştirisi önemlidir. Sandel, Rawls'un adalet kuramı özelinde liberal adalet kavramının kavramsal ve teorik bir düzlemde yetersizliğini, eksikliğini ileri sürer.⁴⁵ Sandel ilk olarak eleştirisini Rawls'un Kant'tan miras aldığı deontolojik etik üzerine yoğunlaştırır. Rawls her ne kadar deontolojik etik konusunda Kant'ı temel aldıysa da, bu deontolojik etiğin bir yeniden formülasyonunu sunar. Rawls'a göre Kantçı düşünce muğlaklık ve keyfilik suçlamalarından kurtulamaz

⁴¹ Nozick bu durumu ünlü Wilt Chamberlein örneğiyle vurucu bir şekilde açıklar. Bkz. A.e, s.216-217

⁴² A.e, s.283

⁴³ Andre Berten, Pablo de Silveira, Harve Pourtois, "Birey ve Cemaat", **Liberaller ve Cemaatçiler**, ed. Andre Berten, Pablo de Silveira, Harve Pourtois, çev.Başak Demir, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2006, s.190

⁴⁴ Kocaoğlu, a.g.e, s.153

⁴⁵ Sandel, **Liberalizm ve Adaletin Sınırları**, s.20

çünkü soyut ve bedensiz bir öznenin keyfiliğe sapsaksızın belirli adalet ilkelerini nasıl üreteceği ve bu ilkelerin gerçek kişilere nasıl uygulanacağı belirsizdir. Bu durumu aşmak için Rawls'un önerisi, ilk ilkelerin, gerçek kişilere uygun kesin bir sonuç doğurmayı amaçlayan koşullar çerçevesinde tanımlanan varsayımsal bir başlangıç durumundan türetmektir.⁴⁶ Kant'a göre, doğrunun önceliği, ahlak yasasının üstünlüğü ve benliğin birliği, yalnızca aşkın tündengelim aracılığıyla ve özgürlük ve kendini tanıma kapasitemizin varsayımı olarak idrak edilebilir bir alanın varsayılması aracılığıyla tesis edilebilir. Rawls, Kant'ın metafiziğini reddeder ancak yine de bunun ahlaki gücünü ampirik bir teorinin içinde koruyabileceğine inanır. Rawls'un orijinal pozisyona biçtiği rol bu şekilde anlamlandırılabilir.⁴⁷ Bu anlamda orijinal pozisyonun amacı, bütünüyle deneyim ötesi olan aşkın özne kavramına dayanmak zorunda kalınsaksızın, adalet ilkelerini türetecek ve olumsal etkilerden soyutlanmış bir araç sağlamaktır. Rawls'un çözümü, orijinal pozisyondaki tarafların tanımını, özgür ve eşit rasyonel varlıklar olarak bütün insanlara ortak olan ayırt edici özelliklerle sınırlandırmaktır.⁴⁸

Sandel'in bu konudaki temel savı ise Rawls'un bu girişiminin başarılı olmadığı ve deontolojik liberalizmin Kantçı özne kavrayışıyla ilgili sorunlardan kurtulamayacağıdır. Rawls'un önerdiği şekilde Humecu bir şekle bürünmüş deontoloji, ya bir deontoloji olarak başarısız olacaktır ya da kendisinden kaçınmaya çalıştığı bedensiz özneyi orijinal pozisyonda yeniden yaratacaktır. Daha da temelde, adalet deontolojik anlamda öncelikli olamaz çünkü kendimizi tutarlı bir biçimde deontolojik etiğin tanımladığı şekliyle varsayamayız.⁴⁹

Sandel'in öne sürdüğü temel savın ilk boyutu, Rawls'un önerdiği Humecu adalet koşulları kavrayışıyla Kantçı özne arasındaki uyumsuzluktur. Başlangıç durumunun deneyci kavranışı ile deontolojik savlar arasında derin bir ayrılık vardır. Eğer adaletin erdemi belirli deneysel koşullara bağlı ise, adaletin önceliğinin koşulsuzluğu belirsizleşir. Humecu adalet koşulları doğrunun önceliğini deontolojik anlamda

⁴⁶ A.e, s.33

⁴⁷ A.e, s.45

⁴⁸ A.e, s.61

⁴⁹ A.e, s.34

destekleyemez. Çünkü bu koşullar deneysel koşullardır.⁵⁰ O halde adalet koşulları, adaletin önceliği ve Rawls'un savunmaya çalıştığı bununla bağlantılı deontolojik iddialarla uyumsuzdur.⁵¹

Sandel, Rawls'un benlik kavramının sınırlılığını eleştirir ve buradan hareketle adaletin önceliği iddiasının bu benlik kavramıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koyar. Sandel'e göre her türlü iyi kavramını reddedecek seviyede bağımsız bir benlik, mülkiyete kurucu anlamda bağlıdır. Bu tür bir benlik, kimliğimizle kenetlenmek üzere değerlerimizin ve duygularımızın ötesine uzanacak her türlü bağlılığı reddeder. Bu benlik bir topluluğu kurucu anlamda tanımlama olasılığını yok sayar. Daha genel anlamda Rawls'un benlik kavrayışı, kendi sınırlarının önceden verili olmadığını varsayan intersübjektif olguların olasılık dahilinde olduğunu reddeder. Böylelikle orijinal pozisyona ilişkin varsayımlar oldukça kapsamlı bir öz-kavrayış gerektiren her türlü iyi kavramına ve kurucu anlamda bir topluluk kavrayışa karşıttır. Sandel'e göre Rawls'un teorisinde kişinin değerleri ve amaçları benliğin kurucu öğeleri değil sadece vasıflarıdır. Bundan dolayı benlik amaçlarına öncel olduğuna göre, adaletçe tanımlanmış bir toplum da üyelerinin amaçlarına önceldir. Adaletin, ahlaki ve epistemolojik açıdan toplumsal kurumların birinci erdemi olmasının anlamı budur.⁵²

C. Özgürlük Kavramı

Özgürlük kavramı, özel olarak siyaset felsefesi ve daha genel olarak felsefenin tamamında oldukça farklı anlamlar içeren ve siyasi düşünce tarihi içerisinde farklı şekillerde tanımlanabilen kavramlardan birisidir. Özgürlük bu anlamda oldukça kompleks bir kavramdır; her biri birbiriyle rakip yorumlara açık birçok farklı boyutu içinde barındırır. Belirli bir özgürlük kavramı dolayısıyla bahsedilen boyutların rakip yorumlarının bir dizilimine dayanır. Ancak bu dizilimin bileşenleri bazen karşılıklı

⁵⁰ A.e, s.51

⁵¹ A.e, s.57

⁵² A.e, s.86-89

olarak bağımsız olabilseler de, çoğu zaman her biri diğerini ima eder niteliktedir.⁵³ Çalışmanın incelemeye çalıştığı konu göz önünde bulundurulduğunda bahsedilen farklı bağlamların önemli bir kısmı inceleme alanı dışında kalmaktadır. Bu anlamda özgürlük kavramı daha çok siyaset felsefesi ve adalet kavramıyla ilişkili olabilecek bir perspektifte incelenecektir. Bu doğrultuda Isaiah Berlin'in özgürlük düşüncesi ve bu düşüncenin etrafında oluşan tartışmalar, liberal teori içerisindeki düşünürlerin özgürlük tanımlamaları ve cumhuriyetçi özgürlük anlayışı çalışma içerisinde incelenmeye çalışılan konular arasında olacaktır. Böyle bir sınırlamanın nedeni siyaset felsefesindeki özgürlük tartışmalarının sadece farklılaşan niteliklerini belirleyebilmek ve bunları çalışmanın hacmiyle uyumlu şekilde incelemeye çalışmaktır. Ayrıca özgürlük kavramının adalet ve özerklik gibi kavramlarla ilişkisine işaret eden kavramlaştırmaları incelemek, bu sınırlamanın arkasında yatan nedenlerden bir diğeridir.

1. Isaiah Berlin'in Özgürlük Kavramlaştırması

Modern siyasal teorideki özgürlük tartışmaları önemli ölçüde Isaiah Berlin'in özgürlükle ilgili analizi tarafından şekillenmiştir. Berlin "*Two Concepts of Liberty*" makalesinde özgürlüğün birbirinden farklı iki anlamından bahsetmektedir.⁵⁴ Özgürlüğün negatif anlamı, bireyin eylemlerinde başka bir bireyin müdahalesinden özgür olması (*freedom from*) anlamındadır. Bu anlamda siyasal özgürlük basitçe bireyin başka bir bireyin müdahalesine maruz kalmadığı alandır. Pozitif anlamıyla ise özgürlük, kişinin kendi sahibi olması, yani hayatındaki kararları ve tercihlerinin kendisine, başka bir dışsal güce bağlı olmaması durumudur. Bu anlamda otonom, düşünen, irade sahibi, kendi seçimleri ilgili sorumluluk sahibi ve kendini kendi düşünce ve amaçlarıyla açıklayabilen insan özgürlüğün pozitif anlamında özgürdür.⁵⁵

⁵³ Ian Carter, Matthew Kramer, Hillel Steiner, "General Introduction", **Freedom: A Philosophical Anthology**, ed. Ian Carter, Matthew Kramer, Hillel Steiner, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, s.xvii-xviii

⁵⁴ Bkz. Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty", **Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty**, ed. Henry Hardy, New York, Oxford University Press, 2002, s.166-217

⁵⁵ Chandran Kukathas, "Liberty", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge, .2.c, 2.bs, Blackwell Publishing, 2007, C:II, s.685

Negatif özgürlük, Berlin'e göre dış faktörlerin müdahalesinden uzak olma/özgür olma durumu olarak tanımlanır. Berlin, özgürlük durumunun tam zıttı olarak, müdahaleye maruz kalma durumunu belirtmiştir. Fakat burada önemli olan nokta, müdahalenin nasıl tanımlandığıdır. Bu anlamda Berlin, her yetersizliğin (*inability*) bir müdahale olarak tanımlanamayacağını belirtmektedir. Berlin'e göre sadece bir hedefe ulaşmaya çalışırken bir insan tarafından engellenirsen siyasi özgürlükten yoksun durumdasındır. Bir hedefe ulaşmadaki yetersizlik ya da yeteneksizlik tek başına siyasi özgürlükten yoksun olduğun anlamına gelmez.⁵⁶ Negatif özgürlük kavramında en önemli tartışma konusu olan müdahalenin (*interference*) ya da sınırlamanın (*constraint*) tanımı üzerine literatürde farklı düşünceler dile getirilmiştir. Örneğin, Steiner'a göre bir birey, sadece, eylemleri başka bir birey tarafından imkansız hale getirilirse özgür durumda değildir. Bu anlamda birey, başka bir birey oldukça istenmeyen bir eylemde bulunsa bile, bir eylemi gerçekleştirebiliyorsa yine de özgür kabul edilebilir. Burada tehdit veya cezaların varlığı bireyi özgür olmadığı bir duruma düşürmez. Hayek'e göre ise özgürlük sadece bireyler tarafından engellenebilir, yani müdahale/zorlama sadece bireyler tarafından yapıldığında özgürlük durumu bozulabilir. Bu çerçevede hukuk özgürlüğü sınırlamaz. Bu düşüncenin kaynağı Hayek'in özgürlük tanımıdır; ona göre özgürlük, başka birinin keyfi iradesinden bağımsız olma durumudur.⁵⁷ Bundan dolayı, Hayek düşüncesinde hukuk bahsedilen keyfi iradeyi engelleyecek bir araç olarak düşünüldüğünden birey özgürlüğünü kısıtlamaz. Hukukun ve yasaların bireylerin özgürlüğü üzerinde bir zorlama olarak kabul edilemeyeceğini, yasalar ve doğa kanunları arasında bir karşılaştırma yaparak açıklamaya çalışır. Ona göre, birey kendisini belli bir duruma düşürdüğünde zorlamaya maruz kalacağını bildiği sürece, sadece bu durumlardan kaçınması onu zorlamaya maruz kalmaktan koruyacaktır. Bu bakımdan zorlamayı sağlayan kurallar herkes için eşit şekilde uygulandığı ölçüde, bireylerin planlarını etkileyebilecek herhangi bir doğal engelden farklı değildir. Devletin yasaları birey için tabiat yasaları ile aynı öneme sahiptir ve birey amaçlarına

⁵⁶Isaiah Berlin, "Two Concepts of Liberty", **Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty**, ed. Henry Hardy, New York, Oxford University Press, 2002, s.169

⁵⁷ Kukathas, "Liberty", s.690-691

ulaşmak için tabiat yasalarına dair bilgisini kullandığı gibi, devletin yasalarına dair bilgisini de aynı şekilde kullanabilir.⁵⁸

David Miller ise “sınırlama” kavramının dar ya da geniş bir şekilde tanımlanması konusunda bir tartışma olduğunu ve bu tartışmanın tanımlayıcı bir şekilde çözülemeyeceğini, çünkü bu durumun birinin diğerine karşı yükümlülüğünün ne olacağına dair kavrayışına dayanan, eylemin önündeki engellere dair ahlaki sorumluluk fikrine bağlı olduğunu öne sürer.⁵⁹ Bu doğrultuda öncelikle, özgürlük yokluğu (*unfreedom*) ile gerekçelendirilmemiş özgürlük yokluğu (*unjustified unfreedom*) arasında bir ayırım yapar ve sonrasında bir engelin özgürlük üstünde bir sınırlama olarak kabul edilebilmesi için uygun koşulun, kişi ya da kişilerin bu engelin varlığından ahlaki olarak sorumlu tutulabilmesi olduğunu belirtir.⁶⁰ Kişinin ahlaki olarak sorumlu tutulabilmesi durumunda ise önemli olan kavram ahlaki yükümlülüktür. Ahlaki yükümlülük ise, Miller’a göre, faydacı teoride olduğu gibi – genel refahı arttırmak- geniş bir şekilde değil daha sınırlı bir şekilde tanımlanır.⁶¹

Özgürlüğün pozitif anlamı, kişinin kendi sahibi olması (*self-mastery*) ve kendini gerçekleştirme (*self-realization*) düşüncesi ile örtüşür. Berlin pozitif anlamda özgürlük düşüncesinin farklı akıl yürütmelere ne şekilde evrileceğini makalesinde açıklamaya çalışır.⁶² Bir birey kendisinin sahibi olabilir, hiçbir kimsenin kölesi olmayabilir fakat doğanın ya da kendi arzularının kölesi olarak da düşünülebilir. Burada “ben” ve “rasyonel insan” düşünceleri pozitif anlamda özgür olmanın sınırlarını belirleyici bir özelliğe sahiptir. Bu çerçevede pozitif anlamda özgür olmanın sorgulanması birçok felsefi soruyu ve tanımlanması gereken kavram setlerini beraberinde getirir. Ve dolayısıyla, özgürlüğün politik anlamının çok ötesindeki tartışmaları gün yüzüne çıkarır. Berlin pozitif özgürlüğü açıklarken, Kant’ın özgürlük düşüncesine vurgu yapar. Tanımlamaya çalıştığı ve eleştirdiği pozitif özgürlük kavramının Kant’ın özgürlük kavramından çok da uzak olmadığını

⁵⁸ Friedrich Von Hayek, **Özgürlüğün Anayasası**, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Ankara, BigBang Yayınları, 2013, s.226

⁵⁹ David Miller, “Constrains on Freedom”, *Ethics*, C. 94, No: 1, Ekim 1983, s.67

⁶⁰ A.e, s.72

⁶¹ A.e, s.75

⁶² Berlin, a.g.e, s.179

öne sürer.⁶³ Eleştirdiği pozitif özgürlükçü yaklaşımlarla ilintili olarak Berlin, pozitif özgürlük kavramlaştırmasında bireylerin kendilerini gerçekleştirirken seçtikleri amaçların oluşum süreci ile bu amaçların gerçekleştirilmesi arasında bir ayrım yapar. Ona göre pozitif özgürlük bireyin bir fail olarak amaçlarını kendisinin belirlemesini etkileyebilecek dış kısıtlarla ilgilidir. Bireyin kendi amaçlarını belirlerken geçtiği süreçler ve bunlarla ilgili iç kısıtlarla ilgili değildir. Dolayısıyla asıl konu, amaçlarını nasıl tasarladığı değil amaçlarını gerçekleştirebilmesidir.⁶⁴

2. Berlin'in Eleştirileri ve Yeni Yaklaşımlar

Berlin, özgürlüğün pozitif ve negatif anlamları arasında ilk bakışta anlaşulamayabilen önemli farklar olduğunu öne sürmüştür. Ona göre bu iki kavram birbirlerinden oldukça farklı ve çatışma halindedirler ve aynı zamanda tarihsel olarak her ikisi de farklı yönlere evrilmiştir.⁶⁵ Ancak Berlin'in özgürlük düşüncesi kendinden sonraki özgürlük tartışmalarını önemli ölçüde şekillendirmekle beraber, önemli eleştirilere muhatap olmuştur. Bu eleştirilerin bir kısmı negatif-pozitif ayrımının özgürlüğü anlamlandırmadaki eksikliğine odaklanarak yine bu ayrım üzerinden onu anlamlı kılacak ve geliştirecek kavramsal açıklamalara yönelirken, diğer bir kısmı ise bu ayrımın özgürlük kavramı üzerindeki tartışmaları anlamlandırmada yetersiz kaldığını öne sürmüş ve farklı kavramsallaştırmalar önermişlerdir.

Charles Taylor'a göre Berlin'in tanımladığı şekliyle özgürlüğün pozitif ve negatif anlamları birbirleriyle çatışma içerisinde değildir, sadece özgürlüğün farklı bağlamlarda ele alınışlarıdır. Bu anlamda Taylor, negatif özgürlüğün, özgürlüğü bir bütün olarak kavramlaştırmadaki eksik yönlerine vurgu yapar ve her iki kavram arasındaki ayrımı anlamlandırabilecek bir yol izler. Ona göre pozitif özgürlük bireyin kendi hayatı üzerinde kontrol sahibi olması ve onu şekillendirmesidir. Bu özelliğiyle tanımlanan özgürlük kavramı bir uygulama-kavram (*exercise-concept*) dir. Diğer

⁶³ A.e, s.183

⁶⁴ Özge Çelik, "Isaiah Berlin'in Pozitif Özgürlük Kavramı ve Eleştirdiği Pozitif Özgürlükçü Yaklaşımlar", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.12, No:3, 2010, s.167

⁶⁵ A.e, s.179

tarafından negatif özgürlük, bireyin neyi yapabileceğine vurgu yapan bir fırsat-kavrama (*oppurtunity-concept*) dayanır.⁶⁶

Horacio Spector, farklı özgürlük kavramlaşmalarının sınıflandırılması için negatif-pozitif ayrımını da içerecek şekilde dört temel kategori öngörür. Negatif-pozitif ayrımına ek olarak Hobbescu ve Lockecu olmak üzere iki farklı liberal gelenekten beslenen iki farklı özgürlük yaklaşımı olarak “doğal özgürlük” ve “sivil/medeni özgürlük” kavramlarını önerir. Hobbescu gelenekten beslenen “doğal özgürlük” kavramı dış engellerin yokluğu olarak tanımlanırken, Lockecu gelenekten türeyen “sivil özgürlük” kavramı, toplumda anlaşma ile kurulmuş bir yasama gücünden başka bir gücün egemenliğinde bulunmama şeklinde tanımlanır. Başka bir deyişle kanunun olmadığı yerde özgürlük yoktur, çünkü, özgürlük başka birinin keyfi iradesine tabi olmama durumudur.⁶⁷ Spector, daha sonra bu ayrım ile negatif-pozitif ayrımı arasındaki ilişkiden yola çıkarak şu şekilde bir tabloya ulaşır; (1) Negatif ve doğal özgürlüğün ortak ifadesi; müdahalesizlik olarak özgürlük (*non-interference*) ya da tahakkümsüzlük olarak özgürlük (*non-domination*), (2) pozitif ve doğal özgürlüğün kesişim alanı; kişinin kendi sahibi olması (*self-mastery*) düşüncesi, (3) negatif ve sivil özgürlüğün ortak ifadesi; (4) sivil özgürlük, ve son olarak pozitif ve sivil özgürlüğün birleştiği düşünce ise; kolektif öz-yönetim (*collective self-government*) düşüncesidir. Bu sınıflandırmada Hobbes’un dış kısıtların yokluğu olarak özgürlük kavramı (1) sınıflandırmasına uygun gelirken, T.H. Green’in pozitif özgürlük kavramı (2) sınıflandırması içerisine girer.⁶⁸

Negatif ve pozitif özgürlüğün her ikisini de özgürlüğün öznesi bağlamında bütüncül bir yaklaşım ve feminist bir perspektif içerisinde inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Nancy Hirschmann bu doğrultuda, özgürlük düşüncesini “tercih” (*choice*) kavramını merkeze alarak oluşturur. Burada tercih, kişinin sahip olduğu seçenekler ve arzuları üzerinde etkili olan iradenin içsel (*internal*) faktörleri ve farklı kişilerin tercihlerini etkileyen değişken güçler, tercih edilen seçimin önündeki engeller gibi

⁶⁶ Charles Taylor, “What’s Wrong with Negative Liberty”, *The Idea of Freedom*, ed. Alan Ryan, Oxford, Oxford University Press, 1979, s.177

⁶⁷ Horacio Spector, “Four Conceptions of Freedom”, *Political Theory*, C.36, No:6, 2010, s.785

⁶⁸ A.e, s.792-793

mevcut seçimlerin sayısını ve çeşitlerini de içeren, kişinin kendi tercihlerini takip etme kabiliyetini engelleyebilecek veya arttıracak, benliğin dışındaki etkenler arasındaki kompleks bir ilişki tarafından oluşturulur. Ona göre bu teorik yaklaşım, içsel benliğin (*inner self*) dışsal güçler ve toplumsal yapılar tarafından oluşturulduğunu açığa çıkarır. Kim olduğumuz belirli bağlamlar içerisinde ve bu bağlamlar tarafından şekillendirilir ki bu bağlamlar baskı ve değişik şekil ve derecelerde toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini gösteren bağlamlardır.⁶⁹

Yukarıda bahsedildiği şekliyle kişinin özgürlüğünü kısıtlayan veya bu özgürlüğe müdahale eden faktörlerin tanımlanmasının özgürlük kavramlaştırmaları açısından önemi, Flathman'ın içsel kısıtların tanımlanması üzerinden gelişen pozitif özgürlük eleştirisinde gözlemlenebilir. Flathman ilk olarak farklı özgürlük tanımları sunar ve içsel kısıtlarla tanımlanan pozitif özgürlüğün bu tanımlardaki koşulları sağlamada kavramsal olarak yetersiz olduğuna işaret eder. İlk olarak, özgürlük ve hareket açısından özgür olmama durumunu; kendiliğinden hareket (*self-activated movement*) ve bu hareketler üzerindeki muhtemel engeller şeklinde tanımlar. İkinci olarak, özgürlük ve eylem açısından özgür olmama durumunu; bir fail tarafından teşebbüs edilen eylem ve bu eylem üzerindeki muhtemel engeller olarak belirtir. Daha sonra, heteronomi ve otonomi olarak özgürlük ve özgür olmama durumunu; failin savunulabilir normlar ve ilkelerle uyumlu, kendi tercih ettiği plan doğrultusunda bir eyleme teşebbüs etmesi ve bu eylem üzerindeki muhtemel engellerin varlığı şeklinde ortaya koyar. Komünal özgürlük ve özgür olmama durumu ise; tatmin edilmek üzere tercih edilen bir plan doğrultusunda bir failin teşebbüs ettiği eylemin, failin içerisinde yer aldığı toplulukta kabul edilmiş/yetkili norm ve ilkelere uygun bir şekilde tatmin edilmesi ve bu eylem üzerindeki engellerin varlığıdır. Son olarak erdemli özgürlük ve özgür olmama durumu olarak; failin değerli kabul edilen normlar ve ilkeleri tatmin eden, kendi seçtiği bir plan doğrultusunda teşebbüs ettiği eylemler ve bu eylemler üzerindeki muhtemel engeller olarak belirtir. Ona göre bu tanımlamalar

⁶⁹ Nancy Hirschmann, *The Subject of Liberty: Toward a Feminist Theory of Freedom*, New Jersey, Princeton University Press, 2003, s. ix-x

ışığında, özgürlük üzerindeki sınırlamalardaki içsel güçler, ilk tanım dışındaki tanımlarla uyumludur.⁷⁰

Pozitif özgürlük teorisyenleri bir erdem ideali, sahicilik ya da bütünlük gibi kavramlara başvururlar. Bu teorisyenler, kişilerin, eylemleri ahlaki açıdan değerli olduklarına inandıkları ilkeler ve normlar doğrultusunda tercih edeceklerini umarlar ve buna değer verirler. Fakat bu durum onları, bu kriterleri sağlamayan eylemleri özgür olmama durumu olarak ifadelendirmeye yöneltir. Ancak aynı zamanda, özgürlükle erdemi ya da sahiciliği eşit gören bir konumda bulunmak konusunda isteksizdirler. Dolayısıyla özgürlük ve özgür olmama durumu kavramlarını, ahlaki açıdan değerli olmayan eylemlerin içsel güçler tarafından etkilendiğini söyleyerek, makul hale getirmeye çalışırlar.⁷¹ Böylece Flathman, pozitif özgürlük kavramında, içsel güçlerin etkisinden kaynaklanan eylemleri özgürlük kavramı üzerinde tanımlayıcı kılan yönünü gösterir ve bu durumu eleştirir.

Berlin kavramlaştırmasındaki negatif özgürlüğün daha tutarlı bir formülünü sunan Kramer, özgürlük ve özgür olmama durumunu iki ayrı formülleştirme ile ele alır. Buna göre bir kişi sadece ve sadece “x” e muktedirse (*able to*) , “x” i yapmaya özgürdür. Burada kişinin yeteneği sadece “x” e yönelik gücünü içermez, aynı zamanda bu gücü kullanmak için gerekli olan fırsatlardan en azından birinin engellenmemiş olarak mevcudiyeti koşulunu da içerir. Dolayısıyla “x” e özgür olmak , “x” i yapmak (*x-ing*) kapasitesine sahip olmak ve bu yapma eylemine yönelik kabiliyetten engellenmemiş olmaktır. Ve bir kişi şu koşullar elde edilmişse, özgür değildir; (1) Bu koşullardan ikincisinin yokluğunda kişi “x” e muktedir (*able to*) olur, (2) “x” yönelik çabaya bakmaksızın, kişi direk ya da dolaylı olarak, bazı eylemler tarafından ve diğer bazı kişilerden kaynaklı olarak bazı eylemlerin uygulanması için gerekli olan bazı durumlar tarafından, “x” i yapmaktan engellenmiştir.⁷²

⁷⁰ Richard E. Flathman, “Philosophy and Politics of Freedom”, **Freedom: A Philosophical Anthology**, ed. Ian Carter, Matthew Kramer, Hillel Steiner, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, s.166-168

⁷¹ Flathman, “Philosophy and Politics of Freedom”, s.173

⁷² Matthew Kramer, **The Quality of Freedom**, New York, Oxford University Press, 2003, s.3

3. Berlin-Sonrası Özgürlük Kavramlaştırmaları

Yukarıda daha önce bahsedildiği gibi özgürlük kavramı üzerine olan tartışmaların bir kısmı ve farklı tanımlamaların bir bölümü Berlin'in ayrımını verili olarak kabul ederek, bu ayrım ışığında kavramsal çerçevesini çizerken, diğer bir kısmı ise bu ayrımı eleştiren, ve yeni perspektifler sunan yaklaşımlar geliştirmeye çalışmıştır. Bu yönde incelenmesi gereken ilk yaklaşım Gerald MacCallum tarafından ortaya konmuştur. MacCallum, Berlin'in negatif-pozitif özgürlük ayrımının bazı ciddi karışıklıklara bağlı olarak yeterli düzeyde netleştirilemediğini söyler. MacCallum ilk olarak, özgürlük üzerindeki tartışmaların kabaca dört farklı birbiriyle yakından ilişkili konu üzerine olduğunu belirtir ki bu konular; özgürlüğün doğası hakkındaki fikirler, özgürlük ve diğer muhtemel toplumsal faydalar arasındaki ilişkiler hakkındaki fikirler, özgürlüğün bu faydalar içerisindeki sıralaması hakkındaki düşünceler ve son olarak özgürlüğü elde etme ve gerçekleştirme hususunda uygulanacak şu veya bu politikanın sonuçları hakkındaki tartışmalardır. Ona göre tüm bu tartışmaların anlamlandırılabilmesi için tek bir özgürlük kavramlaştırması üzerinde durulabilir. Buna göre her ne zaman bir failin ya da faillerin özgürlüğü söz konusu olsa, bu her zaman bazı sınırlama/kısıtlamalardan (*constraint*) bir şeyi yapmaya, yapmamaya, bir şey olmaya, olmamaya yönelik müdahaleden özgür olmaktır. Dolayısıyla özgürlük, her zaman bir şeyin ya da birinin (fail ya da faillerin), bir şeyi yapmak, yapmamak, olmak, olmamak için bir şey den özgür olmasıdır. Bu üçlü ilişkiyi ise şu şekilde formüleştirebiliriz; "x, z (yapmak, olmak) için y den özgürdür". Burada "x", fail ya da failleri, "y", sınırlama, kısıtlama, müdahale gibi engelleyici koşulları, "z" ise eylemleri, karakter koşullarını ya da bir durumu ifade eder.⁷³

Bernard Williams'ın özgürlük kavramlaştırması ise özgürlüğün tanımından ziyade bir politik değer olarak aldığı görünüme odaklanır.⁷⁴ Williams'a göre farklı özgürlük kavramları ve kavrayışları kompleks bir tarihsel arka plan içerir ve bu arka plan

⁷³ Gerald C. MacCallum, "Negative and Positive Freedom", *The Philosophical Review*, C.76, No:3, Temmuz 1967, s.312-314

⁷⁴ Bernard Williams, "From Freedom to Liberty: The Construction of a Political Value", *Philosophy and Public Affairs*, C.30, No:1, 2001, s.3

anlaşılmadıkça bu kavramların kendileri de anlaşılamayacaktır.⁷⁵ Bir politik değer olarak özgürlük kavramlaştırması, özgürlük üzerine ortaya çıkan anlaşmazlıkların politik anlaşmazlıklar olduğu gözlemiyle başlar.⁷⁶ Daha sonra Williams, özgürlük (*freedom*) ile hürriyet (*liberty*) kavramları arasında, “ilkel özgürlük” (*primitive freedom*) kavramlaştırması aracıyla bir ayrım yapar. “İlkel özgürlük” kavramını ise bazı insan temelli zorlamalar tarafından engellenmemiş olarak istediğini yapmak olarak tanımlar.⁷⁷ Ayrıca bu ilkel özgürlük kavramında önemli olan; insanların arzu ettikleri ile diğerlerinin onları yapmaktan alıkoydukları arasında bir orantının varlığıdır. Bu kavrayış kişilerin özgürlüklerinin iki farklı şekilde arttırılacağını ima eder. Bir yandan kişiler, arzularını tatmin etmelerini önleyen güç ve engelleri ortadan kaldıracaklar, diğer yandan ise kişiler tatmin edemeyecekleri arzulara sahip olmamaya çalışabilirler.⁷⁸ Bu ilkel özgürlükten, bir politik değer olarak özgürlük kavramına geçiş ise bir otorite kavramını ve bu otoriteye yönelimi beraberinde getirir. Bu geçiş, yukarıda incelenen Spector’un doğal ve sivil özgürlük ayrımı göz önüne alınarak anlaşılabilir. Yani bu geçiş bir anlamda doğal özgürlükten sivil özgürlüğe geçiş olarak açıklanabilir. Bu otoritenin varlığını anlamlı kılan, özgürlüğün nereye kadar sınırlanması ya da genişlemesi gerektiği veya kişinin bunlara nereye kadar hak sahibi olması gerektiği gibi sorulardır ki bu soruların politik karakteri açıkça anlaşılır.⁷⁹

Eric Nelson, pozitif-negatif özgürlük ayrımını, pozitif özgürlüğün ayırt edici ve tanımlayıcı bir anlamının yokluğuna vurgu yaparak eleştirir. Nelson bu doğrultuda, Taylor’ın fırsat-kavram ve uygulama-kavram ayrımından yola çıkarak, bu ayrımdaki anlaşmazlığın özgürlük üzerine değil sınırlama (*constraint*) üzerine olduğunu belirtir. Pozitif özgürlüğün, kendini gerçekleştirme (*self-realization*) olarak tanımlanmasından bu önermesini açıklamaya çalışır. Bu anlamda “Eğer insanlar özgürse, kendilerini gerçekleştirirler” ifadesini göz önüne alarak önermesini netleştirmeye çalışır. Eğer özgürlük kavramlaştırmaları iki farklı parça halinde düşünülecek olursa, ilk parçası,

⁷⁵ A.e, s.4

⁷⁶ A.e, s.5

⁷⁷ A.e, s.6

⁷⁸ A.e, s.9

⁷⁹ A.e, s.12

nelerin sınırlama sayılacağı hakkındaki normatif ifadelerden oluşur. Dolayısıyla bu sınırlamaların yokluğu özgürlük olarak adlandırılacaktır. İkinci parçası ise sınırlanmamış kişilerin içerisinde bulunduğu durumun nasıl olacağı hakkındaki tanımlayıcı ifadelerden oluşur. Buradaki temel önemli nokta ise, normatif ifadelerin, tanımlayıcı ifadelerin şeklini belirleyecektir. Örneğin eğer belirlenmiş bir şeyi yapmak ya da bir şey olmak kişinin gerçek doğası olarak tanımlanırsa, bu belirlenmiş şeyin dışında herhangi bir şeyi yapmak ya da bir şey olmak, özgürlük üzerindeki bir sınırlama olarak ortaya çıkacaktır. Böylece özgürlük üstündeki sınırların, özgürlüğü tanımlayıcı bir şekilde belirlenmesi, sınırlamanın yokluğu olarak tanımlanan negatif özgürlük anlayışına dayanacaktır.⁸⁰

Sonuç olarak Nelson, tek bir özgürlük kavramı olduğunda ısrar etmez fakat eğer birden fazla özgürlük kavramı varsa bunların pozitif-negatif ayrımı çerçevesinde bir birinden ayıramayacağını ileri sürer. Ona göre özgürlük üzerine olan her iddia, bazı sınırlamaların yokluğu üzerine olan iddialar olarak ortaya çıkar.⁸¹ Fakat bu görüşün aksine, pozitif özgürlüğün kavramsal olarak negatif özgürlükten ayrılabilir olduğu, bu kavramın içeriğinin özerklik kavramıyla yakından ilişkili olduğu ve özellikle adalet tartışmalarında önemli bir yer tuttuğu gibi yaklaşımlar da mevcuttur.⁸²

Pozitif-negatif özgürlük ayrımı üzerinde konumlanan bu tartışmaların ötesinde, özgürlük kavramını farklı kavramsal bileşenler vasıtasıyla açıklamaya ve incelemeye çalışan yaklaşımlar da vardır. Bu anlamda özellikle özerklik kavramı özgürlük tartışmaları içerisinde önemli bir konumdadır. Daha spesifik olarak ise Christman'ın da işaret ettiği üzere, pozitif özgürlük kavramlaştırması bağlamında özerklik kavramının önemi daha açık şekilde anlaşılabilir. Bu doğrultuda bir çok pozitif özgürlük teorisi aynı zamanda özerklik teorileri olarak sınıflandırılabilir. Bireyin özgürlüğü üzerindeki içsel sınırlamalar aynı zamanda sıklıkla bireyin özerkliğini

⁸⁰ Eric Nelson, "Liberty: One Concept Too Many?", *Political Theory*, C.33, No:1, Şubat 2005, s.64-65

⁸¹ A.e, s.73

⁸² Bkz. John Christman, "Saving Positive Freedom?", *Political Theory*, C.33, No:1, Şubat 2005

azaltan etkenler olarak karakterize edilebilmektedir.⁸³ Bunun dışında her iki kavram arasındaki teorik sınırların belirsizliği çoğu zaman karışıklıklara da yol açmaktadır. Örneğin, ahlaki olarak özerklik ve özgürlük arasındaki ilişkinin, birinin varlığının ya da yokluğunun, diğerinin varlığı ya da yokluğu üzerinde belirleyici bir etkisinin olup olmadığı sorusu bu çerçevede önemlidir. Bu anlamda bir kişinin ahlaki olarak özerk olduğunu söylemek onun çevresiyle ilişkisinde içerisinde bulunduğu duruma dair herhangi bir imada bulunmaz. Bir kişi en aşırı şekilde bir özgür olmama durumuna tabiyken de bütünüyle ahlaki olarak özerk olabilir.⁸⁴

Özgürlük ve özerklik kavramları arasındaki ilişkinin diğer bir örneği özgürlük tartışmalarında yapılan eylemin niteliğine yani bir anlamda değer yüklü yönüne odaklanan ve buradan yola çıkarak eylem özgürlüğünün aynı zamanda özerklik kavramıyla ilişkili olduğunu öne süren yaklaşımdır.⁸⁵ Gerald Dworkin'e göre, özgürlük; kişinin istediğini yapabilme kabiliyeti, başka failer tarafından bir şekilde engellenmemiş seçeneklere sahip olması şeklinde tanımlanacak olursa, bu haliyle failin özgürlüğüne müdahale etmek, aynı zamanda failin özerkliğine müdahale etmek olarak görülebilir. Fakat özerklik ile özgürlük bu bağlamda her durum içerisinde aynı şekilde anlaşılabilir. Örneğin bir kişiyi aldatmak özgürlük üzerinde herhangi bir müdahale olarak kabul edilmezken, kişinin özerkliğine müdahale olarak anlaşılır. Dolayısıyla bu iki kavram birbirlerinden farklı kavramlardır fakat aynı zamanda birbirleriyle hem olumsal hem de olumsal olmayan şekillerde ilişkilidirler. Şöyle ki; kişiler normal olarak özgür bir şekilde eylemde bulunmak isterler. Dolayısıyla kişinin özgürlüğüne müdahale, örneğin kişinin olmak istediği kişi olmasına müdahale ederek, aynı zamanda kişinin özerkliğine de bir müdahale olarak düşünülebilir. Ancak kişi kendi isteğiyle çeşitli şekillerde, örneğin bir dini cemaat disiplini ya da askeri emir-komuta sistemi tarafından sınırlandırılmak isteyebilir. Bundan dolayı özgürlük, güç ya da kişinin hayatının önemli boyutları üzerinde kontrol sahibi olması, özerklik ile aynı anlama gelmez, ancak bunlar bireylerin kendi

⁸³ Ian Carter, Matthew Kramer, Hillel Steiner, "Introduction to Part VI", **Freedom: A Philosophical Anthology**, ed. Ian Carter, Matthew Kramer, Hillel Steiner, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, s.323

⁸⁴ A.e, s.143

⁸⁵ Bkz. S.I. Benn, W.L. Weinstein, "Being Free to Act, and Being a Free Man", **Mind**, C.80, 1971

hayatları üzerinde kendi değer yargılarını etkili kılmak, kendi hedef ve çıkarlarını takip etmek veya geliştirmek için gerekli koşullardır.⁸⁶

Bu tartışmaların dışında, özerklik kavramını merkeze alarak özneler-arası (*intersubjectivist*) bir özgürlük kavramlaştırması da ileri sürülmüştür. Buradaki özneler-arası kavramı “genellik” (*generality*) ve “karşılıklılık” (*reciprocity*) ifadeleriyle açıklanır. Şöyle ki, bu kavramlaştırmada vatandaşlar olarak kişilere hakları veya özgürlükleri dağıtan bir devlet ya da bir topluluk (*community*) değildir. Bu anlamda vatandaşlar hak ve özgürlük taleplerinin hem yetki sahibi hem de muhataplarıdır. Vatandaşların özgürlük kavrayışı üzerindeki bu rolü farklı özerklik anlayışlarını ima eder niteliktedir.⁸⁷ Özgürlük kavramını oluşturan bu özerklik anlayışları, ahlaki (*moral*), etik (*ethical*), kanuni (*legal*), politik ve toplumsal olmak üzere beş farklı yaklaşım çerçevesinde oluşturulur. Ahlaki bağlamda bir kişi sadece diğer tüm kişileri eşit şekilde göz önünde bulunduran bir neden temelinde eylemde bulunursa özerk olarak düşünülebilir. Böylece bu nedenler karşılıklı olarak (*mutually*) gerekçelendirilebilir hale gelir. Bir kişinin eylemleri diğerlerini ahlaki olarak etkilerse, bu eylemler karşılıklı olarak gerekçelendirilmek zorundadırlar. Kişinin etik özerkliği ise, kendi kimliğini göz önünde bulunduran bir şekilde kendisi için neyin iyi olduğunu belirlemesiyle ilgilidir. Bu anlamda etik anlamda özerklik, neyin kişinin kendisi için iyi olduğu sorusuna dayanır ve kişi bu cevabından sorumlu olur. Kanuni özerklik ise etik özerlikle ilgili olarak kişinin spesifik bir etik özerklik anlayışına göre yaşamaya zorlanmaması olarak tanımlanır. Politik özerklik ise öncesinde tanımlanan üç özerklik kavramının birbirleriyle ilişkisinden kaynaklanır. Şöyle ki önceki özerklik kavrayışlarında belirtilen ilkeler, yani karşılıklı olarak ve genellenebilir bir nitelikte gerekçelendirilebilirlik ilkelerinin, vatandaşlar arasında bir “kamusal gerekçelendirme” (*public justification*) prosedürüne taşınmaları gerekir. Vatandaşlar, hem bu gerekçelendirici prosedürlerin katılımcıları olarak hem de politik toplumun üyeleri olarak bu prosedürlerin sonuçlarından sorumlu olduklarında

⁸⁶ Gerald Dworkin, *The Theory and Practice of Autonomy*, New York, Cambridge University Press, 1988, s.14-18

⁸⁷ Rainer Forst, “Political Liberty: Integrating Five Conceptions of Autonomy”, *Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays*, ed. John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005, s.226-227

politik olarak özerktirler. Toplumsal özerklik ise kişinin, politik toplumun eşit ve sorumlu bir üyesi olmanın içsel ve dışsal araçlarına sahip olması anlamına gelir. Bu özerklik kavramlarının oluşturduğu özgürlük kavrayışı negatif-pozitif ayrımının ötesinde, özgürlük taleplerini ortaya çıkaran politik ve toplumsal yapının kavramlaştırılması hakkında kapsayıcı bir cevap sunar.⁸⁸

4. Cumhuriyetçi Özgürlük

Siyasi düşünceler tarihi içerisindeki cumhuriyetçi düşünce geleneği içerisinde temellenen ve yine bu gelenek üzerine konumlanan ağırlıklı olarak Quentin Skinner ve Philip Pettit tarafından oluşturulan cumhuriyetçi özgürlük kavramlaştırması, Berlin'in negatif-pozitif özgürlük ayrımı etrafında ve bunun ötesinde ortaya çıkan teorik tartışmaların ve farklı özgürlük kavramlaştırmalarının önemli bir boyutunu oluşturur. Cumhuriyetçi özgürlük düşüncesinin önemi, büyük ölçüde negatif-pozitif ayrımının dışında farklı ve özgün bir kavramlaştırma sunmasından kaynaklanır. Bu bağlamda çalışmanın hacmi göz önüne alındığında cumhuriyetçi özgürlük fikri yalnızca Pettit'in tahakkümsüzlük olarak özgürlük (*liberty as non-domination*) kavramlaştırması üzerinden incelenecektir. Pettit özgürlük kavramlaştırmasını iki farklı dayanak üzerinde inşa eder. İlki, müdahalenin değil, yabancı kontrolün yokluğunu gerektiren seçim özgürlüğüdür. İkincisi ise seçilen seçenekler üzerindeki yabancı kontrolden korunma ile ilgilidir ki bu korunma tahakkümü doğuran davranışın ortak bilgi haline getirilmesi ile sağlanır.⁸⁹ Burada "tahakküm", bir failin başka bir fail üzerinde keyfi temelde müdahalede bulunabilme kapasitesi olarak tanımlanır. Bu tanımdaki kapasite vurgusu müdahale (*interference*) ile tahakküm kavramları arasındaki farka işaret eder. Bu farkın daha açık bir ifadesi efendi-köle örneğinde izlenebilir; bir köle eylemlerine doğrudan müdahalede bulunmayan bir efendi ile ilişkisinde müdahalesizlik olarak özgürlük düşüncesi ışığında özgür olarak nitelenebilirken, tahakkümsüzlük olarak özgürlük düşüncesinde bu ilişki sonucunda, aktif bir müdahale olmamasına rağmen keyfi müdahale kapasitesinin varlığı, köleyi

⁸⁸ A.e, s.230-238

⁸⁹ Ahu Tunçel, **Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 259

özgür olarak nitelendirmeye engel olur. Dolayısıyla özgürlük, doğrudan müdahalenin yokluğundan ziyade tahakkümün yokluğunu gerektirir.⁹⁰

Pettit'nin özgürlük kavramlaştırmasında keyfi müdahalenin tanımı önemlidir. Bu anlamda keyfi müdahale, kişinin kararlarında keyfilige bağımlı olması ve yaptığı seçimin keyfi müdahalenin öznesine bağımlı olmasıdır. Eylem keyfi müdahalede bulunan birinin emrine göre seçilsin ya da seçilmesin benzer bir tahakküm söz konusudur.⁹¹ Dolayısıyla keyfi müdahalenin varlığı tahakkümün varlığının yeter koşulu değildir. Keyfi müdahale olmadan da tahakküm olabilir. Sonuç olarak Pettit'in tahakkümsüzlük olarak özgürlük kavramlaştırmasının ayırt edici nitelikleri; müdahale kapasitesine sahip kişinin varlığı ve müdahalenin keyfi niteliği olarak belirginleştirilebilir.⁹²

5. Rawls'un Özgürlük Düşüncesi

Yukarıdaki tartışmalar ışığında çalışmanın sorunsalını oluşturan Rawls'un özgürlük kavramlaştırmasının kısa bir incelemesi yapılabilir. Bu bölümde sadece kısa ve yüzeysel bir incelemeyle yetinilecek, çalışmanın üçüncü bölümünde ise konu daha ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktır. Rawls'un adalet teorisinde adalet ilkelerinden ilki vatandaşlar arasında eşit temel hak ve özgürlüklere odaklanır. Ve iki adalet ilkesi arasındaki lexical düzen yani birinci ilkenin ikinci ilkeye önceliği de göz önünde bulundurulduğunda Rawls'un adalet teorisinde özgürlük düşüncesinin önemi ortaya çıkar. Birinci adalet ilkesinin öngördüğü şekliyle vatandaşlar temel eşit hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu temel özgürlükler; politik özgürlük, ifade ve toplanma özgürlüğü, vicdan ve düşünce özgürlüğü, psikolojik baskı ve fiziksel saldırıdan korunma olarak bireysel özgürlük, özel mülkiyet hakkı ve keyfi tutuklanmadan özgürlüktür.⁹³ Rawls özgürlüğü, MacCallum'un kavramlaştırmasını izleyerek üçlü bir yapıda tanımlar. Buna göre özgürlük üç duruma referansla açıklanabilir: özgür olan fail, özgür olunan sınırlamalar ve kısıtlamalar ve son olarak yapmaya veya

⁹⁰ A.e, s.267

⁹¹ A.e, s.268

⁹² A.e, s.272

⁹³ Rawls, a.g.e, s.53

yapmamaya özgür olunan şey.⁹⁴ Bu paralelde Rawls özgürlük kavramının anlamına dair pozitif ve negatif özgürlük tartışmalarına girmez. Ona göre bu tartışma çoğunlukla tanımlarla değil, farklı özgürlüklerin çatışma halindeki nispi değerleriyle ilgilidir.⁹⁵

Rawls özgürlük üstündeki sınırlamalar (*restrictions*) ve düzenlemeler (*regulations*) arasında bir ayırım yapar ve temel özgürlüklerin belirlenmesinde bu ayırımın net olması gerektiğini belirtir. Örneğin, bir tartışma düzenlemek için belirli kurallar gereklidir, soruşturma ve tartışma için kabul edilmiş belirli prosedürler olmadığında, ifade özgürlüğü değerini kaybeder. Diğer yandan ise belirli bir dini, ahlaki ya da siyasi görüşü savunmanın yasaklanması özgürlüğün sınırlanmasıdır.⁹⁶ Özgürlük tartışmalarının önemli bir boyutu olan özgürlüğün sınırlanması konusunda, Rawls özgürlüğü anayasal ve yasal sınırlamalarla bağlantılı olarak inceler. Bu durumda özgürlük hak ve görevleri tanımlayan belirli bir kamusal kurallar sistemidir.⁹⁷ Özgürlüğün sınırlanmasına dair bu yaklaşımın izlerini Rawls'un özgürlük kavramlaştırmasındaki özgürlük ve özgürlüğün değeri ayırımında da görmek mümkündür. Rawls kişinin hak ve fırsatlarını yoksulluk ve bilgisizlik sonucu kullanamaz oluşunun yani genel anlamda gerekli araçlardan yoksun oluşunun bazen özgürlüğün tanımlayıcı sınırlayıcıları arasında sayıldığını fakat aslında bu durumun özgürlüğün değerini etkilediğini ifade eder. Buradan yola çıkarak özgürlük ve özgürlüğün değeri arasından bir ayırım yapar: özgürlük eşit vatandaşların özgürlüklerinin bütüncül sistemi vasıtasıyla temsil edilirken, kişi ve gruplar için özgürlüğün değeri, sistemin tanımladığı çerçeve içerisinde kendi amaçlarını ilerletmek için sahip oldukları kapasiteye dayanır. Eşit hürriyet olarak özgürlük (*freedom as equal liberty*) herkes için aynıdır. Fakat özgürlüğün değeri herkes için aynı değildir. Bazıları daha fazla güç ve zenginliğe sahiptir ve dolayısıyla amaçlarına ulaşmak için daha güçlü araçlara sahiptir. Ancak özgürlüğün daha az değeri (*the lesser worth of liberty*) fark ilkesi uygulandığında telafi edilir.⁹⁸ Dolayısıyla Rawls

⁹⁴ A.e, s.177

⁹⁵ A.e, s.176

⁹⁶ A.e, s.178

⁹⁷ A.e, s.177

⁹⁸ A.e, s.179

özgürlük ve özgürlüğün değeri arasında kavramsal bir ayırım yaparak, ve özgürlük üstündeki sınırlamaları sadece yasal ve anayasal sınırlamalara indirgeyerek özgürlük kavramlaştırmasının kapsamını oldukça daraltır.

Rawls'un yukarıda temel hatlarıyla belirtilen özgürlük kavramlaştırmasının temelinde onun özerklik düşüncesi yatar. Bu özerklik düşüncesi ise kişilerin özneliğini tanımlayan iki ahlaki gücün ifadesinde kendini açığa çıkarır. Bu iki ahlaki güçten ilki, bireylerin adalet hissi (*a sense of justice*) kapasitesine sahip olmasıdır. Yani kişiler toplumsal işbirliğinin adil koşullarını belirleyen politik adalet ilkelerini anlama, uygulama ve bu ilkeler üzerinden hareket etme kapasitesine sahiptirler. Diğer ahlaki güç ise kişilerin bir iyi kavramına yönelik kapasiteleridir. Kişiler bir iyi kavramına sahip olma, değiştirme ve bu iyi kavramını rasyonel bir şekilde takip etme kapasitesine sahiptirler.⁹⁹ Dahası bu ahlaki güçlerin her ikisinin gerçekleşmesi tam özerkliği (*full autonomy*) ortaya çıkartır; sadece ikincisinin gerçekleşmesi ise rasyonel özerkliği (*rational autonomy*) tanımlar. Rawls'un özgürlük kavramının bu özerklik merkezli boyutu çalışmanın son bölümünde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

⁹⁹ John Rawls, **Justice as Fairness: A Restatement**, ed. Erin Kelly, Massachusetts, Harvard University Press, 2001, s. 18

II. JOHN RAWLS'UN ADALET TEORİSİ

A. Giriş

John Rawls'un ilk önemli çalışması "*A Theory of Justice*"¹ (Bir Adalet Teorisi), yayımlandığı 1971 yılından bugüne adalet kavramı özelinde olmak üzere temel siyaset ve ahlak felsefesi tartışmalarının merkezinde yer almıştır. Rawls'un bu çalışması, bir yandan siyaset ve ahlak felsefesinde adalet kavramına yönelik tartışmaları alevlendirirken, diğer yandan ahlak felsefesinde yöntem ve gerekçelendirme tartışmalarına da ivme kazandırmıştır. Rawls bu ilk önemli eserinin dışında "*Political Liberalism*" (Siyasal Liberalizm) başta olmak üzere akademik hayatı boyunca birçok önemli çalışmaya imza atmıştır.² Bu eserlerin tamamı Rawls'un adalet teorisinin oluşumunu ve tüm akademik kariyerine uzanan gelişimini/değişimini oluşturur. Hill'e göre Rawls'un eserlerindeki sürekli gelişim bir siyaset felsefesinin nasıl iyi bir şekilde inşa edilebileceğini gösterir. Rawls bu süreçte kendi ilk görüş ve düşüncelerini gelen eleştiriler doğrultusunda yeniden düşünerek ve düzenleyerek adım adım ve titizlikle kendi felsefesini inşa etmiştir. Hali hazırda teorisi benzersiz bir övgüye ulaşmış olsa da ,o önceki çalışmalarını sabırla düzelterek, genişleterek, yeniden-inşa ederek kendi teorisini inşa etmeyi sürdürmüştür.³

Rawls'un teorisinin inşası ve gelişimi farklı eserlere ve oldukça geniş bir zamana yayıldığından, düşüncelerindeki ve inşasındaki süreklilik ve değişimler tartışma konusu olmuştur. Özellikle, *Siyasal Liberalizm* ile başlayan tartışmalar Rawls'un

¹ Bkz. John Rawls, *A Theory of Justice*, Massachusetts, Harvard University Press, 1971. Ayrıca yine bu eserin gözden geçirilmiş baskısı ki bu çalışmada eserin bu baskısından yararlanılmıştır bkz. John Rawls, *A Theory of Justice*, Massachusetts, Harvard University Press, 1999.

² Bkz. John Rawls, *Political Liberalism*, New York, Columbia University Press, 1993, John Rawls, *The Law of Peoples with the "Idea of Public Reason Revisited"*, Massachusetts, Harvard University Press, 1999, John Rawls, *Collected Papers*, ed. Samuel Freeman, Massachusetts, Harvard University Press, 1999, John Rawls, *Lectures on the History of Moral Philosophy*, ed. Barbara Herman, Massachusetts, Harvard University Press, 2000, John Rawls, *Justice as Fairness: A Restatement*, ed. Erin Kelly, Massachusetts, Harvard University Press, 2001, John Rawls, *Lectures on the History of Political Philosophy*, ed. Samuel Freeman, Massachusetts, Harvard University Press, 2007.

³ Thomas E. Hill, "The Stability Problem in Political Liberalism", *The Philosophy of Rawls: Moral Psychology and Community*, ed. Paul Weithman, New York, Garland Publishing, 1999, C. IV, s. 167

adalet teorisinin ilk halinden oldukça farklı bir yöne savrulduğu eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Bu eleştirinin ana nedeni ise Rawls'un hakkaniyet olarak adalet (*Justice as Fairness*) şeklinde isimlendirdiği adalet teorisinin ahlaki ve felsefi bir formülasyondan siyasal bir formülasyona evrilmesidir. *Bir Adalet Teorisi* hakkaniyet olarak adalet teorisini tüm toplumlar tarafından hedeflenebilecek bir evrensel ahlaki ideal olarak betimler. *Siyasal Liberalizm*'de ise Rawls görüşlerini gözden geçirerek hakkaniyet olarak adaletin uygulanabilirliğini sınırlar. Sorunu artık doğrudan faydacılık, mükemmeliyetçilik (*perfectionism*) gibi ahlaki kavramlar üzerinden tanımlamaz. Bunun yerine *Siyasal Liberalizm* anayasal demokrasi kültürüne yönelir. Ana soru şu şekilde belirlenir: Tüm vatandaşlar için özgürlük ve eşitlik gibi temel demokratik değerleri gerçekleştiren, en adil ve uygulanabilir temel toplumsal kurumlar düzenlemesi nedir?⁴ Rawls *Bir Adalet Teorisi*'den *Siyasal Liberalizm*'e geçişte önemli değişiklikler olduğunu söyler. Fakat ona göre tüm bu değişikliklerin doğasını ve içeriğini anlamak için bu değişikliklerin hakkaniyet olarak adaletin ciddi bir içsel sorununu çözme çabasından kaynaklandığını görmek gerekir. Bu sorun *Bir Adalet Teorisi*'nin üçüncü bölümünde incelenen bir bütün olarak hakkaniyet olarak adalet görüşüyle uyumsuz istikrar (*stability*) konusudur ve ona göre tüm farklılıklar bu uyumsuzluğu ortadan kaldırmanın bir sonucudur.⁵ Ona göre *Bir Adalet Teorisi*, Locke, Rousseau ve Kant'ın temsil ettiği sözleşme düşüncesi ekseninde, faydacılık geleneğine karşı üstünlüğünü kanıtlayan bir adalet teorisini açık bir biçimde geliştirmeye çalışır. Bu anlamda bu eserin amacı, teorisinin bizim tarafsız yargı adaleti kavramımıza en çok yaklaşan yapısal özellikleri açığa çıkararak demokratik bir toplum için en uygun ahlaki temeli oluşturmaktır. Burada hakkaniyet olarak adalet kavramı toplumun bütün üyelerinin aynı kuramı kabul ettiği kapsamlı bir doktrin olarak yer alır. *Siyasal Liberalizm* ise bu türde bir toplumu makul çoğulculuk (*reasonable pluralism*) göz önünde bulundurduğunda olanaksız sayar. Bu bakımdan *Siyasal Liberalizm* farklı bir sorunu ele alır. Dinsel ya da din dışı kapsamlı doktrinleri kabul edenlerin aynı zamanda anayasal demokratik bir toplumu destekleyen makul bir siyasal anlayışa sahip olmaları mümkün olabilir mi? Söz

⁴ Samuel Freeman, "Introduction", *The Cambridge Companion to Rawls*, ed. Samuel Freeman, New York, Cambridge University Press, 2003 s.2

⁵ John Rawls, *Political Liberalism*, 3.bs, New York, Columbia University Press, 2005 s.xv,xvi

konusu iki eserde de bir kamusal akıl kavramı olmasına rağmen bunlar simetrik değildir. Birincisinde kamusal akıl kapsamlı bir liberal doktrin olarak verilmiş, ikincisinde ise kamusal akıl, vatandaşların kapsamlı doktrinlerine bu doktrinler demokratik siyasal yapıya uyduğu sürece izin veren ve özgür ve eşit vatandaşlarca paylaşılan siyasal değerler hakkında akıl yürütmenin bir yoludur.⁶ Bu kamusal akıl düşüncesi ise bu bölümün son kısmında incelenecek olan istikrar ve gerekçelendirme sorununa işaret eder.

Bir Adalet Teorisi'nden *Siyasal Liberalizm*'e geçiş aynı zamanda Rawls'un birey kavramına da yansır. Rawls *Siyasal Liberalizm*'de Kantçı özne kavramından eşit ve özgür vatandaşlık kavramına geçer ki bu kavram kamusal kültür ve modern demokratik gelenekte bulunabilir.⁷ Rawls *Bir Adalet Teorisi*'den farklı olarak *Siyasal Liberalizm*'de üç farklı kavram geliştirir. Burada amaç daha önce de bahsedildiği gibi, kendilerini eşit ve özgür vatandaşlar olarak kabul eden rasyonel ve makul (*reasonable*) kişiler arasında adil ve istikrarlı bir toplumun nasıl ortaya çıkabileceğini göstermektir. Bu kavramlar; siyasal adalet kavramı (*political conception of justice*) düşüncesi, makül kapsamlı doktrinler (*reasonable comprehensive doctrines*) arasında bu siyasal kavram üzerinde oluşan örtüşen görüşbirliği (*overlapping consensus*) kavramı ve kamusal akıl (*public reason*) kavramıdır.⁸ Bu kavramların içerikleri ve Rawls'un adalet teorisindeki rolleri çalışmanın sonraki bölümlerinde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Rawls'un eserleri ve içerisindeki teorik yapıların birbirleri arasındaki tutarlılığı ve uyumuna yönelik eleştirilerin dışında onun fikirlerinde, *Bir Adalet Teorisi* ve *Siyasal Liberalizm* özelinde, bir süreklilik ve uyum olduğunu öne sürenler de mevcuttur. Hill'e göre *Siyasal Liberalizm*, *Bir Adalet Teorisi* için tamamlayıcı bir niteliktedir, ona alternatif bir mahiyette değildir. Bu doğrultuda, *Siyasal Liberalizm*'de, özgürlük ilkesi kısmen değiştirilmiş ve bu ilkenin önceliğine yönelik görüşler açıklığa

⁶ John Rawls, **Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması**, çev. Gül Evrin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.193

⁷ Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, "Introduction", **The Legacy of John Rawls**, ed. Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, London, Continuum, 2005, s.6

⁸ Freeman, "Introduction", s.33

kavuşturulmuş, orijinal pozisyon bir temsil aracı olarak sunulmuş, birincil değerler ve vatandaşların iki ahlaki gücü arasındaki ilişki daha aşikar hale getirilmiş ve son olarak inşacılık (*constructivism*) içinde neyin inşa edilmesi neyin edilmemesi gerektiği daha net bir şekilde görülebilir hale gelmiştir.⁹ Wenar ise Rawls'a yönelik bütünlük ve uyumsuzluk eleştirilerine karşı onun teorisinin bir bütün olarak görülebileceğini ve temel yapısal kavramlarının birbirleriyle uyum halinde olduğunu öne sürmüştür.¹⁰

Rawls'un adalet teorisi yukarıda bahsedildiği üzere zaman içerisinde ilk formülasyonundan farklı fakat tam olarak zıt olmayan bir niteliğe bürünmüştür. Bu bölümde teorinin evrim sürecine dair yukarıda bahsedilenlerle yetinilecek ve sadece teorinin bir bütün olarak son formülasyonu incelenecektir. Bu anlamda Rawls'un hakkaniyet olarak adalet teorisi demokratik bir toplumu çerçeveler. Adalet ilkeleri şu soruya cevap arar: Bir demokratik toplumu özgür ve eşit kabul edilen vatandaşlar arasında bir adil toplumsal işbirliği sistemi (*fair system of cooperation*) olarak gördüğümüzde, hangi ilkeler bunun için en uygundur? ¹¹ Bu soruya cevap olarak sunduğu iki adalet ilkesi ise şu şekildedir: (1) Her birey tümüyle yeterli eşit temel özgürlükler düzenine (*scheme*) yönelik aynı ve iptal edilemez hakka (*claim*) sahiptir. Aynı zamanda bu düzen tüm diğer özgürlükler düzeniyle uyumludur. (2) Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler iki koşulu yerine getirmelidir: (a) makam ve pozisyonlar adil fırsat eşitliği koşulları altında herkese açık olmalıdır, (b) Bu eşitsizlikler toplumun en az avantajlı üyelerinin en büyük yararına olmalıdır. ¹² Rawls'un adalet teorisi bu adalet ilkelerinin ötesinde birçok özgün kavramdan oluşan bir yöntem içermektedir. Bu bölümde Rawls'un adalet teorisi bu kavramlar üzerinden, her biri ayrı ayrı incelenerek tartışılacaktır. Bu kavramların bütüncül bir şekilde incelenmesi adına, bu bölümde temel olarak Rawls'un "Hakkaniyet olarak Adalet" (*Justice as Fairness*) çalışmasından faydalanılacaktır. Bu durumun bir diğer nedeni ise *Hakkaniyet olarak Adalet*'in tüm bu kompleks kavramlar sisteminin son

⁹ Hill, "The Stability Problem in Political Liberalism", s.168

¹⁰ Leif Wenar, "The Unity of Rawls's Work", *The Legacy of John Rawls*, ed. Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, London, Continuum, 2005, s. 23

¹¹ John Rawls, *Justice as Fairness: A Restatement*, ed. Erin Kelly, Massachusetts, Harvard University Press, 2001, s. 39

¹² Rawls, *Justice as Fairness*, s. 42-43

formülasyonlarını sunmasıdır. Rawls'un da önsözünde belirttiği üzere *Hakkaniyet Olarak Adalet*'in yazılma amaçlarından birisi, *Bir Adalet Teorisi*'nde sunulan adalet kavramı ve Rawls'un 1974 yılından itibaren yayınladığı makalelerde bulunan temel düşünceleri tek bir bütüncül ifadeye dönüştürmektir.¹³

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Rawls'un adalet teorisini etrafında inşa ettiği temel düşünceleri incelenecektir. Bu bağlamda ilk olarak Rawls'un toplum düşüncesini oluşturan ve adalet teorisinin temel düşüncesi olan adil bir işbirliği sistemi olarak toplum fikri ele alınacaktır. Daha sonra bu toplum düşüncesi paralelinde gelişen ve adaletin uygulanacağı boyutu belirten toplumun temel yapısı düşüncesi ortaya konacaktır. Sonrasında bir ideal toplum düzeni olarak sistemleştirilen iyi-düzenlenmiş toplum düşüncesi tartışılacaktır. Ve son olarak Rawls'un bahsedilen toplumsal boyut içerisinde konumlanan özneye yönelik düşünceleri incelenecektir. Rawls'un bireye yüklediği özellikler bu bölümde sadece kısaca belirtilecektir, çünkü bu konunun çalışmanın temel sorunu üzerindeki önemi dolayısıyla çalışmanın son bölümünde daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Bir sonraki başlık, Rawls'un adalet ilkelerinin hangi yöntemle ve nasıl seçildiğine odaklanacaktır. İlk olarak bu yöntemi oluşturan düşüncelerden doğrunun iyi karşısında önceliği ilkesi tartışılacaktır. Zira bu ilke Rawls'un adalet teorisini deontolojik etik üzerinde konumlandırır ve onun temel yöntemini oluşturur. Daha sonra düşünümsel denge kavramı tarafların adalet ilkelerini seçerken kullandığı bir kavramsal araç olarak incelenecektir. Düşünümsel denge kavramı aynı zamanda Rawls'un adalet ilkelerini gerekçelendirmek için kullandığı bir araçtır. Ve bu başlığın son konusu olarak adalet ilkelerini seçecek tarafları ve bu tarafların içerisinde bulunacağı koşulları tanımlayan orijinal pozisyon ve bilgisizlik peçesi kavramları incelenecektir. Buraya kadar Rawls'un adalet teorisini etrafında kurduğu temel düşünceler ve bu adalet ilkelerinin seçiminde kullanılan yöntem incelenecektir. Sonraki başlık ise bizatihi seçilen bu adalet ilkelerinin içeriğine odaklanacaktır. Bu bağlamda iki adalet ilkesi ve ilkelerin temel önermeleri tartışılacaktır.

¹³ A.e, s. xv

Son olarak ise adalet ilkelerinin kamusal gerekçelendirmesi ve bununla bağlantılı olarak Rawls'un bu adalet ilkelerinin nasıl istikrar kazanabileceğine yönelik düşünceleri incelenecektir. Bu bağlamda kamusal akıl ve örtüşen görüşbirliği kavramları ortaya konacak ve Rawls'un istikrar ve meşruiyet düşüncesi çerçevesinde onun adalet teorisi içindeki konumları belirlenecektir.

B. Temel Düşünceler

John Rawls'un adalet teorisi birçok farklı kavram etrafında şekillenir. Dolayısıyla onun adalet kavramlaştırmasının içeriğini ve önemini anlamanın yolu bu farklı kavramların incelenmesinden geçer. Bu kavramlar aynı zamanda birbirleri uyumludur ve bir bütün olarak Rawls'un adalet idealini meydana getirirler. Rawls'un adalet teorisi bu kavramlar temelinde kurulan bir çerçeve içerisinde işler ve bundan dolayı bu kavramların içeriğine bağlı olarak anlam kazanır. Bu bağlamda ilk olarak Rawls'un toplum düşüncesi incelenecektir. Zira bu toplum düşüncesi Rawls'un adalet düşüncesinin inşasında temel konumundadır. Bu toplum düşüncesinin en temel özelliği üyeleri arasında bir işbirliği sistemi olarak düşünülmesidir. Sonrasında Rawls'un adaletin öznesi olarak belirlediği toplumun temel yapısı düşüncesi ele alınacaktır. Bahsedilen toplum kavramlaştırmasından hareketle Rawls adaletin öznesi olarak toplumun temel yapısını belirler. Diğer bir deyişle Rawls'un iki adalet ilkesi toplumun temel yapısına uygulanır ve bu yapıyı belirler. Bu temel yapı Rawls'un adil bir işbirliği sistemi olarak tanımladığı toplumu düzenler ve belirler. Bu temel yapı düşüncesi aynı zamanda Rawls'un adalet anlayışının eşitlikçi doğasına işaret eder. Çünkü adaletin öznesi olarak temel yapının belirlenmesindeki gerekçe bu temel yapının kişiler üzerinde belirli başlangıç noktaları oluşturduğu ve bunların hak edilmemiş eşitsizlikler meydana getirdiği düşüncesidir. Daha sonra Rawls'un teorisinde ideal bir toplumsal düzeni ifade eden iyi-düzenlenmiş toplum düşüncesi tartışılacaktır. Bu kavramın teorideki temel rolü farklı adalet kavramlarını karşılaştırmada bir ölçüt sağlamasıdır. Bu yönüyle iyi-düzenlenmiş toplum adalet ilkeleri tarafından düzenlenmiş bir toplumu ifade eder. Bu bölümde son olarak Rawls'un birey düşüncesi ele alınacaktır. Rawls'a göre bireyler eşit ve özgür olarak

düşünülür. Bu eşitlik ve özgürlüğün temelinde ise bireylerin sahip olduğu iki ahlaki güç bulunmaktadır. Bu iki ahlaki güç aynı zamanda bireylerin özerkliğini tanımlar. Özerk birey düşüncesi bir yandan Rawls'un adalet düşüncesi için temel konumundadır, diğer yandan ise onun özgürlük kavramına dair yaklaşımını da önemli ölçüde şekillendirir ve belirler.

Rawls adaleti kabaca tanımlanabilecek bir kavram olarak görmez, aksine teorisinde bu kavramı etrafında oluşturduğu farklı kavram setleri ile inşa eder. Bu anlamda Rawls adaletin üzerine inşa edileceği bir zemin olarak toplum düşüncesini oluşturur. Rawls'un teorisinin altında yatan toplumsal hayat idealinin önde gelen özelliği toplumsal işbirliğinin temeli olarak paylaşılan adalet kavramına yüklenen birincil roldür.¹⁴ Bu durum Rawls'un adalet düşüncesinin toplumsal boyutunu işaret eder. Ona göre adalet birey düzeyinde değil bireyin içerisinde yaşadığı toplumsal düzlem üzerinde belirleyici olmalıdır. Rawls bu toplum düşüncesini yani adil bir işbirliği sistemi olarak toplum düşüncesini demokratik bir rejim için siyasal adalet kavramını geliştirmede merkezi düşünce olarak kullanır. Bu toplum düşüncesinin üç temel özelliği vardır. İlk olarak toplumsal işbirliği sadece toplumsal olarak koordine edilen aktivite düşüncesinden farklıdır. Burada toplumsal işbirliği, işbirliği içerisindekilerin kendi eylemlerini düzenlemelerine uygun olarak kabul ettikleri kamusal olarak tanınmış kurallar ve prosedürler tarafından yönlendirilir. Diğer yandan bu toplum fikri adil koşulları içerir: Bu koşullar her bir katılımcının makul bir şekilde kabul edebileceği koşullardır. Adil işbirliği koşulları bir karşılıklılık (*reciprocity*) fikrini içerir. Son olarak işbirliği fikri aynı zamanda her bir katılımcının rasyonel avantajı düşüncesini de içerir. Rasyonel avantaj düşüncesi işbirliğine katılanların kendi iyi anlayışları açısından ne elde etmeyi amaçladıklarını belirler.¹⁵ Bu toplumsal işbirliği düşüncesi aynı zamanda birey düşüncesi ile bağlantılıdır. Toplumsal işbirliği düşüncesinin özelliklerinden olan karşılıklılık, bireylerin makul olma özelliklerine referansla açıklanırken, katılımcıların rasyonel avantajı düşüncesi ise bireylere

¹⁴ Thomas M. Scanlon, "Rawls' Theory of Justice", **The Philosophy of Rawls: Development and Main Outlines of Rawls's Theory of Justice**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. I, s.53

¹⁵ Rawls, **Justice as Fairness**, s.5-7

atfedilen rasyonel olma özelliğiyle ilişkilidir. Dolayısıyla toplumsal işbirliğinin bütünlüğü onun adil koşullarını kabul eden bireylere dayanır.¹⁶

Rawls'un adalet teorisinde toplumsal işbirliği düşüncesi diğer yandan adaletin koşullarından birisi olarak da düşünülür. Adaletin iki tür koşulu vardır; nesnel ve öznel koşullar. Öznel koşullar makul çoğulculuktan (*reasonable pluralism*) oluşurken, nesnel koşullardan ilki doğal kaynaklardaki yetersizliği işaret eden ılımlı kıtlık (*moderate scarcity*) diğeri ise herkesin düzgün bir hayat standardına sahip olması için toplumsal işbirliğinin gerekliliğidir.¹⁷ Bu toplumsal işbirliği vurgusu aynı zamanda Rawls'u toplumsal sözleşme geleneği içerisinde konumlandırır. Toplumsal bir işbirliği, rasyonel olarak kendi çıkarlarını takip eden bireylerin uyumlu ve düzenli bir toplumsal yaşam içerisinde bu çıkarları takip edebilecekleri zemini sunar. Bu zemin aynı zamanda bireyler için bir gerekliliktir, çünkü yukarıda ifade edilen adaletin nesnel koşulları bireylerin çıkarlarını bir toplumsal işbirliği sistemi içerisinde takip etmelerini kaçınılmaz kılar. Bu anlamda Rawls toplum sözleşmesi geleneğindeki bireyin toplumsal ve bir anlamda siyasal yaşama katılma anlatısını benimser.

Toplumun adil bir işbirliği sistemi sunabilmesi adalet ilkeleri tarafından belirlenmesiyle mümkün olur. Bu adalet ilkelerinin uygulanacağı boyut ise bahsedilen toplumsal işbirliği sistemini belirleyen toplumun temel yapısıdır. Toplumun temel yapısı (*basic structure of society*) Rawls'un adalet teorisinin önemli bir boyutunu oluşturur. Toplumun temel yapısı düşüncesi bir yandan adaletin öznesi olarak kavramlaştırılırken, diğer yandan Rawls'un eşitlik kavramını merkeze alan sosyal adalet düşüncesinin temeli olarak gerekçelendirilir. Adaletin temel konusu toplumun temel yapısıdır çünkü bu temel yapının etkileri hem çok derindedir hem de başlangıçtan itibaren mevcuttur. Toplumsal kurumlar kişiler üzerinde belirli başlangıç noktaları oluştururlar. Bunlar özellikle derin eşitsizliklerdir. Bu eşitsizlikler her toplumun temel yapısında kaçınılmaz olarak bulunan ve sosyal adalet

¹⁶ Rawls, *Political Liberalism*, s.300-301

¹⁷ Rawls, *Justice as Fairness*, s. 84

prensiplerinin ilk başvuru noktalarıdır.¹⁸ Anayasa, bağımsız yargı gücü, yasal olarak tanınmış mülkiyet türleri, ekonomik yapı ve bazı şekillerde aile temel yapının içerisinde. Temel yapı grup ve birey hareketlerinin içerisinde gerçekleştiği bir arka plan toplumsal çerçevedir. Dolayısıyla adil bir temel yapı arka plan adaleti (*background justice*) güvence altına alır.¹⁹ Arka plan prosedürel adalet düzenin adil bir şekilde nesilden nesile aktırılması için temel yapının içerisinde bulunması gereken belirli kurallara işaret eder. Rawls bu arka plan adaletini profesyonel sporlardaki draft sistemini örnek göstererek açıklamaya çalışır. Bu sistemde her bir takım bir önceki sezondaki başarı seviyesiyle ters orantılı olarak sıralanır. Yani birinci olan takım en sonda sonuncu olan takım ise ilk sıradadır. Bu sıralama içerisinde takımlar yeni oyuncuları seçerler. Dolayısıyla bu kural sayesinde her takımın kadrosu zaman içerisinde düzenli bir şekilde iyileşir ve diğer takımlarla hemen hemen aynı seviyeye doğru yükselir.²⁰ Özetlemek gerekirse arka plan adaleti orijinal pozisyonda kurulan adil durumun toplumun temel yapısı içerisinde de devamını bir ideal olarak hedefler.

Rawls toplumun temel yapısının adaletin öznesi olarak belirlenmesinde iki farklı gerekçe sunar. Bunlarda ilki yukarıda bahsedilen arka plan adaleti güvence altına almaktır. Buna göre sadece adil bir ilk anlaşma değil, adil koşullar altında ulaşılabilecek adil anlaşmaların varlığı da önemlidir. İlk durumun adil olmasına rağmen daha sonra kişilerin ve grupların yine adil bir şekilde birbirlerinden ayrı olarak farklı anlaşmalara ulaşması bir süre sonra adil ve özgür anlaşmaların arka plan koşullarını bozabilir. Önemli miktarda refah ve mülkiyet belirli grupların elinde toplanabilir ve bu durum fırsat eşitliği ilkesi veya siyasal özgürlüklerin adil değerini olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla bu durumun önlenmesi için iki ilke arasında bir iş bölümü düşünülür. İlk ilke temel yapıyı düzenleyerek arka plan adalet koşullarının nesilden nesile sürdürülmesini sağlarken, ikinci ilke doğrudan kişilerin ve grupların birbirlerinden ayrı özgür eylemlerine (*transactions*) uygulanır. Diğer gerekçe ise daha önce de bahsedilen, toplumun temel kurumlarının kişiler üzerindeki geniş ve önemli

¹⁸ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 7

¹⁹ Rawls, *Justice as Fairness*, s.10

²⁰ A.e, s.51

etkileridir. Ve bu etkiler kişilerin hayat beklentileri üzerinde eşitsizlikler meydana getirir. Vatandaşların hayat beklentileri üç farklı durumdan etkilenir. Bunlar, kişilerin içerisinde doğdukları toplumsal sınıfları, kişilerin doğuştan gelen yetenekleri ve bu yetenekleri geliştirmek için sahip oldukları fırsatlar ve son olarak kişilerin kader veya şanslarıdır. Dolayısıyla bahsedilen derin ve geniş etkilerden kaynaklanan eşitsizlikleri gidermek adına toplumun kurumlarından müteşekkil temel yapısı adaletin öznesi olarak düşünülür.²¹

Adalet ilkeleri tarafından belirlenen toplumun temel yapısı adil bir işbirliği sistemi olarak kavramlaştırılan toplumu ortaya çıkarır. Rawls bu toplumu iyi-düzenlenmiş (*well-ordered society*) toplum olarak isimlendirir. İyi-düzenlenmiş toplum Rawls'un bir anlamda ideal toplum tasavvurudur. Bu ideal toplumun içeriği ve temel yapısı seçilen adalet ilkeleri ve bu ilkelerin uygulanmasıyla belirlenir. İyi-düzenlenmiş bir siyasal toplumun üç temel özelliği vardır; ilk olarak toplumda herkes aynı siyasal adalet kavramını kabul eder ve diğer herkesin de aynı siyasal adalet kavramını kabul ettiğini bilir. Ayrıca toplumun temel yapısının adalet ilkelerini tatmin ettiği kamusal olarak bilinir. Son olarak bu toplumdaki her vatandaş normal olarak bir adalet hissine (*sense of justice*) sahiptir ve bu doğrultuda kamusal olarak tanınmış adalet ilkelerini anlar, uygular ve çoğu zaman görev ve sorumlulukların gerektirdiği şekilde bu adalet ilkelerine göre eylemde bulunur.²² Yukarıda bahsedildiği şekilde iyi-düzenlenmiş toplum düşüncesi bir idealdir. Rawls bu idealin teori içerisindeki rolünü şu şekilde açıklar; demokratik bir toplum için adalet kavramı, toplum eşit ve özgür vatandaşlar arasında bir işbirliği sistemi olarak görüldüğünde, kamusal olarak tanınmış ve karşılıklı olarak kabul edilmiş bir adalet kavramı olarak görülebilir mi ya da bu görevi ne kadar iyi bir şekilde sürdürebilir? Sağlaması gereken bu kamusal rolü sağlayamayan bir siyasal adalet kavramı ciddi bir şekilde sorundur. İyi-düzenlenmiş topluma uygun bir siyasal adalet kavramı farklı adalet kavramları karşılaştırılırken önemli bir ölçüt sağlamış olur. Bu anlamda iyi-düzenlenmiş toplum

²¹ A.e, s.53-55

²² A.e, s.8-9

düşüncesi bu ölçütü oluşturmada yardımcı olur ve merkezi bir önemde olan toplumsal işbirliği düşüncesini belirtir.²³

Rawls'un adalet teorisi ayrıntılı ve belirleyici bir toplum görüşünü içerdiği gibi aynı zamanda belirli bir birey düşüncesini de içerir. Bu birey düşüncesi bir yandan yukarıda incelenen adil toplumsal işbirliğine katılacak özneyi tanımlarken, diğer yandan Rawls'un özerklik ve özgürlük düşüncelerinde oldukça önemli bir işleve sahiptir ve bu özelliğiyle doğal olarak adalet teorisinin önemli bir boyutunu oluşturur. Ayrıca bu çalışmanın ana sorusu da birey düşüncesinde açığa çıkan bu ilişkiler sistemiyle yakından ilgilidir. Rawls'un özellikle özerklik kavrayışı bireye yüklenen tüm özellikleri şekillendirici bir etkiye sahiptir. Bu etkinin kökenleri ise Rawls'un Kantçı inşacılığında bulunabilir.²⁴ Bu kavramlar arasındaki ilişkinin boyutları ve adalet teorisi içerisindeki rolü ve etkileri çalışmanın son bölümünde daha ayrıntılı olarak incelenecektir. Dolayısıyla bu bölümde sadece Rawls'un kişilere yüklediği temel özellikler ana hatlarıyla sunulacak daha ayrıntılı bir inceleme çalışmanın üçüncü bölümüne saklanacaktır.

Rawls'un teorisinde bireyler iki ahlaki güce sahip olarak görülür. Bunlardan ilki adalet hissi (*sense of justice*) dir. Adalet hissi kişilerin adil toplumsal işbirliğini tanımlayan adalet ilkelerini anlama, uygulama ve bu ilkelere göre eylemde bulunma kapasitesini yansıtır. Diğeri ise bir iyi kavramına sahip olmaktır. Buna göre kişiler bir iyi kavramına sahip olma, bu iyi düşüncesini değiştirme ve rasyonel bir şekilde takip etme kapasitesine sahiplerdir.²⁵ Kişilerin bir iyi kavramına sahip olma kapasitesi aynı zamanda onların rasyonel özerkliklerini tanımlar. Kişiler kendi iyi anlayışlarını uygulama, değiştirme ve takip etme kapasitelerini hayata geçirdiklerinde rasyonel olarak özerk kabul edilirler.²⁶ Rasyonel özerklikten farklı olarak vatandaşlar aynı zamanda tam özerkliğe de sahiptirler. Tam özerklik vatandaşların eylemlerini seçilen adalet ilkelerinden türettiklerinde ortaya çıkar.

²³ A.e, s. 9

²⁴ Ana Marta Gonzalez, " John Rawls and the New Kantian Moral Theory", **The Legacy of John Rawls**, ed. Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, London, Continuum, 2005, s. 163

²⁵ John Rawls, " Kantian Constructivism in Moral Theory", **Collected Papers**, ed. Samuel Freeman, Massachusetts, Harvard University Press, 1999, s.314

²⁶ Rawls, **Political Liberalism**, s. 72

Vatandaşlar siyasal hayatlarında kamusal olarak kabul edilmiş adalet ilkelerini uyguladıklarında ve adalet hissine sahip olduklarında tam özerkliğe ulaşırlar.²⁷

İki ahlaki güç ile bağlantılı olarak kişiler ayrıca özgür ve eşit kabul edilir. Bu bağlamda kişiler iki farklı açıdan özgürdür. İlk olarak vatandaşlar kendilerini ve diğerlerini ahlaki güce ve bir iyi kavramına sahip olarak gördüklerinde özgürdürler. Ayrıca vatandaşlar kendilerini, geçerli taleplerin kendini-doğrulayan (*self-authenticating*) kaynakları olarak gördüklerinde de özgür olarak düşünülürler. Bu anlamda vatandaşlar kendi iyi kavramlarını geliştirmek amacıyla kurumlara yönelik talepler sunma hakkına sahiptirler.²⁸ Vatandaşların yaşamı boyunca toplumsal işbirliğine katılabilecek derecede yeterli ahlaki güce sahip olması anlamında kişiler arasındaki eşitlikten söz edilir. Bu ahlaki güçlere sahip olmak vatandaşlar olarak kişilerin eşitliğinin temelidir.²⁹

Rawls'un teorisindeki birey bu özelliklerinin dışında ayrıca rasyonel ve makul olarak kabul edilir. Kişiler, diğerlerinin de aynı şekilde davrandığı garantisini altında, adil işbirliği koşulları olarak ilkeler sunmaya ve bu ilkelere bağlı hareket etmeye hazır olduklarında makuldürler. Makul kişinin öne sürdüğü ilkeler diğerlerinin kabul etmesi için makul ve gerekçelendirilebilirdir ve ayrıca diğerlerinin sunduğu adil koşulları tartışmaya da hazırdır.³⁰ Kişilerin rasyonelliği ise kendisinin amaç ve çıkarlarını gözetirken sahip olduğu yargılama gücü ve isteğiyle ilgilidir. Rasyonellik bu amaç ve çıkarların nasıl uygulandığına ve bu amaç ve çıkarlara verilen önceliğe yöneliktir. Rasyonellik diğer taraftan amaca ulaşmak için seçilen araçlarla ilgilidir.³¹ Rawls'un birey düşüncesinin parçaları olan rasyonellik ve makullük birbirlerini bütünleyici niteliktedir ve her biri bir ahlaki güç ile bağlantılıdır.³²

Özetlemek gerekirse, Rawls adil bir işbirliği sistemini kuracak adalet ilkeleri arayışındadır. Adalet ilkelerinin toplumsal işbirliğini belirleyecek etkisi ise toplumun

²⁷ A.e, s.77-78

²⁸ Rawls, *Justice as Fairness*, s.21-23

²⁹ A.e, s.20

³⁰ Rawls, *Political Liberalism*, s.49

³¹ A.e, s.50

³² A.e, s.52

temel yapısı aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu doğrultuda seçilen adalet ilkeleri toplumun temel yapısına uygulanarak ve bu yapıyı belirleyerek adil bir işbirliği sistemi olarak toplumu ortaya çıkarır. Buraya kadar olan bölümde seçilecek adalet ilkelerinin uygulanacağı ve bu uygulama sonunda içeriğini belirleyeceği toplumsal düzlem ortaya kondu. Diğer bir deyişle Rawls'un adalet düşüncesinin öznesi ve konusu belirlendi. Bir sonraki bölüm ise Rawls'un adalet teorisinde bahsedilen adalet ilkelerinin nasıl bir yöntem ile seçildiğini inceleyecektir.

C. Yöntem ve Adalet İlkelerinin Seçimi

Rawls adalet kavramlaştırmasını yukarıdaki temel düşüncelerin çizdiği çerçeveye uyumlu bir şekilde belirli bir metodoloji aracılığıyla inşa eder. Bu metodolojiyi oluşturan kavramlar yine kendi içerisinde belirli bir uyum içerisindedir. Bu bölüm Rawls'un yukarıda incelenen temel düşünceler ekseninde izlediği metodolojiyi inceleyecektir. Diğer bir deyişle, adil bir işbirliği sistemini belirleyecek ve temel yapıya uygulanacak adalet ilkelerinin seçimi ve bu seçimde kullanılan yöntemler ortaya konacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak Rawls'un adalet teorisini deontolojik etik üzerinde konumlandıran doğrunun iyi karşısında önceliği ilkesi tartışılacaktır. Doğrunun iyi karşısında önceliği Rawls'un temel metodolojik önceliğidir. Bu önceliğin izlerini adalet teorisinin tümüne yansıtır. Daha sonra Rawls'un adalet ilkelerinin seçiminde hipotetik bir ilk durum içerisindeki tarafların kullandığı bir düşünsel araç ve bu adalet ilkelerinin gerekçelendirmesinde kullanılan düşünümsel denge (*reflective equilibrium*) kavramı incelenecektir. Rawls düşünümsel denge aracılığıyla adalet ilkelerinin ahlaki yargılarımızla uyumlu olduğunu öne sürer ve bu bağlamda seçilen adalet ilkelerinin alternatifler arasından en uygunu olduğunu belirtir. Ve son olarak adalet ilkelerinin seçiminde tarafların içerisinde hareket ettiği koşulları tanımlayan orijinal pozisyon ve bilgisizlik peçesi kavramları incelenecektir.

Rawls'un adalet teorisinin en temel özelliklerinden birisi doğrunun iyi karşısındaki önceliğidir. Teorinin inşasındaki birçok kavramın amacı ve rolü bu önceliğin tesis edilmesi ve korunmasıdır. Orijinal pozisyon ve bilgisizlik peçesi gibi kavramsal araçlar bunlar arasında en bariz örneklerdir. Rawls'un doğrunun önceliği ilkesi onun

teorisini deontolojik etik üzerinde konumlandırır. Bu anlamda Rawls'un teorisini doğrunun iyi karşısındaki önceliği ilkesi üzerine kurmasının temelde iki amacı vardır. Farklı hayat tarzları karşısında tarafsızlığı sağlamak ve her rasyonel insanın kabul edebileceği evrensel ilkelere ulaşmaktır.³³ Fakat bu evrensellik iddiası *Siyasal Liberalizm* içerisinde sadece demokratik rejimler için geçerli bir siyasal adalet kavramı arayışıyla eski vurgusunu kaybeder.

Her ne kadar doğru iyi karşısında öncelikli olsa da, bu iki kavram birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Bir siyasal adalet kavramı destek kazanabilecek her hayat tarzı için kendi içerisinde yeterli alanı bırakmalıdır. Eğer bunu başaramazsa, desteğini kaybedecek ve istikrarsızlaşacaktır. Dolayısıyla teoride doğrunun önceliğinin anlamı şudur: Kabul edilebilir iyi düşünceleri bir siyasal adalet kavramının çerçevesi içerisinde uymalıdır.³⁴ Dolayısıyla Rawls her iyi anlayışını dışlayıcı bir tutum sergilemez. Sadece bu iyi anlayışlarının kabul edilebilirliğini belirleyen belirli bir çerçeve çizer. Bu bağlamda bir iyinin kabul edilebilir olması için iki temel şartı sağlaması gerekir; bu iki şart, eşit ve özgür vatandaşlar tarafından paylaşıyor olması ve belirli bir kapsamlı doktrini ön gerektirmemesidir.³⁵

Doğrunun iyiye önceliğine rağmen Rawls adalet teorisinde belirli iyi anlayışlarını kabul ettiğini belirtir. Bu çerçevede hakkaniyet olarak adalet teorisinde altı farklı iyi düşüncesi mevcuttur. Bunlardan ilki rasyonalite olarak iyilik (*goodness as rationality*) düşüncesidir. Bu düşünceye göre her kişinin hayatı boyunca rasyonel bir şekilde takip edebileceği bir hayat planı olmalıdır. Birincil değerler (*primary goods*) düşüncesi bir diğer iyi fikridir. Birincil değerler özgür ve eşit vatandaşların ihtiyaçlarını belirler. Üçüncü iyi düşüncesi ise kabul edilebilir iyi kavramlarıdır. Bir diğer iyi kavramı siyasal erdemler düşüncesidir. Bu erdemler bir demokratik rejim için ideal iyi vatandaşı belirler. İyi-düzenlenmiş toplumun siyasal iyisi kavramı diğer bir iyi düşüncesidir. Ve son olarak böyle bir toplumun toplumsal birliklerin toplumsal birliği (*social union of social unions*) olduğu düşüncesi bir diğer iyi

³³ Mehmet Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, Ankara, İmaj Yayınevi, 2014, s.31

³⁴ Rawls, *Justice as Fairness*, s.140-141

³⁵ Rawls, *Political Liberalism*, s.175-176

kavrayışıdır.³⁶ Bu iyi kavrayışları teori içerisinde bir silsile halinde oluşur; rasyonalite olarak iyilik fikrinden birincil değerlere ulaşılır. Bu değerler orijinal pozisyondaki tarafların hedeflerini belirlediğinde, bu pozisyondan çıkan düşünce adaletin iki ilkesini beraberinde getirir. Kabul edilebilir iyi kavramları bu ilkelerle uyumlu olarak takip edilecek iyi düşüncelerini ortaya çıkarır. Son olarak ise siyasal erdemler vatandaşlar için adil temel yapıyı korumada önemli olan ahlaki karakterlerini belirler.³⁷

Düşünümsel denge orijinal pozisyondaki tarafların ahlaki yargılarıyla seçecekleri adalet ilkeleri arasında uyumu sağlamaya yönelik bir kavramsal araçtır. Ayrıca Rawls'un adalet teorisini gerekçelendirme yöntemlerinden birisidir ve bu bağlamda teori içerisindeki önemi büyüktür. Rawls'un düşünümsel denge metodu temel olarak uyumlu bir gerekçelendirme teorisidir çünkü inanç sistemindeki düşünülmüş ahlaki yargılar, genel ahlaki ilkeler ve adalet kavramı arasında çıkarımsal bir gerekçelendirmeyi gerektirir.³⁸ Rawls, bazen sözleşme koşullarındaki şartların değişiminin diğerlerinin bizim yargılarımızı reddetmesine neden olabileceğini fakat yine de bir ilk duruma ulaşılacağını öne sürer. Ona göre ulaşacağımız bu ilk durum gerektiği gibi törpülenmiş düşünülmüş yargılarımızla eşleşen ilkelerle uyum sağlar. Bu durum düşünümsel dengeyi tanımlar.³⁹

Hakkaniyet olarak adalet teorisi sahip olduğumuz tüm yargıların belirli bir makullüğe sahip olduğunu söyler. Ancak siyasal adalet ile ilgili meselelerde makul bir anlaşmaya varılacaksa, diğerlerinin düşünceleriyle çatışan yargılarımız, gözden geçirilmeli ve gerektiğinde geri çekilmelidir. Herhangi bir kişi kendi kişisel yargılarında kısmen bir değişim getiren adalet ilkelerinin kabul edilebilir olduğunu onaylar ve kendi yargılarını bu ilkelerle uyumlu hale getirirse bu kişi dar düşünümsel denge (*narrow reflective equilibrium*) içerisinde. Geniş düşünümsel dengeye (*wide reflective equilibrium*) ise kişinin alternatif adalet kavramlarına sahip olduğu

³⁶ Rawls, *Justice as Fairness*, s. 141-142

³⁷ *A.e.*, s. 142

³⁸ Chris Naticchia, "Justice as Fairness: Epistemological not Political", *The Southern Journal of Philosophy*, C.37, No: 4, 1999, s.606

³⁹ Rawls, *A Theory of Justice*, s.18

ve bu kavramlara karşı argümanlar geliştirdiğinde ulaşılır. Daha açık şekilde bu kişi kendi felsefi geleneğinde bulunan siyasal adalet kavramını diğer adalet kavramları karşısında ön plana yerleştirir. Burada kişi genel yargılarını, ilk ilkelerini ve özel düşüncelerini sıralar ancak bu sefer içerisindeki düşünümsel denge geniştir çünkü söz konusu olan geniş ölçekli bir düşünüm ve düşüncelerdeki birçok önemli değişimdir.⁴⁰ Başka bir deyişle, geniş düşünümsel denge belirli bir kişinin üçlü inanç düzeninde bütünlüğü sağlamaya çalışır. Bu üçlü setin ilk boyutu düşünülmüş ahlaki yargılar, ikinci boyutu ahlaki ilkeler ve son olarak üçüncü boyut ise ilgili arka plan teorileridir.⁴¹ Kişiler bu boyutlar arasında ileri ve geri hareket ederek bu üçlü sistemde bütünlüğü ve uyumu sağladıklarında düşünümsel dengeye ulaşırlar. Bunun daha da ötesinde bir toplumdaki tüm vatandaşların geniş düşünümsel dengeye ulaşmaları durumunda ortaya genel düşünümsel denge çıkar: Burada tüm vatandaşlar aynı siyasal adalet kavramını benimsemişlerdir.⁴²

Düşünümsel dengeye ulaşarak adalet ilkelerini seçecek tarafların içerisinde konumlandığı ve belirli koşulların sınırlamasına maruz kaldığı düşümsel zemin ise orijinal pozisyonudur. Orijinal pozisyon kavramı Rawls'u toplumsal sözleşme geleneğine bağlayan kavramdır. Orijinal pozisyonun taraflar adil bir anlaşma ile toplumun temel yapısını belirleyecek adalet ilkelerini seçerler. Orijinal pozisyon toplum sözleşmesi geleneğindeki hipotetik ilk anlaşma durumunu betimler. Hipotetik ilk durum teorileri, ilkeleri idealize edilmiş bir seçim durumunda ve idealize edilmemiş gerçek bir toplum içerisinde diğerleriyle ilişkilerini yönetecek kurallara karar vermesi gereken idealize edilmiş bir öznenin/failin varlığıyla (*agent*) gerekçelendirmeyi amaçlar.⁴³ Bu doğrultuda adil bir ilk anlaşmaya ulaşmak için uygun koşullar sağlanmalıdır. Bilgisizlik peçesi ise orijinal pozisyonun taraflar için bu uygun koşulları tanımlayan kavramlardan biridir. Kısaca orijinal pozisyon düşüncesi rasyonel karar vermenin, seçim üzerindeki koşullar tarafından belirlenen

⁴⁰ Rawls, *Justice as Fairness*, 30-31

⁴¹ Norman Daniels, "Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance in Ethics", *The Journal of Philosophy*, C. 76, No: 5, Mayıs 1979, s.258

⁴² Rawls, *Justice as Fairness*, s.31

⁴³ Cynthia A. Stark, "Hypothetical Consent and Justification", *The Journal of Philosophy*, C.94, No:6, Haziran 2000, s.314

makul sınırlamalara tabi olduğu bir seçim durumu yaratır.⁴⁴ Orijinal pozisyondaki seçim durumu dört temel soru çerçevesinde incelenebilir. Bu sorular; Kim seçer? , Ne seçilir? , Hangi bilgi ile seçilir? ve son olarak hangi motivasyonla seçilir? İlk olarak orijinal pozisyondaki taraflar gerçek bireyler olarak değil fakat aile soylarının temsilcileri olarak görülebilir. Diğer yandan orijinal pozisyonda seçilen şey adalet ilkeleri tarafından belirlenen ve düzenlenen temel yapıdır. Tarafların hangi bilgilere sahip oldukları ise bilgisizlik peçesi tarafından belirlenir. Son olarak taraflar takip edecekleri amaçlarla ve bu amaçları takip ederken kullanacakları araçlarla ilgilidirler. Ayrıca özel bir koşul olarak taraflar kıskançlık tarafından yönlendirilmezler.⁴⁵ Yukarıda da ifade edildiği üzere seçilecek adalet ilkeleri bu seçimi toplumun temel yapısına yansıtır. Temel yapı ise bu seçimi belirlediği ve şekillendirdiği toplumsal işbirliğine yansıtır. Böylece dolaylı bir şekilde orijinal pozisyondaki tarafların seçtiği şey aslında toplumsal işbirliği sisteminin içeriğidir. Dolayısıyla Rawls'un adalet teorisinde adil ilkelerden hareketle oluşacak toplumsal işbirliği sistemi adil bir işbirliğini tanımlar.

Orijinal pozisyonda varılacak anlaşma geçerli (*valid*) bir anlaşma olacaksa, tüm diğer anlaşmalar gibi belirli koşullar altında ortaya çıkmalıdır. Bu koşullar özgür ve eşit bireyleri adil bir şekilde konumlandırmalı ve bazılarının diğerleri üzerindeki pazarlık avantajlarına izin vermemelidir. Bu anlamda, güç tehdidi, müdahale, aldatma gibi eylemler ortadan kaldırılmalıdır.⁴⁶ Orijinal pozisyon bir temsil aracı olarak düşünülmelidir, bundan dolayı ortaya çıkan anlaşma hipotetiktir ve tarihsel değildir.⁴⁷ Hipotetiktir çünkü; orijinal pozisyon tarafların ne üzerinde anlaştıkları değil anlaşabilecekleri ya da anlaşacakları şeklinde tanımlanır. Tarihsel değildir çünkü; anlaşmanın herhangi bir gerçek zamanda gerçekleşmesi mümkün değildir.⁴⁸ Orijinal pozisyon aynı zamanda bir seçim aracı olarak da düşünülür. Taraflar adalet ilkelerini verili bir listeden seçerler. Bu listedeki adalet kavramları siyaset felsefesi

⁴⁴ Freeman, "Introduction", s.14

⁴⁵ Chandran Kukathas, Philip Pettit, **Rawls: A Theory of Justice and Its Critics**, California, Stanford University Press, 1998, s.20-26

⁴⁶ Rawls, **Justice as Fairness**, s. 15

⁴⁷ Rawls, **Political Liberalism**, s. 24

⁴⁸ Rawls, **Justice as Fairness**, 16-17

geleneğinde mevcut olan belirli adalet kavramlarıdır.⁴⁹ Orijinal pozisyondaki taraflar rasyonel olarak kabul edilir: kendi amaçlarını nihai hedeflerine yönelik olarak sıralayabilirler. Diğer yandan kendi hedeflerini gerçekleştirebilecekleri en efektif araca yönelirler ve amaçlarına ulaşabilecekleri en olası alternatifini seçerler.⁵⁰

Orijinal pozisyonun teori içerisindeki önemi modellediği iki önemli husustan kaynaklanır. İlk olarak orijinal pozisyon, sadece özgür ve eşit bireyler olarak görülen vatandaşların temsilcilerinin içerisinde adil işbirliğinin koşullarını belirleyecekleri adil koşulları modeller. Diğer yandan orijinal pozisyon, tarafların belirli adalet ilkelerini seçerken temel alacakları bilgiler üzerindeki kabul edilebilir kısıtlamaları modeller.⁵¹

Bilgisizlik peçesi orijinal pozisyon içerisindeki taraflar arasında eşitliği ve objektifliği sağlayan bir araçtır.⁵² Rawls'a göre özgür ve eşit bireyler arasında adil bir anlaşmaya ulaşmak için orijinal pozisyon içerisinde belirli özellikler ve mevcut temel yapının koşulları ortadan kaldırılmalıdır.⁵³ Bu doğrultuda kişilerin toplumsal ve doğal koşulları kendi avantajlarına yönelik manipüle etmelerinin önünü açan keyfiliklerin etkisini ortadan kaldırmak gerekir. Bundan dolayı bilgisizlik peçesi altında taraflar toplumdaki konumlarını, toplumsal sınıflarını, doğal yetenek ve kabiliyetlerini bilmezler. Dahası kendi iyi anlayışlarını ve özel psikolojik eğilimlerini de bilmezler. Ayrıca içinde yaşadıkları topluma dair mevcut koşulların bilgisinden de mahrumdurlar; toplumun ekonomik ve siyasal durumunu, medeniyet seviyelerini ve kültürlerini bilmezler. Fakat insan toplumlarına dair genel bilgileri, toplumsal organizasyonun temellerini ve insan psikolojisinin kanunlarını bilirler. Ayrıca siyasal meseleleri ve ekonomi teorisinin genel ilkelerini anlarlar.⁵⁴

Orijinal pozisyonda bilgisizlik peçesinin getirdiği sınırlamalar içinde seçim yapacak olan taraflar belirli adalet ilkelerine ulaşırlar. Bu bölümde adalet ilkelerini seçecek

⁴⁹ A.e, s.83

⁵⁰ A.e, 87

⁵¹ A.e, s.17

⁵² Kocaoğlu, a.g.e, s.47

⁵³ Rawls, *Justice as Fairness*, s.15

⁵⁴ Rawls, *A Theory of Justice*, s.118-119

tarafların içerisinde bulunduğu koşullar ve bu seçimde kullanılacak yöntemler incelendi. Bir sonraki bölümde ise bahsedilen adalet ilkelerinin içeriği ve bu iki ilke arasındaki ilişki ortaya konacaktır.

D. Adalet İlkeleri

Rawls'un adalet teorisinde adalet ilkeleri, orijinal pozisyondaki taraflar tarafından bu durumun gerektirdiği ve çizdiği koşullar içerisinde toplumun temel yapısını belirlemek üzere seçilir. Adalet ilkeleri siyaset felsefesi geleneğinde bulunan adalet kavramlarından müteşekkil bir liste içerisinde seçilir.⁵⁵ Seçilen iki ilke şu şekildedir: (1) Her birey tümüyle yeterli eşit temel özgürlükler düzenine (*scheme*) yönelik aynı ve iptal edilemez hakka (*claim*) sahiptir. Aynı zamanda bu düzen tüm diğer özgürlükler düzeniyle uyumludur. (2) Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler iki koşulu yerine getirmelidir: (a) Makam ve pozisyonlar adil fırsat eşitliği koşulları altında herkese açık olmalıdır (b) Bu eşitsizlikler toplumun en az avantajlı üyelerinin en büyük yararına olmalıdır (Fark İlkesi).⁵⁶ Rawls ayrıca teorik bir düzlemde belirlenen ilkelerin pratik etkilerini ve uygulanışını yani kısaca ne anlama geldiklerini göstermeye çalışır, aksi takdirde seçilen ilkelerin ve birçok kavramın içeriği belirsiz ve muğlak kalacaktır.⁵⁷ Bu doğrultuda ilkelerin seçiminde ve uygulanmasında dörtlü bir aşama takip edilir. İlk aşamada taraflar orijinal pozisyon içerisinde bilgisizlik peçesi ardında ilkeleri seçerler. Bu aşamadan sonra bilgisizlik peçesinin bilgi üzerindeki kısıtlamaları aşama aşama ortadan kalkar. İkinci aşama anayasal konvansiyonda anayasa belirlenir, yönetim güçleri tasarlanır ve temel hak ve özgürlükler belirlenir. Ayrıca bu aşamada bilgisizlik peçesi ardındaki tarafların bilmediği kendi toplumlarına dair genel bilgiler üzerindeki kısıtlamalar kaldırılır. Üçüncü aşama olan yasama aşamasında ise anayasayla ve seçilen adalet ilkeleriyle uyumlu şekilde kanunlar oluşturulur. Son aşamada bu kurallar yöneticiler tarafından uygulanır, vatandaşlar tarafından takip edilir ve anayasa ve yasalar yargıçlar tarafından yorumlanır. Bu aşamada vatandaşların tüm bilgilere erişimi sağlanır yani bilgisizlik peçesinin sınırlamaları ortadan tamamen kalkar. Bu dörtlü aşamada birinci

⁵⁵ Rawls, *A Theory of Justice*, s.107

⁵⁶ Rawls, *Justice as Fairness*, s.42-43

⁵⁷ Kukathas, Pettit, *a.g.e.*, s. 47-48

ilke anayasal konvansiyon aşamasında uygulanırken, ikinci ilke yasama aşamasında uygulanır ve gerçekleştirilir.⁵⁸

Adalet ilkelerinin orijinal pozisyonundaki taraflarca seçimi maximin kuralına göre gerçekleşir. Maximin kuralı alternatifler arasından en kötü çıktıyı belirleyip daha sonra diğer tüm alternatiflerin en kötü çıktıları arasından daha iyisini seçmeyi hedefler. Bu kural takip edilerek temel yapı için adalet ilkelerinin seçiminde, bu yapının etkili bir şekilde seçilen ilkeler tarafından düzenlendiğinde ortaya çıkacak en kötü toplumsal pozisyon üzerine odaklanılır.⁵⁹ Bu en kötü toplumsal pozisyon Rawls tarafından en az avantajlı grup olarak sistemleştirilir. İkinci ilkenin incelendiği bölümde bu grubun içeriği ve nasıl belirlendiği ayrıca incelenecektir.

Rawls seçilen adalet ilkelerinde olması gereken özellikleri ve sağlaması gereken koşulları beş başlık altında toplar. İlk olarak seçilecek ilkeler genel nitelikte olmalıdır. Ayrıca ilkeler uygulamada evrensel olmalıdır. İlkeler aynı zamanda toplumsal sözleşme geleneğinden kaynaklanan bir şekilde kamusal olmalıdır. İlkelerin sağlaması gereken diğer bir koşul ise doğru kavramının çatışan iddiaları düzenleyici bir nitelikte olmasıdır. Ve son olarak seçilecek ilkeler kesinlik koşulunu karşılamalıdır. Şöyle ki taraflar seçilecek adalet ilkelerini pratik aklın son başvuru mercii olarak kavrurlar ve bu durum ilkelerin sonluğunu (*finality*) ifade eder.⁶⁰ Rawls'un adalet ilkelerinin sağlaması gereken koşullara çizdiği sınırlar önemlidir ve Rawls'un düşüncelerine yönelik bütünlük ve uyum eleştirilerinin kaynaklarından birini oluştururlar. Rawls ilkelerin uygulamada evrensellik taşıması gerektiği koşulunu *Siyasal Liberalizm*'de yumuşatarak modern anayasal demokrasi çerçevesini başvuru noktası olarak kabul eder. Diğer yandan kamusallık koşulu *Siyasal Liberalizm*'de Rawls'un temel odaklarından birisi olan istikrar düşüncesinde önem kazanır.⁶¹

⁵⁸ Rawls, *A Theory of Justice*, 171-175, Rawls, *Justice as Fairness*, s.48

⁵⁹ Rawls, *Justice as Fairness*, s.97

⁶⁰ Rawls, *A Theory of Justice*, s.99

⁶¹ Freeman, "Introduction", s.22

Rawls seçilen iki adalet ilkesi arasında bir öncelik kuralı uygular. Bu kurala göre temel özgürlükleri düzenleyen birinci ilke ikinci ilke karşısında önceliklidir. Ve aynı şekilde ikinci ilke içerisinde düzenlenen adil fırsat eşitliği fark ilkesi (*difference principle*) karşısında önceliklidir.⁶² Bu doğrultuda iki ilke bir lexical düzen içerisinde ve birinci ilke yani temel özgürlükler sağlanmadan herhangi başka bir ilke devreye girmez.⁶³ Özgürlüğün önceliği ilkesi Rawls'un adalet teorisinde merkezi bir yer tutar ve onu teleolojik teorilerden ve sezgicilikten ayıran bir nitelik ortaya çıkarır.⁶⁴ Örneğin, teleolojik teorilerde belirli bir iyinin geliştirilmesi hedeflenir. Eğer bu iyi bizzat özgürlük değilse bu belirli iyinin karşısında özgürlük ikinci konuma düşer. Dolayısıyla bu iyinin geliştirilmesi pahasına özgürlükten vazgeçilebilir ya da özgürlük bu iyi uğruna sınırlandırılabilir. Bu bağlamda örneğin faydacı teoride genel refahın artırılması uğruna özgürlüğün sınırlandırılması söz konusu olabilir. İki ilke arasındaki öncelik kuralı, bu öncelik kuralı temelinde özgürlüğün önceliği ilkesi ve daha da özel olarak bu öncelik ilkesi üzerinde gözlemlenebilen adalet ve özgürlük kavramları arasındaki teorik ilişkiler bu çalışmanın ana sorusunu oluşturur. Bundan dolayı iki ilke arasındaki öncelik kuralı, adalet ve özgürlük kavramları arasındaki ilişkiye odaklanılarak çok daha ayrıntılı bir şekilde bu çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıca incelenecektir.

Rawls'un hakkaniyet olarak adalet teorisindeki ilk ilke temel hak ve özgürlükleri düzenler ve ikinci ilke karşısında önceliklidir. Birinci ilke doğrultusunda herkesin eşit olarak sahip olduğu temel özgürlükler listesi şu şekildedir; düşünce özgürlüğü, vicdan hürriyeti, siyasal özgürlükler, örgütlenme özgürlüğü, kişilerin psikolojik ve fiziksel bütünlüğü ile ilgili temel hak ve özgürlükler, hukukun egemenliği ilkesi doğrultusundaki hak ve özgürlükler.⁶⁵ Rawls'a göre temel özgürlükler listesi iki şekilde oluşturulabilir. İlk olarak bir temel özgürlükler listesi demokratik devletlerin anayasaları incelenerek, hangi özgürlüklerin korunduğu ve bu özgürlüklerin anayasal sistemdeki rolleri incelenerek oluşturulabilir. Diğer yandan hangi özgürlüklerin

⁶² Rawls, *A Theory of Justice*, s.266-267

⁶³ *A.e.*, s. 214

⁶⁴ Robert Taylor, "Rawls's Defense of the Priority of Liberty: A Kantian Reconstruction", *Philosophy & Public Affairs*, C. 31, No: 3, 2003, s.246

⁶⁵ Rawls, *Justice as Fairness* s.44, Rawls, *Political Liberalism*, s.291

ahlaki karakterin iki gücünün tam uygulanışı ve yeterli gelişimi için gerekli toplumsal koşulları sağladığı incelenebilir. Bu şekilde bir inceleme temel özgürlüklerle birey düşüncesi arasındaki bağlantıyı gösterir.⁶⁶ Rawls'un teorisinde temel özgürlüklerin belirlenmesinde ve önceliğinde birey düşüncesinin, özellikle bireylerin sahip olduğu iki ahlaki gücün ve bu ahlaki gücün tanımladığı özerkliğin oldukça büyük bir önemi vardır. Bu çalışmanın ana sorusu doğrultusunda bu ilişkinin boyutları ve Rawls'un özerklik kavramlaştırmasının bu ilişki içerisindeki rolü son bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Fakat bu ilişkiye burada kısaca değinmek amacıyla Rawls'un temel özgürlüklerin önceliğine dair sunduğu gerekçeleri incelemek faydalı olabilir. Rawls temel özgürlüklerin önceliği ilkesi için üç temel argüman sunar ve bunların tümü bireylerin adalet hissi kapasitesiyle ilgilidir ki bireylerin adalet hissi diğer ahlaki güç olan bir iyi kavramına sahip olma ve bu kavramı rasyonel bir şekilde takip etme ile birlikte bireylerin özerkliğini oluşturur. İlk gerekçe herkesin adil ve istikrarlı bir işbirliği sistemine yönelik iyi kavrayışları konusundaki avantajlarına dayanır. Bir ikinci gerekçe öz-saygı (*self-respect*) kavramıyla ilgilidir. Buna göre bireylerin öz-saygısı en etkili şekilde eşit temel özgürlükler ve bunların önceliği ilkesi ile desteklenir ve geliştirilir. Ve son olarak üçüncü gerekçelendirme ise iyi-düzenlenmiş toplumun iyi kavrayışıyla ilgilidir.⁶⁷ Bu bağlamda eşit temel özgürlüklerin belirlenmesi ve önceliğinin en temel gerekçesi bireylerin iki ahlaki gücünün yeterince geliştirilmesi ve tam olarak uygulanması için gerekli toplumsal koşulları tüm vatandaşlar için eşit düzeyde garanti altına almasıdır.⁶⁸ Özgürlüğün önceliği kuralının özellikle öz-saygının toplumsal temellerinin eşit dağıtımı üzerinden özerklik düşüncesiyle ilişkisine işaret edilebilir. Örneğin Shue'ye göre özgürlüğün önceliği ilkesi en önemli birincil değer olarak kavramlaştırılan öz-saygının eşit dağıtımı ile oldukça ilgilidir.⁶⁹ Nir Eyal ise daha da ileri giderek Rawls'un adalet teorisinde öz-saygının toplumsal

⁶⁶ Rawls, *Political Liberalism*, s. 292-293

⁶⁷ *A.e.*, s.315-320

⁶⁸ Rawls, *Justice as Fairness*, s. 112-113

⁶⁹ Henry Shue, "Liberty and Self-Respect", *The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification*, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s.196-197

temellerinin eşit dağıtımını öngören gizli bir ilke olduğu ve diğer iki ilke karşısında öncelikli olduğunu iler sürer.⁷⁰

Çalışmanın ilk bölümünde Rawls'un özgürlük kavramlaştırmasını içeren bölümde de bahsedildiği üzere Rawls özgürlük ve özgürlüğün değeri arasında bir ayrım yapar. Özgürlüğün değeri kavramlaştırması kişilerin özgürlüğü gerçekleştirebilme yeteneklerine atıf yapar. Pogge'ye göre özgürlüğün değeri üç bileşen üzerinden düşünülebilir; belirli özgürlüklerin kamusal olarak tanınması, bu özgürlüklerin korunması ve özgürlüğün kullanımındaki araçlar.⁷¹ Birinci ilke özgürlüğü herkes için eşit olarak garanti altına alırken, özgürlüğün değerinde bir eşitlik gerektirmez.⁷² Fakat Rawls bu durumu ortadan kaldırmak için özgürlüğün değerini fark ilkesiyle en az avantajlı grup için maksimize eder.⁷³ Birinci ilkenin neden temel özgürlüklerin eşit değerini sağlamadığı sorusuna cevaben Rawls, bu önerinin eşitlik düşüncesini iki ilkenin ötesini taşıdığını söyler. Ayrıca Rawls'a göre böyle bir durum irrasyonel, gereksiz ve toplumsal olarak bölücüdür. İrrasyoneldir çünkü böyle bir garanti eğer gelir ve refahın eşit dağıtımını önerirse bu durum o toplumun toplumsal organizasyonun ve verimliliğin gereklerini yerine getirmesine izin vermez. Diğer yandan fark ilkesinin varlığı göz önünde bulundurulduğunda gereksizdir. Son olarak örneğin dini çıkarlar gibi belirli çıkarların içeriğine göre gelir ve refah eşit olarak dağıtılacaksa bu durum toplumsal açıdan bölücüdür.⁷⁴ Fakat Daniels'a göre Rawls'un özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımı iki yönden hatalıdır. İlk olarak bu ayrım için tatmin edici bir gerekçe yoktur. Ona göre ekonomik faktörlerin özgürlüğün tanımlayıcı kısıtlarından dışlanması keyfidir. Diğer yandan ise bu ayrım öne sürülüş nedeninin aksine iki ilke arasındaki uzlaşmayı sağlamada başarısızdır.⁷⁵

⁷⁰ Nir Eyal, "Perhaps the Most Important Primary Goods: Self-Respect and Rawls's Principles of Justice", *Politics, Philosophy & Economics*, C.4, No:2, Haziran 2005, s. 211-212

⁷¹ Thomas W. Pogge, *Realizing Rawls*, London, Cornell University Press, 1989, s.128

⁷² Scanlon, "Rawls' Theory of Justice", s.65

⁷³ Rawls, *Justice as Fairness*, s.149

⁷⁴ A.e, s.150-151

⁷⁵ Norman Daniels, "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty", *The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification*, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s.51

Rawls özgürlüğün adil değerini sadece siyasal özgürlükler söz konusu olduğunda kabul eder. Bunun anlamı tüm vatandaşların toplumsal ve ekonomik koşulları ne olursa olsun siyasal özgürlüklerinin değerinin seçim sonuçlarını etkilemek ve belirli makamlara ulaşabilmek için eşit fırsatlara sahip olma anlamında eşit olması zorunluluğudur.⁷⁶

Rawls'un birinci adalet ilkesiyle listelediği temel özgürlüklerin toplumsal ve bireysel düzlemde çatışması ve buna bağlı olarak bu özgürlüklerin sınırlanması, onun özgürlük düşüncesini birey düşüncesine ve bireylerin sahip olduğu iki ahlaki güce bağlar. Rawls *Bir Adalet Teorisi*'nde özgürlüğün sadece özgürlük uğruna sınırlanabileceğini söyler.⁷⁷ Fakat özgürlüklerin çatışması farklı özgürlüklerin değerini belirlemek için bir kriter gerektirir ve bu bir anlamda özgürlüğün dışında farklı bir değere referans gerektirebilir.⁷⁸ Bu anlamda Rawls özgürlüklerin çatışması ve buna bağlı olarak sınırlanması konusunda belirli tek bir özgürlüğün önemini ortaya çıkaracak bir kriter önerir. Buna göre bir özgürlüğün önemi iki ahlaki gücün tam ve etkili bir şekilde uygulanmasını korumak için gerekli kurumsal bir araç olup olmamasına bağlıdır.⁷⁹

Rawls'un birinci adalet ilkesi temel anlamda özgürlüğün önceliği ilkesi üzerine kuruludur. Bu doğrultuda belirli temel özgürlüklerin eşitliğini garanti altına alır. Fakat özgürlüklerdeki eşitlik özgürlüğün değerindeki eşitliği zorunlu olarak ortaya çıkarmaz. Özgürlüğün değeri vatandaşların anayasal olarak sahip oldukları özgürlükleri ne şekilde kullanabildiklerine bağlı olarak farklılaşır. Dolayısıyla bu farklılaşma beraberinde eşitsizliği de getirir. Çünkü bazı vatandaşlar özgürlüğünü daha verimli şekilde kullanabilecek yeterli araçlara sahipken, diğerleri bu araçlardan yoksun olabilmektedir. İşte Rawls'un ikinci adalet ilkesi, fark ilkesi olarak

⁷⁶ Rawls, *Justice as Fairness*, s.149

⁷⁷ Rawls, *A Theory of Justice*, s.179

⁷⁸ Herbert L.A Hart, "Rawls on Liberty and Its Priority", *The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification*, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s.11

⁷⁹ Rawls, *Political Liberalism*, s.335

isimlendirilen ikinci kısmı özelinde, özgürlüğün değerinde ortaya çıkan farklılıkları gidermeye çalışır.⁸⁰

Rawls'un ikinci adalet ilkesi kendi içerisinde iki alt başlığa ayrılır; bunlardan ilki tüm vatandaşlar için fırsat eşitliğini sağlarken diğeri toplumun en az avantajlı üyelerine yöneliktir ve fark ilkesi olarak isimlendirilir. İki adalet ilkesi arasında olduğu gibi bu ilkenin kısımları arasında da bir öncelik ilişkisi vardır. Bu anlamda fırsat eşitliği ilkesi fark ilkesi karşısında önceliklidir. Fırsat eşitliği ilkesi iki boyuttan oluşur; ilk olarak kariyerlerin yeteneklere açık olması durumuyla formel fırsat eşitliğini içerirken, ikinci olarak tüm vatandaşların toplumsal durumları ne olursa olsun avantajlı sosyal pozisyonlara ulaşmada eşit fırsata sahip olmasını talep ederek gerçek fırsat eşitliği düşüncesini içerir.⁸¹

Rawls'un hakkaniyet olarak adalet teorisinin ayırt edici özelliği eşitlikçiliğidir.⁸² İkinci adalet ilkesi ve özellikle fark ilkesi ise onun bu eşitlikçi vurgusunu yansıtır. Toplumdaki eşitsizliklerin ikinci ilke doğrultusunda oluşturulan birincil değerler (*primary goods*) üzerinden telafisi hedeflenir. Rawls'un eşitlikçi vurgusu adaletin öznesi olarak toplumun temel yapısını belirtmesinde de gözlemlenir. Bu öznenin seçilmesinde temel gerekçe, bu yapının kişiler arasında temel ve derin eşitsizlikler meydana getirdiğidir. Fark ilkesi kişiler arasındaki refah ve gelir eşitsizliklerini bir sınır çizer, buna göre bu eşitsizlikler sadece toplumun en az avantajlı grubunun yararına olduğu sürece izin verilebilir.⁸³ Fark ilkesi toplumdaki eşitsizliklere odaklanırken bireylerin doğal yeteneklerinden kaynaklanan eşitsizlikleri ve keyfilikleri de hesaba katar. Bu anlamda kimse kendi doğal yeteneklerini ahlaki olarak hak etmemiştir ve bu doğrultuda bu yetenekler arasındaki eşitsizliğin bir şekilde telafi edilmesi gerekir.⁸⁴ Fakat belirtmek gerekir ki Rawls'un adalet teorisinde eşitsizliklerin giderilmesi aynı zaman mutlak eşitlik anlamına gelmez.

⁸⁰ Gülriz Uyar, "John Rawls", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e**, ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 725

⁸¹ Robert Taylor, "Self-Realization and the Priority of Fair Equality of Opportunity", **The Legacy of John Rawls**, ed. Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, London, Continuum, 2005, s. 34

⁸² Freeman, "Introduction", s.9

⁸³ Rawls, **Justice as Fairness** s.64

⁸⁴ Rawls, **A Theory of Justice**, s.86-87

Çünkü bu tarz mutlak bir eşitlik toplumsal organizasyonun verimliliği açısından tehlikelidir. Bu doğrultuda Rawls'un fark ilkesi toplumsal işbirliği düşüncesi altında yatan karşılıklılık idealini yansıtır. Bu toplumsal işbirliği idealinde herkes bir eşitlik durumunda olduğundan daha fazla fayda sağlar.⁸⁵ Toplumsal işbirliği düşüncesinin merkeziliği bu bölümün ilk kısmında incelenmişti. Adil toplumsal işbirliği düşüncesinin bir ifadesi de bu anlamda Rawls'un ikinci adalet ilkesidir. Çünkü adil toplumsal işbirliği sisteminin oluşturulması adına belirli eşitsizlikleri telafi ederken, diğer bazı eşitsizliklere ise bunlar toplumun en az avantajlı grubunun yararına olduğu sürece izin verir. Dolayısıyla adil bir işbirliği sistemi mutlak bir eşitlik düşüncesini gerektirmez. Ama bu eşitsizliklerin belirli bir çerçeve içerisinde düzenlenmesini gerektirir.

Eşitsizliklerin telafi edilmesi doğrultusunda en az avantajlı grubun tespiti önemlidir. Çünkü bahsedildiği üzere toplumdaki eşitsizlikler bu grubun avantajına olduğu sürece izin verilebilir. Rawls bu bağlamda birincil değerler kavramını önerir. Birincil değerler kişilerin iyi anlayışlarını takip etmede, ahlaki güçlerini geliştirmede ve uygulamada gereksinim duydukları çeşitli toplumsal koşullar ve çok amaçlı araçlardır.⁸⁶ Dağıtıcı adalet tartışmalarında dağıtımın neleri neden kapsamı gerektiği sorusu oldukça önemli ve tartışmalıdır.⁸⁷ Rawls'un birincil değerler kavramlaştırması bu soru çerçevesinde düşünülebilir. Yani diğer bir deyişle birincil değerler Rawls'un adalet teorisinde dağıtıcı adaletin nesnesini oluşturur. Birincil değerler toplumsal işbirliğine katılan eşit ve özgür vatandaşlar olarak kişilerin ihtiyaç duyduğu değerleri ifade eder. Dolayısıyla birincil değerler basitçe herkesin rasyonel olarak istediği ve arzu ettiği şeyleri ifade etmez ve bu doğrultuda siyasal bir özne kavramı çerçevesinde belirlenirler.⁸⁸ Tüm bu açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda Rawls beş farklı birincil değer önerir: Temel hak ve özgürlükler, hareket özgürlüğü ve serbest iş seçimi (*free choice of occupation*), makam ve pozisyonlar için güç ve yetkiler, gelir ve refah ve son olarak öz-saygının toplumsal

⁸⁵ Freeman, "Introduction", s.7

⁸⁶ Rawls, *Justice as Fairness*, s.57

⁸⁷ Bkz. Samuel Fleischacker, *Dağıtıcı Adaletin Kısa Tarihi*, çev. Gökhan Murteza, Eylem Yolsal Murteza, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2013, s.218- 222

⁸⁸ Rawls, *Justice as Fairness*, s.58

temelleri.⁸⁹ Rawls'un birincil değerler düşüncesine farklı eleştiriler yöneltilmiştir. Sen'e göre adaletin bilgisel temelinin önemli bir kısmını oluşturması gereken kişiler arası karşılaştırmalar, özgürlük araçlarına sahipliklerin karşılaştırılmasıyla sağlanamaz. Çünkü kişiler arasında bu araçları özgürlüğe dönüştürme yeteneği bağlamında farklılıklar vardır ve bu durum gerekçelendirilmemiş eşitsizliklerin bir kaynağını oluşturabilir.⁹⁰ Diğer yandan Arneson'a göre birincil değerlerin belirlenmesinde bireylerin gönüllü tercihlerini de hesaba katmak gerekir ve dolayısıyla gönüllü tercihlerle oluşmuş eşitsizliklerin düzeltilmesi gerekmez.⁹¹

Birincil değerlerin bireylerin ahlaki güçlerinin gerçekleşmesi ve özgürlüğün değeri paralelinde gerekçelendirildiğinden bahsedildi. Bu görüş çalışmanın son bölümünde ayrıca ayrıntılı olarak incelenecektir fakat burada kısaca bu duruma işaret edilebilir. Rawls her bir birincil değer bu bahsedilen durumu nasıl desteklediğini inceler. Bu doğrultuda temel özgürlükler iki ahlaki gücün geliştirilmesi ve uygulanması için gerekli olan kurumsal koşulları sağlar. Hareket özgürlüğü ve serbest iş seçimi kişilerin değişen amaçlarını takip etmesini ve gerektiğinde bu amaçların değişimine yol açacak kararları almasını sağlar. Makam ve pozisyonlar için güç ve yetkiler kişinin öz-yönetimine ve benliğinin toplumsal koşullarına etki eder. Gelir ve refah kişinin amaçlarına ulaşmasında yardımcı olur. Öz-saygının toplumsal temelleri ise kişinin kendi değerine olan inancına sahip olması ve iki ahlaki gücün geliştirilebilmesi ve uygulanabilmesi için esas kabul edilir.⁹²

Bu bölümde Rawls'un adalet teorisinde adalet ilkelerinin seçimi ve bu seçimin yönteminde kullanılan kavramlar incelendi. Rawls adalet teorisinde sadece adalet ilkelerinin seçimini ve bu seçimin yöntemlerini belirtmekle yetinmez, ayrıca bu adalet ilkelerinin demokratik toplumlar için uygunluğunu göstermek amacıyla kamusal bir gerekçelendirme düşüncesini taşır. Kamusal gerekçelendirme demokratik toplumların ayırt edici özelliklerinden biri olan düşünce ve inançlardaki

⁸⁹ A.e s.58-59

⁹⁰ Amartya Sen, "Justice: Means versus Freedoms", **The Philosophy of Rawls: Development and Main Outlines of Rawls's Theory of Justice**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. I, s.194

⁹¹ Richard Arneson, "Primary Goods Reconsidered", **Nous**, C. 24, No:3, Haziran 1990, s.442

⁹² Rawls, **Political Liberalism**, s. 309

çeşitlilik olgusu nedeniyle önemlidir. Yine bu olgu nedeniyle bu gerekçelendirme, seçilen adalet ilkelerinin belirleyeceği toplumsal işbirliği sisteminin istikrarı için oldukça önemlidir. Diğer bir deyişle, Rawls'un adalet kavramlaştırması demokratik toplumlara uygulanabilir bir adalet kavramı sunmak amacıdaysa, bu kavramın toplumsal boyutta nasıl istikrar kazanacağını göstermeye muhtaçtır. Dolayısıyla Rawls'un adalet teorisi bu düşünceler ışığında temel olarak iki fonksiyonel bölüm halinde düşünülebilir. İlk bölümde adalet ilkelerinin neden ve nasıl seçileceği ve yine nasıl uygulanacağı belirtilirken, ikinci bölümde bu adalet ilkelerinin nasıl bir meşruiyet ve bununla beraber istikrar kazanacağı açıklanır. Bir sonraki bölümün amacı Rawls'un bu kamusal gerekçelendirme ve istikrar konusuna dair tartışmalarını incelemektir.

E. Kamusal Gerekçelendirme ve İstikrar

Rawls seçilen adalet ilkelerinin demokratik toplumlardaki meşruiyetini sağlamanın önemini belirtir. Çünkü bu meşruiyet adalet ilkeleri temelinde kurulan temel yapının ve toplumsal işbirliğinin istikrarını korumasını sağlar. Dolayısıyla adalet ilkelerinin farklı düşünce ve inançlara sahip vatandaşlarca kamusal olarak kabul edilebilmesi, bu meşruiyet ve istikrar düşüncesi için hayatidir. Rawls bu düşünceler doğrultusunda adalet ilkelerinin kamusal olarak gerekçelendirilmesine yönelir. Bu kamusal gerekçelendirmede özellikle üç kavram oldukça önemlidir. Bunlardan ilki demokratik toplumların karakteristik özelliği olan ve bu özelliği nedeniyle adalet ilkelerinin kamusal gerekçelendirmesini zorunlu kılan makul çoğulculuktur (*reasonable pluralism*). Makul çoğulculuk olgusu farklı kapsamlı doktrinlere sahip olan vatandaşlar için adalet ilkeleri ve temel anayasal konular üzerinde anlaşmayı sağlayacak ortak bir zemini gerektirir. Bu zemin kamusal gerekçelendirme düşüncesinde önemli olan ikinci bir kavrama işaret eder ki bu kavram örtüşen görüşbirliği (*overlapping consensus*) düşüncesidir. Örtüşen görüşbirliğine ulaşmada vatandaşların kullanacakları kavramsal araç diğer önemli bir kavram olan kamusal akıl (*public reason*) düşüncesini işaret eder. Kamusal akıl Rawls'un teorisinde vatandaşların adalet kavramına yönelik düşüncelerini diğerleri karşısında savunabileceği bir tartışma ortamının sınırlarını çizer.

Rawls siyasal adalet kavramı için bir kamusal gerekçelendirme sunar. Kamusal gerekçelendirmenin önde gelen amacı efektif ve demokratik toplumsal işbirliği koşullarını korumaktır. Böyle bir gerekçelendirme en azından anayasal temeller üzerindeki bir anlaşmaya dayanır.⁹³ Kamusal gerekçelendirme düşüncesinin amacı makul çoğulcukla karakterize edilen bir toplum için siyasal adalet kavramına uygun bir gerekçelendirme belirlemektir. İyi-düzenlenmiş bir toplumun temel özelliği kamusal siyasal adalet kavramının vatandaşların kendi siyasal düşüncelerini gerekçelendirebileceği paylaşılan ortak bir temel oluşturmasıdır. Bu siyasal düşüncelerin her biri siyasal ve toplumsal olarak tamamı adil kabul edilen diğerleriyle işbirliği içerisindedir. Kamusal gerekçelendirmenin anlamı budur.⁹⁴ Kamusal gerekçelendirme ile istikrar düşüncesi arasında yakın bir ilişki vardır. Demokratik toplumlarda kamusal bir gerekçelendirmenin yokluğu istikrar sorununu ortaya çıkarır. Kendi düşünce ve inanç sisteminden farklı bir dünya görüşünü ikna edici gerekçeler olmaksızın kabullenmeye zorlanan insanlar böyle bir dayatmaya karşı çıkacaklardır. Bu durum toplum içinde demokratik rejimin meşruiyetini sorgulayan ve dolayısıyla istikrarı tehdit eden düşüncelerin doğması anlamına gelir.⁹⁵ Makul çoğulculuk bu gerekçelendirme düşüncesinin temel parçasıdır. Çünkü kamusal gerekçelendirmeyi gerektiren anlaşmazlığın kaynağıdır. Bundan dolayı Rawls'a göre gerekçelendirme bizimle anlaşmazlık içerisinde olanlara yönelir. Siyasal adaletle dair düşüncelerde çatışma yoksa, gerekçelendirmeye de gerek yoktur. Bu anlamda diğerlerine kendi siyasal düşüncelerimizi gerekçelendirmek, onları kamusal akıl ile ikna etmektir.⁹⁶

Kamusal akıl kavramı Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'de geliştirdiği kavramlardan birisidir. Fakat bu kavramın temeli *Bir Adalet Teorisi*'ndeki adalet ilkelerinin

⁹³ A.e.s.28

⁹⁴ A.e., s.26-27

⁹⁵ Murat Özbek, "Neden Demokrasi? Düşünsel ve Vicdani Çeşitlilik Koşulları Altında Normatif Gerekçelendirme ve Siyasal İstikrar Sorunu", **Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, ed. Murat Özbek, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.18

⁹⁶ A.e., s.27

kamusallığı koşulunda bulunabilir.⁹⁷ Kamusal akıl kavramı demokratik bir toplumda vatandaşlara anayasal esaslar söz konusu olduğunda düşüncelerini ve yargılarını belirli çerçeveler içerisinde gerekçelendirme sorumluluğu yükler. Bu durum ayrıca kamusal aklın siyasal meşruiyet ile ilişkisini açıklar.⁹⁸ Kamusal aklın çizdiği sınırlar içerisinde kendi düşüncelerini gerekçelendiren vatandaşlar bir bütün olarak siyasal sistemin meşruiyetini oluştururlar. Diğer bir deyişle, kendi düşüncelerini kamusal aklın sınırları içerisinde gerekçelendiren vatandaşların düşünceleri siyasal anlamda meşru olarak kabul edilir. Dolayısıyla vatandaşların kamusal aklın çizdiği çerçevede hareket ettiği bir siyasal düzen meşru olarak düşünülür.⁹⁹

Bir demokratik toplumda kamusal akıl, bir kolektif bütün olarak yasalar ve anayasanın kabul edilmesinde bir değerinin üzerinde siyasal ve müdahaleci güç uygulayan eşit vatandaşların aklıdır.¹⁰⁰ Bu aklın öznesi kamusal iyidir. Yani siyasal adalet kavramının gerektirdiği toplumun temel kurumları ve hizmet ettikleri amaçlar ve hedeflerdir.¹⁰¹ Adalet ilkeleri üzerine olan anlaşmanın etkili ve kamusal gerekçelendirme temelini desteklemesi için en azından temel adalet ve anayasal esaslarla ilgili siyasal tartışmalarda ne tür bilgilerin alakalı olduğunu belirleyen bir kriter ve kamusal soruşturma için yönlendirici ilkeler üzerinde de bir anlaşma olması zorunludur.¹⁰² Kamusal aklın içeriğini bu anlaşma ve ilkeler oluşturur.¹⁰³

Rawls'un öngördüğü şekliyle kamusal aklın en önemli özelliklerinden birisi çizdiği sınırların tüm siyasal sorunlara değil sadece anayasal esaslara ve temel adalete uygulanmasıdır. Bu bağlamda kimin oy hakkı olduğu, hangi dinlere hoşgörü gösterileceği, kimlerin mülkiyete sahip olabileceği gibi sorular kamusal aklın konusudur.¹⁰⁴ Kamusal akıl kavramı bu özelliğiyle kamusal olmayan akıldan

⁹⁷ Charles Larmore, "Public Reason", *The Cambridge Companion to Rawls*, ed. Samuel Freeman, New York, Cambridge University Press, 2003, s.368

⁹⁸ Rawls, *Justice as Fairness*, s.90-91

⁹⁹ Aslı Çırakman, "Bir Meşruiyet Sorunu olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe", *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, ed. E.Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s.123

¹⁰⁰ Rawls, *Political Liberalism*, s.214

¹⁰¹ A.e, s.213

¹⁰² Rawls, *Justice as Fairness*, s.89

¹⁰³ Rawls, *Political Liberalism*, s.253

¹⁰⁴ A.e, s.214

farklılaşır. Kamusal akıl toplumun temel yapısının yani daha önce de bahsedildiği gibi kişiler üzerinde derin etkilere sahip bu yapının belirlenmesinde etkili olan adalet ilkeleri ve bu doğrultuda oluşturulacak anayasal esaslarla ilgilidir. Bu çerçevede kamusal akıl kavramının Rawls'un adalet teorisi içerisindeki rolü ve önemi bir yandan beraber yaşamanın sınırlarını çizerken diğer yandan siyasal meşruiyetin ilkelerini açıklamasından kaynaklanır. Ayrıca adalet ilkeleriyle düzenlenen bir toplumun istikrarı endişesini de beraberinde taşır ki Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'de en önemli amaçlarından birisi de bu istikrar sorununa yönelmektir. Bu bağlamda kamusal aklın önemi ortaya çıkardığı istikrar ve işbirliğini arttıran etkisinden kaynaklanır.¹⁰⁵

Rawls'un adalet kavramlaştırmasının kamusal gerekçelendirmesini gerekli kılan istikrar ve meşruiyete yönelik düşünceleri onu örtüşen görüşbirliği kavramına götürür. Örtüşen görüşbirliği düşüncesi iyi-düzenlenmiş bir toplumu daha gerçekçi ve demokratik toplumların toplumsal ve tarihsel koşullarıyla uyumlu hale getirmeyi amaçlar.¹⁰⁶ Örtüşen görüşbirliği kavramı, siyasal kavramının ilkeleri ve düşünceleri tamamen geliştirildiğinde, makul çoğulculuk gerçeğiyle karşılaşan bu kavramın istikrarı nasıl sağlayabileceğini açıklar.¹⁰⁷ İstikrarın sağlanması yukarıda da bahsedildiği üzere bir gerekçelendirme düşüncesine dayanır. Bu bağlamda Rawls'un gerekçelendirme ve istikrar sorununu çözmek için kullandığı anahtar örtüşen görüşbirliği kavramıdır. Bu kavramın temel düşüncesi şu şekilde ifade edilebilir: Eğer makul çoğulculuk koşulları altında aklın yolu tek değil çoksa, veri bir siyasal adalet anlayışını doğru bir adalet anlayışı olarak kabul edebilmenin de, farklı düşünce ve inanç sistemleri ile ilişkilendirilebilecek birçok farklı gerekçesi olabilir.¹⁰⁸ Ayrıca örtüşen görüşbirliği kavramı en temelde hakkaniyet olarak adalet

¹⁰⁵ Bruce W.Brower, "The Limits of Public Reason", *The Journal of Philosophy*, C.94, No:1, Ocak 1994, s.5

¹⁰⁶ Rawls, *Justice as Fairness*, s.32

¹⁰⁷ Freeman, "Introduction", s.36

¹⁰⁸ Özbank, "Neden Demokrasi?", s.28

teorisinde vatandaşların neyin üzerinde anlaşma sağlamaları gerektiği, neyin üzerinde böyle bir zorunluluğun olmadığı sınırlarını çizer.¹⁰⁹

İyi-düzenlenmiş bir toplumdaki vatandaşlar birbirlerinden ayrı iki farklı görüşü birlikte taşırlar. İlki siyasal adalet kavramına yöneliktir, diğeri ise kapsamlı doktrinlerle ilgilidir.¹¹⁰ Örtüşen görüşbirliği düşüncesi bu makul görüşleri uyumlulaştırma ve toplumsal istikrarı sağlamaya yöneliktir. Böyle bir görüş birliğinde her makul kapsamlı kuram kendi bakış açısından siyasal adalet kavramını kabul eder. Toplumsal bütünlük siyasal adalet kavramı üzerindeki bu görüşbirliğine dayanır ve istikrar bu şekilde mümkün hale gelir.¹¹¹ Örtüşen görüşbirliğinin iki temel boyutu vardır. İlk olarak görüşbirliğinin nesnesi yani siyasal adalet kavramı bir ahlaki kavramdır. İkinci olarak bu kavram ahlaki temellerde kabul edilir: bu adalet kavramı bir toplum ve birey görüşü içerir. Aynı zamanda belirli adalet ilkeleri ve siyasal erdemleri de içerir. Dolayısıyla örtüşen görüşbirliği sadece belirli otoriteleri kabul etmek ya da belirli kurumsal düzenlemelerle uyumlu olmak anlamına gelmez, aynı zamanda grup veya birey çıkarlarının çakışmasını gösterir. Bahsedilen bu boyutlar örtüşen görüşbirliğinin üçüncü bir boyutuna işaret eder ki bu istikrardır. Şöyle ki, farklı görüşleri kabul eden vatandaşların kendi görüşleri toplum içerisinde güç kazanır ve baskın hale gelirse, bu durum onların siyasal adalet kavramına yönelik desteklerini ortadan kaldırmayacaktır. Her bir kapsamlı görüş kendi bakış açısından ve kendi çıkarları gereği bu siyasal adalet kavramını desteklemeyi sürdürür.¹¹²

Örtüşen görüşbirliği siyasal kavramı için iki aşamalı bir gerekçelendirme süreci sunar. İlk olarak makul vatandaşların kamusal akıl kavramı bağlamında siyasal kavramını anlayacak ve kabul edecekleri düşünülür. Daha sonra ikinci aşamada makul vatandaşların farklı kapsamlı doktrinlerden kaynaklanan kamusal-olmayan akılları temelinde bu siyasal kavramını kabul edecekleri varsayılır. Eğer tüm

¹⁰⁹ David Estlund, "The Survival of Egalitarian Justice in John Rawls's Political Liberalism", *The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification*, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s.201

¹¹⁰ Rawls, *Justice as Fairness*, s.33

¹¹¹ Rawls, *Political Liberalism*, s.134

¹¹² A.e, s.147-148

kapsamlı doktrinler bu ikinci aşamayı geçebilirlerse, örtüşen görüşbirliği ortaya çıkar.¹¹³

Rawls bu çerçeve içerisinde hakkaniyet olarak adalet teorisinin örtüşen görüşbirliğini sağlayacağını görüşünü ileri sürer. Bunun nedeni olarak ise teorisinin üç farklı özelliğini gösterir: Teorisinin gereklilikleri toplumun temel yapısıyla sınırlıdır, adalet ilkelerinin kabulü herhangi bir kapsamlı doktrini ön gerektirmez ve son olarak teorisinin temel düşünceleri kamusal siyasal kültürün içerisinde çıkar.¹¹⁴ Örtüşen görüşbirliği fikrinin temeli demokratik toplumlardaki makul çoğulculuk gerçeğidir. Makul fakat çatışan felsefi, ahlaki ve dini görüşlerin varlığı üzerinde anlaşılması gereken bir kamusal temeli ve siyasal kavramını ortaya çıkarır. Makul çoğulculuk özgür kurumların varlığında ortaya çıkan farklı makul ve çatışan görüşlerin ortaya çıkması gerçeğini tanımlar.¹¹⁵ Rawls, makul çoğulculuğu bu anlamda siyasal bir adalet kavramının koşulları içerisinde düşünür. Bu anlamda adaletin nesnel koşulu kaynakların yetersizliğine referansla ılımlı yoksunluk (*moderate scarcity*) olarak belirlenirken, öznel koşulu olarak ise demokratik toplumların bir gerçeğine referansla makul çoğulculuk belirlenir.¹¹⁶ Makul kapsamlı kuramlardan kaynaklanan makul anlaşmazlığın nedenleri beş farklı boyutta gözlemlenebilir ki Rawls bu makul anlaşmazlığı yaratan olguları muhakeme sorunları (*burdens of judgment*) olarak isimlendirir. Bunlardan ilki bir olaya dayanan kanıtlamanın kompleks ve zor olması bundan dolayı değerlendirme ve kavramadaki zorluklardan kaynaklanır. Bir diğeri konuyla ilgili düşünce çeşitleri üzerinde anlaşma olmasına rağmen, bunların ağırlığı ve önemi üzerindeki yargıların farklılığından oluşur. Diğer yandan tüm kavramlar muğlak ve kavraması güçtür. Bundan dolayı belirli yargı ve yorumlara dayanmak zorunludur ki bu yorumlar kişiden kişiye değişir ve bir anlaşmazlık meydana getirir. Bir diğer neden bir olaya dair kanıtlamanın kişinin geçmiş tecrübelerine dayanması ve bu durumun farklı anlaşmazlıkları doğurduğu gerçeğidir. Ve son olarak, çoğu

¹¹³ Freeman, "Introduction", s.37

¹¹⁴ Rawls, *Justice as Fairness*, s.33

¹¹⁵ A.e, s.34

¹¹⁶ Rawls, *Political Liberalism*, 66-67

zaman bir sorunun her iki tarafında farklı türlerde normatif düşünceler oluşur ve konu hakkındaki genel değerlendirmeyi zorlaştırır.¹¹⁷

Örtüşen görüşbirliği düşüncesi makul çoğulculuk koşulları içerisinde bulunan bir toplumda her bir vatandaşın kendi makul kapsamlı doktrinleri doğrultusunda aynı siyasal adalet kavramı üzerinde anlaşmasını ifade eder. Dolayısıyla bu adalet kavramının toplumsal ve siyasal boyutta meşruiyetini koruyarak istikrar sağlamasını beraberinde getirir. Rawls'un *Siyasal Liberalizm*'de istikrar kavramına odaklandığından bu bölümün giriş kısmında bahsedilmişti. Bu istikrar düşüncesi hakkaniyet olarak adalet kavramının mevcut demokratik toplumların makul çoğulculuk koşulları içerisinde uygulanabileceğini ispatlamaya çalışan Rawls'un temel amacını ortaya serer. Rawls bu anlamda birçok farklı liberal adalet kavramlaştırması içerisinde bahsedilen örtüşen görüşbirliğini ve dolayısıyla istikrar ve meşruiyeti sağlayacak adalet kavramının hakkaniyet olarak adalet kavramı olduğunu ileri sürer.

¹¹⁷ Rawls, *Justice as Fairness*, s.35-36, Rawls, *Political Liberalism*, s.55-57

III. JOHN RAWLS'DA ADALET VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİ

A. Giriş

Rawls adalet kavramı üzerine düşünürken, adaleti sadece kabaca tanımlanabilecek ve bu özelliğinden dolayı negatif bir şekilde kavramlaştırılabilecek bir değer olarak görmez. Bunun aksine adalet düşüncesini birçok temel düşünce etrafında inşa eder. Bu inşanın merkezinde ise bireyin ahlaki kapasiteleri ve buradan kaynaklanan özerklik düşüncesi yer alır. Bu özerklik düşüncesi aynı zamanda Rawls'un özgürlük fikrinin içeriğini oluşturur. Çünkü onun teorisinde çoğu zaman özerk olmak ve özgür olmak aynı anlama gelir. Ve bu özgürlük ve özerklik düşüncesi onun eşitlikçi bir temelde kurulan adalet kavramlaştırmasını anlamada oldukça önemli bir yer tutar. Bu anlamda Rawls'un adalet ve özgürlük düşünceleri belirli bir teorik çerçeve bağlamında karşılıklı bir etkileşim içerisindedir. Dolayısıyla her iki kavramı birbirlerinden bağımsız bir şekilde düşünmek imkansızlaşır. Çalışmanın temel konusu olan bu ilişkinin boyutlarını ve özerklik düşüncesinin bu ilişkiyi açıklamadaki rolünü incelemek bu bölümün temel amacı olacaktır.

Bu çerçevede ilk olarak Rawls'un adalet teorisinde bireylerin ahlaki kapasiteleri ve bu kapasitelerin onların özerkliklerini ne şekilde tanımladığı tartışılacaktır. Burada bir siyasal ve ahlaki öznenin özerkliğinin sınırlarını çizme düşüncesi söz konusudur. Sonraki bölümde Rawls'un özgürlük ve özerklik düşünceleri arasındaki ilişki, çoğu zaman bu iki kavramın örtüştüğü düşüncesini de içerecek bir şekilde incelenecektir. Bu ilişkiyi incelemek adına Rawls'un yürüttüğü dört farklı tartışmaya odaklanılacaktır. Bunlar özgürlüğün önceliği ilkesi, temel özgürlükler listesinin belirlenmesi, özgürlüklerin çatışması ve sınırlanması ve son olarak siyasal özgürlüklerin adil değeri tartışmalarıdır. Takip eden bölümde Rawls'un adalet düşüncesinin eşitlikçi boyutuyla onun özgürlük düşüncesi arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran birincil değerler incelenecektir. Bu ilişkiyi ortaya çıkarmak adına Rawls'un özgürlük ve özgürlüğün değeri ayırımına ve birincil değerler listesinin tanımlanmasına yönelik düşünceleri incelenecektir. Bölümün son kısmında ise önceki tartışmaların teorik çıktılarını belirlemek adına, Rawls'un adalet ve özgürlük

düşünceleri arasındaki ilişkiye yoğunlaşılacaktır. Burada özellikle Rawls'un birincil değerler listesi içerisinde konumlanan öz-saygı kavramı, incelenen bu ilişki temelindeki önemi bağlamında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

B. Bireylerin İki Ahlaki Gücü ve Özerklik

John Rawls'un adalet teorisi orijinal pozisyondaki tarafların adalet ilkelerini seçtiği ve sonrasında vatandaşların bu ilkeler ışığında anayasal ve yasal düzeni oluşturduğu bir siyasal düzeni işaret eder. Bu düzenin belirlenmesinde ve dolayısıyla adalet teorisinde Rawls'un birey düşüncesinin oldukça önemli bir yeri vardır. Bu birey düşüncesi bir yandan teorik bir düzlemde kurulan adil düzenin vatandaşların gerçek dünyasında nasıl istikrar kazanacağını gösterir, diğer yandan ise çalışmanın temel sorusunu da ilgilendiren bir şekilde Rawls'un özgürlük ve özerklik düşüncelerinin temelini oluşturur. Bu bölümün amacı kişilerin sahip olduğu bu iki ahlaki gücün aynı zamanda nasıl Rawls'un özerklik düşüncesini tanımladığını incelemektir. Bir sonraki bölümde ise bu iki ahlaki gücün tanımladığı birey düşüncesinin ve dolayısıyla özerklik fikrinin Rawls'un özgürlük düşüncesi ile ilişkisi ele alınacaktır.

Rawls adalet teorisinde vatandaşları eşit ve özgür kişiler olarak tanımlar. Bu çerçevede vatandaşların eşitliği, tamamının adil bir toplumsal işbirliğine katılmak için gerekli olan ahlaki güçlere sahip olması anlamındadır. Kişilerin bu ahlaki güçlere yeterli seviyede sahip olması vatandaşlar olarak kişiler arasındaki eşitliğin temelidir.¹ Diğer yandan Rawls'a göre vatandaşlar özgür kişiler olarak düşünülür. Bu anlamda iki farklı açıdan özgürdürler. İlk olarak vatandaşlar kendilerini ve diğerlerini bir iyi kavramına sahip olmak için ahlaki güce sahip olarak düşündüklerinde özgürdürler. İkinci olarak ise vatandaşlar kendilerini, geçerli taleplerin kendini-doğrulayan (*self-authenticating*) kaynakları olarak gördüklerinde de kendilerini özgür olarak görürler.²

¹ John Rawls, *Justice as Fairness: A Restatement*, ed. Erin Kelly, Massachusetts, Harvard University Press, 2001, s.20

² A.e, s.21-23

Rawls bireyleri iki ahlaki güce sahip olarak düşünür. Bireylerin sahip olduğu bu ahlaki güçler, yukarıda da ifade edildiği üzere vatandaşların eşit ve özgür olma niteliklerinin temelidirler. Bu ahlaki güçlerden ilki bir adalet hissi kapasitesidir. Diğeri ise bir iyi kavramı kapasitesidir. Adalet hissi, bireylerin toplumsal işbirliğinin adil koşullarını belirleyen siyasal adalet ilkeleri doğrultusunda eylemde bulunması, bu ilkeleri anlaması ve uygulamasıdır. Diğeryandan bireyler bir iyi kavramına sahip olma, değiştirme ve rasyonel bir şekilde takip etme kapasitesine sahiptirler.³ Dahası bireyler bu iki ahlaki güçle bağlantılı bir şekilde aynı zamanda makul ve rasyonel olarak düşünülür. Kişiler diğerlerinin de aynı şekilde hareket ettikleri güvencesi altında, adil işbirliği koşulları olarak ilkeler ve kurallar önermeye hazır olduklarında ve bu ilkelere isteyerek bağlı olduklarında makuldürler. Aynı zamanda makul bireyler diğerlerinin önerilerini tartışmaya da hazırdırlar.⁴ Rasyonellik ise kişilerin kendi amaç ve çıkarlarını gözetmedeki muhakeme güçleriyle ilgilidir. Bu anlamda rasyonellik kişilerin amaç ve çıkarlarını nasıl kabul ettikleri ve bunlara nasıl öncelik tanıdığıyla ilişkilidir.⁵ Her iki kavramın yukarıdaki özelliklerinden de anlaşılabilceği gibi rasyonellik bireylerin iyi kavramları ile ilgiliyken, makullük ise kişilerin siyasal ve kamusal yaşamlarındaki bir özelliğine işaret eder. Bu anlamda rasyonellik bireyin özel alanı içerisinde geçerliyken makullük bireyin toplumsal ve siyasal yaşamı içerisinde geçerlidir. Dolayısıyla makullük bir anlamda bir topluluk içerisinde ve bir tartışma ortamında herhangi bir geçerlilik iddiası üzerinde mutabakat oluşturma çabasına işaret eder.⁶

Rawls'un birey düşüncesinde kişilerin sahip olduğu iki ahlaki güç aynı zamanda Rawls'un özerklik fikrine işaret eder. Rawls özerklik düşüncesini rasyonel ve tam özerklik olmak üzere iki farklı perspektif ekseninde oluşturur. Rasyonel özerklik kişilerin entelektüel ve ahlaki güçlerine dayanır. Bu doğrultuda rasyonel özerklik kişilerin bir iyi kavramı oluşturma, değiştirme ve takip etme kapasitelerinde ve

³ A.e, s.18-19

⁴ John Rawls, **Political Liberalism**, New York, Columbia University Press, 1993, s.49

⁵ A.e, s. 50

⁶ Jürgen Habermas, "Aklın Kamusal ve Aheni Kullanımı Yoluyla Uzlaşma: John Rawls'un Siyasal Liberalizmi Üzerine Düşünceler", **Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, ed. Murat Özbek, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.64

ayrıca diğerleriyle anlaşma yapma kapasitelerinde ortaya çıkar.⁷ Bu doğrultuda düşünüldüğünde rasyonel özerklik aynı zamanda orijinal pozisyondaki tarafların bir özelliği olarak belirtilebilir. Tam özerklik ise bir anlamda orijinal pozisyondaki tarafların birer vatandaş olarak toplumsal ve siyasal hayata adım atmalarıyla ortaya çıkar. Tam özerklik vatandaşların sadece orijinal pozisyonda seçilen adalet ilkeleriyle uyumlu olarak değil ayrıca bu adil ilkelerden hareketle eylemde bulunmaları anlamına gelir.⁸ Dolayısıyla seçilen adalet ilkelerinden hareketle eylemde bulunmak hem bireylerin iki ahlaki güçlerinden birisini oluşturan adalet hissini tanımlar hem de onların tam özerkliklerini ortaya çıkarır. Rawls teorisinde bireylerin sahip olduğu iki ahlaki güç ve özerklik düşüncesi arasındaki ilişkiyi en net şekilde rasyonel ve tam özerklik arasındaki farkı incelerken belirtir. Buna göre rasyonel özerklik yalnızca rasyonel olma kapasitemizden ve belirli iyi kavramımızdan hareketle eylemde bulunmaktır. Tam özerklik ise sadece bu rasyonel olma kapasitesini değil ayrıca toplumsal işbirliğinin adil koşullarıyla yani adalet ilkeleriyle uyumlu şekillerde bu iyi kavramını geliştirme kapasitesine içerir.⁹ Dolayısıyla rasyonel özerkliğin getirdiği iyi kavramına sahip olan vatandaşlar, bu iyi kavramlarını geliştirirken belirli sınırlar içerisinde hareket ederler. Bu sınırlar toplumsal işbirliğinin adil koşullarını belirleyen adalet ilkeleri tarafından çizilir. Bu sınırlar içerisinde hareket eden vatandaşlar ise tam özerkliğe sahip olurlar.

Rawls aynı zamanda kişilerin özerkliğini tanımlayan bu iki ahlaki güce sahip birey düşüncesinin tıpkı adalet kavramlaştırmasında olduğu gibi siyasal bir niteliğe sahip olduğunu öne sürer. Diğer yandan ise bu birey fikri normatiftir, dolayısıyla ne metafizik ne de psikolojik olarak anlaşılmalıdır.¹⁰ Çünkü ona göre, ahlaki bir değer olarak özerklik, makul siyasal ilkeler için gerekli olan karşılıklılık kriterini sağlamada başarısız olmuştur ve dolayısıyla bir siyasal adalet kavramının parçası olamaz. Dolayısıyla Rawls'un kapsamlı bir doktrin olarak hakkaniyet olarak adalet teorisinden siyasal bir adalet kavramına geçişi aynı zamanda, ahlaki kişiliğe sahip

⁷ Rawls, *Political Liberalism*, s.72

⁸ A.e, s.77-78

⁹ A.e, s.306

¹⁰ Rawls, *Justice as Fairness*, s.19

kişi düşüncesinden vatandaşlığa geçişi de beraberinde getirir.¹¹ Bu doğrultuda Rawls'a göre siyasal liberalizmde özerklik ahlaki değil siyasal olarak düşünülür. Siyasal özerklik değişik kurum ve pratiklere göre belirlenir ve vatandaşların anayasal rejimi yürütürken düşünce ve eylemlerinde ortaya çıkan belirli erdemlerle ilgilidir.¹² Özerklik düşüncesinin siyasal niteliği diğer yandan Rawls'un istikrar tartışmasına işaret eder. Çünkü siyasal adalet kavramının istikrarı için üzerinde temellendiği birey düşüncesi ve dolayısıyla özerklik düşüncesinin de siyasal nitelikte olması gerekir. Buradaki siyasal vurgusu bir anlamda tarafsızlığı yani herhangi bir kapsamlı doktrinden bağımsızlığı belirtir. Habermas'ın da belirttiği gibi, kuramın merkezinde yer alan ve temel oluşturan "kişi" kavramının, farklı dünya görüşlerine karşı tarafsız olması gerekir ki o dünya görüşleri tarafından yorumlandığında kabul edilebilir bulunsun ve dolayısıyla bir örtüşen görüşbirliğine ulaşılsın.¹³ Bu anlamda Dworkin özerklik tartışmalarındaki tarafsızlık vurgusuna işaret eder. Bu tarafsızlık düşüncesinin temelinde yatan fikir, devletin tüm bireylerin özerkliklerini tanıması ve kabul etmesinin gerekliliğidir.¹⁴ Bireylerin sahip olduğu ahlaki güçlerden biri olarak adalet hissi siyasal adalet kavramının ve bu kavram etrafında şekillenen siyasal sistemin istikrar kazanmasına olanak sağlar. Rawls'a göre, adil bir temel yapı altında yaşayarak şekillenen karakter ve çıkarları göz önünde bulundurulduğunda vatandaşların adalet hissi, adaletsizlik eğilimlerine karşı direnmek için yeterince güçlüdür. Vatandaşlar bir diğerine adalet sağlamak için istekli bir şekilde hareket ederler. Dolayısıyla istikrar adil kurumlar altında edinilen uygun ve yeterli bir motivasyon tarafından korunur.¹⁵

Özerklik kavramı Rawls'un adalet teorisinde de gözlemlendiği şekilde adalet, özgürlük, eşitlik gibi kavramları içeren felsefi tartışmalarda önemli bir konumdadır. Fakat bu önemin aksine bir şekilde kavramsal bir netlikten ve açıklıktan uzaktır. Dolayısıyla birçok farklı özerklik yaklaşımı olduğunu belirtmek gerekir. Ancak

¹¹ Rawls, **Political Liberalism**, s. xliii

¹² John Rawls, "Habermas'a Yanıt", **Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, ed. Murat Özbank, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.103

¹³ Habermas, **a.g.e.**, s.59

¹⁴ Gerald Dworkin, "Autonomy", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge, 2.c, 2.bs, Blackwell Publishing, 2007, C:II, s.445

¹⁵ Rawls, **Justice as Fairness**, s.185

Dworkin'in belirttiği üzere tüm özerklik tartışmalarının temel bir bileşeni vardır. Bu bileşen "ben" (*self*) düşüncesidir. Tüm özerklik düşüncelerinde saygı duyulması gereken, bağımsız ve özbelirlenime (*self-determination*) sahip bir "ben" düşüncesi mevcuttur.¹⁶ Bu temel bileşeni göz ardı etmeyecek şekilde farklı özerklik kavramlaştırmalarını kabaca iki başlık altında incelemek mümkün olabilir. İlk olarak kişisel özerklik kişinin arzuları, seçimleri ve planları üzerindeki özdeşine (*self-reflection*), kendisi için seçtiği yaşam şekline ve öz denetiminin (*self-control*) değerine odaklanır.¹⁷ Ahlaki özerklik ise kısaca kişinin kendi ahlaki ilkelerine sahip olması anlamına gelir.¹⁸ Dolayısıyla, kişisel özerklik kişinin yaşamında takip edeceği arzuları kendisinin seçmesini gerektirir. Bu anlamda kişisel özerklik her bir bireyin kendi seçimlerine ve arzularına yönelir. Ahlaki özerklik ise sadece bireysel boyutla değil, aynı zamanda diğerlerinin de takip ettiği arzularla ilgilidir. Dolayısıyla bir kişi sadece kendi mutluluk anlayışını takip ettiğinde değil, aynı zamanda tüm rasyonel kişilerin amaçlarını ilgilendiren evrensel bir kavram üzere eylemde bulunduğu ahlaki olarak özerk sayılır. Bu durum özellikle Kantçı ahlaki özerklik kavramlaştırmalarında daha açıktır.¹⁹ Kişisel özerklik teorisyenleri arasında kavramın içeriğine dair farklı tartışmalar bulunsa da kişisel özerkliğin ahlaki özerklikten ayrı/farklı bir kavram olduğu noktasında anlaşılır.²⁰

Rawls'un rasyonel ve tam özerklik ayrımını ve bunlar arasındaki ilişkiyi özerklik kavramına dair literatürdeki bu ayrım ekseninde incelemek, düşünürün özerklik düşüncesinin içeriğine dair önemli ipuçları sağlayabilir. Rawls'un özerklik düşüncesinde rasyonel özerklik kişilerin kendi iyi kavramlarına sahip olmaları, bu iyi kavramını takip etmeleri ve gerektiğinde değiştirmeleri ile sağlanır. Dolayısıyla rasyonel özerklikteki vurgu kişinin bireysel arzu ve amaçları yani iyi kavramı ile

¹⁶ Gerald Dworkin, *The Theory and Practice of Autonomy*, New York, Cambridge University Press, 1988, s.11-12

¹⁷ Gerald F.Gaus, "The Place of Autonomy within Liberalism", *Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays*, ed.John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005, s.273

¹⁸ Dworkin, *The Theory and Practice of Autonomy*, s.34

¹⁹ Jeremy Waldron, "Moral Autonomy and Personal Autonomy", *Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays*, ed.John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005, s.307

²⁰ Robert S.Taylor, "Kantian Personal Autonomy", *Political Theory*, C.33, No:5, Ekim 2005, s.606

sınırlıdır. Ve bu bağlamda bir kişisel özerklik tanımlaması olarak okunabilir. Diğer yandan ise tam özerklik, bireylerin adalet hisleriyle yakından ilintili olarak, adil toplumsal işbirliği koşullarını belirleyen adalet ilkelerine uygun eylemde bulunmayla birlikte ortaya çıkar. Dolayısıyla, tam özerklik orijinal pozisyonundaki tarafların eylemlerinde ve kararlarında değil kurulan siyasal toplum içerisinde eylemde bulunan vatandaşların varlığında aranır. Fakat Rawls'un tam özerklik düşüncesi bir yandan da rasyonel özerkliği de içerir. Yukarıda incelendiği şekliyle rasyonel ve tam özerklik arasındaki ayrım, ilkinin sadece bireylerin iyi anlayışına sahip olma kapasitelerini tanımlayan ahlaki gücüne, ikincisinin ise hem bu ahlaki gücü hem de adalet hissine sahip olmaya işaret eden diğer bir ahlaki güce işaret eder. Dolayısıyla Rawls'un özerklik düşüncesi hem bir kişisel özerklik anlayışını hem de kişinin ahlaki bir özne olarak sahip olduğu ahlaki özerkliğini aynı anda içerir.

C. Özgürlük, Özgürlüğün Önceliği ve Özerklik

Bir önceki bölümde incelenen Rawls'un kişi düşüncesi ve buradan kaynaklanan özerklik fikri özgürlük kavramına yönelik yaklaşımında önemli bir yer tutar. Bu önemi özellikle Rawls'un özgürlüğe yönelik yürüttüğü dört farklı tartışmada gözlemlemek mümkündür. İlk tartışma özgürlüğün önceliği ilkesi hakkındadır. Rawls burada özgürlüğün önceliği ilkesini gerekçelendirirken önemli ölçüde kişi kavrayışına ve dolayısıyla özerklik kavramlaştırmasına dayanır. Diğer bir tartışma ise temel özgürlüklerle ilgilidir. Rawls, temel özgürlükler listesinin belirlenmesinde izlediği yöntemi yine özerklik kavramı ve kişi düşüncesinden türetir. Bunun da ötesinde temel özgürlükler listesi içerisinde yer alan özgürlüklerin tek tek nasıl kişilerin özerkliklerine hizmet ettiğini göstermeye çalışır. Üçüncü tartışma özgürlüklerin çatışması durumunda hangisinin neden sınırlanacağı ve diğerinin neden öncelik kazanacağı sorusuna cevap arar. Bu tartışmada Rawls'un özgürlüklerin sınırlanması için öne sürdüğü kriter yine kişi kavrayışı ve özerklik düşüncesiyle yakından ilgilidir. Son olarak Rawls, siyasal özgürlüklerin adil değerini kabul ederken öne sürdüğü nedenleri yine özerklik düşüncesinden çıkarır. Çalışmanın bu bölümünde yukarıda sıralanan dört tartışma üzerinden Rawls'un özgürlük ve özerklik kavramları arasındaki ilişki incelenecektir.

Rawls'un teorisinde bireyler özgür ve eşit vatandaşlar olarak sistemleştirilir. Bu çerçevede bireylerin özgürlüğünün üç boyutu vardır. İlk olarak bireyler kendilerini ve diğerlerini bir iyi kavramına sahip olma ahlaki gücüne sahip kişiler olarak düşünmeleri anlamında özgürdürler. Kişiler ayrıca kendilerini geçerli iddiaların kendini-doğrulayan kaynakları olarak gördüklerinde de özgür olarak kabul edilirler. Ve son olarak kişiler kendi amaçları ve bu amaçlara yönelik iddiaları üzerinde sorumluluk sahibi olma kapasitesine sahip olma kapasitelerinden dolayı özgür olarak görülürler.²¹ Rawls'a göre kişilerin bir iyi kavramına sahip olma yeteneklerinden dolayı özgür olarak kabul edilmeleri, özgürlük ve özerklik düşünceleri arasındaki örtüşmeyi açıklar niteliktedir. Çünkü yukarıda da incelendiği şekliyle bireylerin bir iyi kavramına sahip olma, bu kavramı rasyonel bir şekilde takip etme ve gerektiğinde değiştirme kapasiteleri onların rasyonel özerkliklerini tanımlar. Dolayısıyla Rawls'un düşüncesinde bireylerin özgürlük ve rasyonel özerklikleri teorik olarak birbirlerine yaklaşıp. Bu anlamda kişinin rasyonel özerkliği aynı zamanda onu özgür bir vatandaş olarak karakterize eder. Rawls bu durumu rasyonel özerkliği tam özerklikten ayıran düşünceleri öne sürerken ifade eder. Ona göre rasyonel özerklik sadece özgürlüğün bir boyutudur ve bu anlamda tam özerklikten ayrılır.²² Özerklik tartışmalarında bir yandan özgürlüğün teorik olarak özerklikten ayrılmasına yönelik itirazlar diğer yandan ise bu iki kavram arasındaki iç içeliği belirten görüşler mevcuttur.²³ Bu bağlamda Dworkin özgürlükle özerkliğin kimi durumlarda örtüştüğünü dile getirir. Özgürlük kişinin istediklerini yapabilme yeteneği ve sahip olduğu seçeneklerin başkalarının eylemleri tarafından engellenmemesi olarak düşünülür. Dolayısıyla bu çerçevede ona göre kişinin özgürlüğüne müdahale aynı zamanda özerkliğine bir müdahale olarak da görülebilir.²⁴

²¹ Rawls, **Political Liberalism**, 30-35

²² **A.e.**, s.75

²³ Özerklik kavramı üzerinde temellenen bir siyasal özgürlük kavramlaştırması için bkz. Rainer Forst, "Political Liberty: Integrating Five Conceptions of Autonomy", **Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays**, ed. John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005.

²⁴ Dworkin, **The Theory and Practice of Autonomy**, s.14

Rawls'un özgürlük ve özerklik düşünceleri arasındaki ilişkinin boyutlarını ortaya çıkaran düşüncelerinden birisi de temel özgürlükler sistemi tanımlamasıdır. Bu sistemde her bir temel özgürlüğün merkezi uygulama sınırı vardır. Bu uygulama sınırının anayasal korunması eşit ve özgür kişiler olarak vatandaşların iki ahlaki gücünün yeterli gelişimi ve tam uygulanmasının bir koşuludur.²⁵ Dolayısıyla Rawls'un teorisinde temel özgürlüklerin vatandaşlara yönelik haklar şeklinde düzenlenişinin anlamı, onların özerkliklerini güvence altına alacak yasal ve anayasal koşulların sağlanmasıdır.²⁶ Burada özgürlük bireylerin özerkliklerinin gelişimi ve uygulanması bağlamında araçsallaşır. Bu çerçevede özgürlüklerin anayasal ve yasal haklar olarak düşünülmesi kendisini Rawls'un özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımında da gösterir. Bu anlamda Rawls'a göre özgürlükler herkes için eşittir fakat özgürlüğün değeri herkes için eşit değildir. Özgürlüğün değeri kişilerin kendilerine yasal ve anayasal olarak tanınmış haklarını kullanma kapasitelerini yansıtır. Ve özgürlüğün değerindeki eşitsizlikler adaletin ikinci ilkesi tarafından telafi edilir.

Rawls adalet teorisinde özgürlüğün önceliği ilkesini savunur. Bu öncelik ilkesi orijinal pozisyondaki taraflarca seçilen iki adalet ilkesi arasındaki ilişki üzerinde konumlanır. Buna göre temel özgürlükleri garanti altına alan birinci ilke ikinci ilke üzerinde önceliklidir.²⁷ Rawls orijinal pozisyondaki tarafların neden temel özgürlükleri güvence altına aldığı ve onlara öncelik tanıdığını açıklayacak iki temel gerekçelendirme sunar ki bunların her biri kişilerin adalet hissi kapasitesiyle ilgilidir. Bunlardan ilki herkesin adil ve istikrarlı bir işbirliği sisteminden kendi iyi kavramları için büyük bir avantaj sağlamasına dayanır. İkincisi ise bir öncekiyle de ilgili şekilde kişilerin temel özgürlükleri ve önceliğini garanti altına alarak öz-saygılarını geliştirebilecekleri tezine dayanır.²⁸ Dolayısıyla Rawls'un özgürlüğün önceliği gerekçelendirmesi temel özgürlüklerin kişilerin ahlaki güçlerini ve özerkliklerini sağlayacak koşulları garanti altına aldığı düşüncesinden kaynaklanır.

²⁵ Rawls, *Political Liberalism*, s.297

²⁶ Jürgen Habermas, " 'Makul' 'Doğru'ya Karşı veya Dünya Görüşlerinin Ahlakiliği", *Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?*, ed. Murat Özbank, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.170

²⁷ John Rawls, *A Theory of Justice*, Massachusetts, Harvard University Press, 1999, s.266-267

²⁸ Rawls, *Political Liberalism*, s.316-318

Özgürlüğün önceliği ilkesini özerklik kavramı vasıtasıyla gerekçelendiren bu düşüncelerin yanında Rawls ayrıca, üç farklı argüman daha sunar. Ki bu argümanlar da yine dolaylı bir şekilde kişi yaklaşımıyla ilgilidir. Taylor bu üç argümanı, öz-saygı, eşit vicdan özgürlüğü ve hiyerarşi argümanı olarak sıralar. Öz-saygı argümanında Rawls eşit temel özgürlüklerin önceliğini eşit vatandaşlığı güvence altına almanın bir gerekliliği olarak düşünür ki bu eşit vatandaşlığın kendisi öz-saygı için bir önkoşuldur. Eşit vicdan özgürlüğü argümanında ise Rawls kişilerin dini inançlarının bütünlüğünün önemi üzerinde durarak, eşit vicdan hürriyetinin öncelikli olması gerektiğini ileri sürer. Ve son olarak hiyerarşi argümanında ise Rawls temel özgürlüklerin önceliğini korunması gereken belirli bir çıkarın önceliği üzerinden gerekçelendirir. Bu çıkar özgürlük koşulları altında temel amaçları seçmeyi içeren çıkarları ifade eder.²⁹ Ve aynı zamanda bu çıkarlar kişinin en-üst düzey çıkarlarıdır. Dolayısıyla, tarafların bu temel çıkarını korumanın en etkili yolu özgürlük olduğu için orijinal pozisyondaki taraflar özgürlüğün önceliği ilkesini kabul eder.³⁰ Bu üç argüman içerisinde özellikle ilk ve son argümanlar belirli bir kişi düşüncesi ve buradan kaynaklanan bir özerklik kavramını gerektirir. Öz-saygı argümanında öz-saygının bireylerin özerkliği için gerekli bir koşul olduğu göz önüne alındığında özerkliğin bu argüman içerisindeki rolü açığa çıkar. Diğer yandan ise son argüman doğrudan kişi ve kişinin rasyonel olma özelliğiyle yakından ilgilidir ve dolayısıyla rasyonel özerkliği işaret eder.

Rawls adalet ilkelerinin birincisi vasıtasıyla bir temel özgürlükler listesi öne sürer. Bu temel özgürlüklerin eşitliği adalet ilkeleriyle güvence altına alınır. Rawls'un önerdiği temel özgürlükler şunlardır: düşünce özgürlüğü, vicdan hürriyeti, siyasal özgürlükler, örgütlenme özgürlüğü, kişilerin psikolojik ve fiziksel bütünlüğü ile ilgili temel hak ve özgürlükler, hukukun egemenliği ilkesi doğrultusundaki hak ve özgürlükler.³¹ Bu tartışmada Rawls'un özgürlük ve özerklik düşünceleri arasındaki ilişkiye ışık tutan durum ise onun bir temel özgürlükler listesi oluşturmak için

²⁹ Robert S. Taylor, "Rawls's Defense of the Priority of Liberty: A Kantian Reconstruction", *Philosophy and Public Affairs*, C.31, No:3, 2003, s.248-249

³⁰ James R. Zink, "Reconsidering the Role of Self-Respect in Rawls's A Theory of Justice", *The Journal of Politics*, C.73, No:2, Nisan 2011, s.338

³¹ Rawls, *Justice as Fairness* s.44, Rawls, *Political Liberalism*, s.291

izlediği yöntemde ortaya çıkar. Bu çerçevede Rawls'a göre temel özgürlükler listesi oluşturmak için iki yöntem incelenebilir. Bunlardan ilki tarihsel olarak demokratik devletlerin anayasaları incelenerek bir listeye ulaşmaktır. İkincisi yöntem ise hangi özgürlüklerin kişilerin ahlaki güçlerinin gelişimi ve uygulanması için temel koşulları sağladığını incelemektir. Rawls bu düşünceleriyle kendisinin de belirttiği üzere temel özgürlükler kavramı ile kişi düşüncesini ve dolayısıyla da özerklik kavramını birbirine bağlar.³² Dolayısıyla kişilerin iki ahlaki gücünün uygulanmasında zaruri görünmeyen bazı hak ve özgürlükler temel özgürlükler listesinin dışında kalır.³³ Rawls'a göre eşit siyasal özgürlükler ve düşünce özgürlüğü vatandaşların toplumun temel yapısının adaletini ve toplumsal politikaları yargılamada sahip oldukları iki ahlaki gücü geliştirmelerine ve uygulamalarına olanak sağlar. Diğer yandan vicdan özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü ise vatandaşların iyi kavramlarını oluşturması, takip etmesi ve değiştirmesi bağlamında ahlaki güçlerini uygulamalarına olanak sağlar.³⁴ Dahası seçilen adalet ilkelerinin belirlediği toplum yapısının kişilerin özerkliklerini ve dolayısıyla iyi kavramlarını takip etmelerinin koşullarını desteklemesi gerektiği düşüncesi ayrıca Rawls'un özgürlük kavramlaştırmasının Berlinci anlamda pozitif bir nitelik kazanmasını da beraberinde getirir.³⁵

Rawls'un teorisinde özerklik ve özgürlük düşünceleri arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran tartışmalardan birisi de çatışan özgürlükler sorunudur. Rawls'un düşüncesinde herhangi bir temel özgürlük mutlak değildir. Çünkü bu özgürlükler belirli olaylarda çatışabilir ve dolayısıyla bu özgürlükler tek bir bütüncül özgürlükler sistemine uygun hale getirilmelidir. Bu düzenlemeler yapılırken en azından iki ahlaki gücün geliştirilmesi ve uygulanması için daha önemli olan temel özgürlüklerin uyumlu olması amaçlanır.³⁶ Rawls'un çatışan özgürlüklerin çözümü konusundaki düşüncelerini, temel özgürlükler listesinin oluşturulmasındaki görüşleriyle beraber okumak gerekir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Rawls temel özgürlükleri belirlerken bireylerin ahlaki güçleri ve özerkliklerinden hareket eder. Aynı durumu

³² Rawls, **Political Liberalism**, s.292-293

³³ M. Victoria Costa, "Rawls on Liberty and Domination", **Res Publica**, C.15, No: 4, Kasım 2009, s.399

³⁴ Rawls, **Justice as Fairness**, s.45

³⁵ Costa, **a.g.e.**, s.401

³⁶ Rawls, **Justice as Fairness**, s.104

özgürlüklerin çatışması ve sınırlanmasıyla ilgili düşüncelerinde de izler. Ona göre özgürlüklerin çatışması durumunda belirli bir özgürlüğün önemi, kişilerin ahlaki güçlerinin tam bir uygulaması için gerekli yasal ve anayasal korunmaya sağladığı katkıya dayanır. Dolayısıyla özgürlüklerin çatışması halinde bu kriter doğrultusunda daha önemli olan özgürlüğün diğer tüm özgürlüklerin merkezi uygulama alanı içine taşınmasına çalışılır.³⁷ Rawls'un özgürlüklerin çatışması üzerine sunduğu kriter görüldüğü gibi özgürlük ve özerklik arasındaki ilişkiyi açığa çıkarır niteliktedir. Rawls'un yukarıdaki örnekler üzerinden de görülebileceği gibi özgürlük kavramlaştırması ile ilgili teorik açmazları kişi kavrayışı ve özerklik kavramına dayanarak çözmeye çalıştığı söylenebilir. Rawls özellikle özgürlüklerin çatışması tartışmasında, Hart'ın özgürlüklerin çatışması söz konusu olduğunda farklı özgürlüklerin önemini belirleyecek özgürlüğün dışında farklı bir değere referans gerekeceği önerisini takip etmektedir.³⁸ Bu referans noktası ise görüldüğü üzere Rawls'un kişi kavrayışı ve özerklik düşüncesidir.

Siyasal özgürlüklerin eşit değeri birinci ilke ile garanti altına alınır. Siyasal özgürlüklerin eşit değerinin anlamı, sosyal ve ekonomik durumu ne olursa olsun her vatandaşın devlet kadrolarına girmede ve seçimlerin sonuçlarını etkilemede eşit fırsatlara sahip olması gerekliliğidir. Buradaki eşit fırsatlar düşüncesi ikinci ilkedeki adil fırsat eşitliği ilkesine paraleldir.³⁹ Rawls'un adalet teorisinde sadece siyasal özgürlüklerin eşit değerinin garanti altına alınması onun özgürlük ve özerklik kavramları arasındaki ilişkiyi ortaya seren bir diğer tartışmadır. Siyasal özgürlüklere yönelik bu ayrıcalığın nedeni Rawls'un vatandaşların ahlaki güçlerinden biri olan adalet hissine verdiği önemdir. Bu anlamda siyasal özgürlükler kişilerin adalet hislerini gerçekleştirmeleri için gerekli koşulları sağladığından herkes için eşit değeri güvence altına alınır. Rawls'a göre eşit siyasal özgürlükler ve düşünce özgürlüğü kişilerin adalet hisleri vasıtasıyla iki adalet ilkesinin özgürce uygulanmasını garanti

³⁷ Rawls, *Justice as Fairness*, s.113

³⁸ Herbert L.A Hart, "Rawls on Liberty and Its Priority", *The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification*, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s.11

³⁹ Rawls, *Justice as Fairness*, s.149

altına alır.⁴⁰ Krishnamurthy'nin de belirttiği gibi Rawls'un siyasal özgürlükler ve bu özgürlüklerin adil değeri argümanının kişilerin adalet hissine dayanmayan, ondan bağımsız bir argümanı yoktur.⁴¹ Siyasal özgürlüklerin adil değerinin önerilmesinde birey ve onun ahlaki güçlerinin öneminin bir diğer işareti de siyasal özgürlüklerin bireylerin öz-saygılarını güvence altına aldığı önermesidir ki bu önerme de son tahlilde yine bireyin özerkliğine vurgu yapar. Rawls'un bu argümanına göre öz-saygı kişinin iki ahlaki gücünün geliştirilmesinde ve uygulanmasında zaruridir. Bundan dolayı siyasal özgürlükler de kişinin öz-saygısını garanti etmelidir.⁴² Bir birincil değer olarak ve Rawls'a göre en önemli birincil değer olarak öz-saygının teori içerisindeki rolü bu bölümün son başlığında ayrıntılı olarak incelenecektir. Çünkü öz-saygı çalışmanın temel olarak incelemeye çalıştığı adalet ve özgürlük ilişkisiyle bağlantılıdır ve dahası bu ilişkide Rawls'un özerklik düşüncesinin rolünü ve merkeziliğini belirgin bir şekilde ortaya çıkarır. Siyasal özgürlüklerin ayrıcalıklı konumu diğer yandan Rawls'un eşitlikçiliğini yansıtır. Bir dağıtım eşitliğinden farklılaşan bu eşitlik anlayışı vatandaşların siyasal süreçlere eşit katılımına dayanır ve bu eşitliğin sağlanması adına Rawls siyasal özgürlüklere, bunların tüm vatandaşlarca adil değerinin sağlanmasını garanti altına alarak ayrıcalık tanımıştır.

D. Birincil Değerler ve Özgürlük

Bu bölümde şu ana kadar Rawls'un adalet teorisinde geliştirdiği özgürlük ve özerklik kavramları arasındaki ilişki incelendi. Bu ilişki özgürlüğün özerklik düşüncesi paralelinde kurgulandığına ve bireylerin özerkliklerini garanti altına alan koşulları yarattığını gösterdi. Bu kısımda ise Rawls'un adalet teorisinin eşitlikçi yönünü ortaya çıkaran ve bu anlamda karakteristik özelliği olan birincil değerler kavramı ile bu kavramın gerekçelendirmesi ve özgürlük kavramı arasındaki bağlantı ele alınacaktır. Bu bağlantının önemli bir boyutunu da yine özerklik ve bireylerin ahlaki kişiliği oluşturacaktır. Birincil değerlerin özgürlük kavramlaştırmasıyla bağlantısı iki

⁴⁰ Rawls, **Political Liberalism**, s.334-335

⁴¹ Meena Krishnamurthy, "Reconceiving Rawls's Arguments for Equal Political Liberty and Its Fair Value: On Our Higher-Order Interests", **Social Theory and Practice**, C.38, No:2, Nisan 2012, s.263

⁴² Meena Krishnamurthy, "Completing Rawls's Arguments for Equal Political Liberty and Its Fair Value: The Argument from Self-Respect", **Canadian Journal of Philosophy**, C.43, No:2, 2013, s.179

tartışma ekseninde incelenecektir. Bunlardan ilki özgürlük ve özgürlüğün değeri ayırımı ekseninde birincil değerlerin rolü, ikincisi ise birincil değerler listesinin oluşturulmasındaki gerekçelerdir.

Rawls'un ikinci adalet ilkesi, iki kısımdan oluşur. İlk kısım genel bir liberal ilke olan fırsat eşitliğinin daha güçlü bir ifadesidir. İkinci kısım ise Rawls'un fark ilkesi olarak isimlendirdiği ve adalet teorisinin dağıtımçı ve eşitlikçi yönünü belirginleştiren ilkedir. Rawls'un adalet teorisinin bu eşitlikçi yönünün temeli onun adaletin öznesine yönelik görüşlerinden de kaynaklanır. Ona göre adaletin öznesi toplumun temel yapısıdır. Çünkü bu temel yapının etkileri hem çok derindedir hem de başlangıçtan itibaren mevcuttur. Dolayısıyla bu temel yapı kişiler üzerinde belirli başlangıç noktaları gözetirler ve bunlar özellikle derin eşitsizliklerdir. Bu eşitsizlikler sosyal adalet prensiplerinin ilk başvuru noktalarıdır.⁴³ Rawls'un bu düşüncesi onun adalet teorisinin eşitlikçi temelidir. Bu eşitlikçi düşüncenin en görünür hali ise adaletin ikinci ilkesi içerisindeki fark ilkesi ve bu ilkenin doğrudan bir çıktısı olan birincil değerlerdir. Birincil değerlerin eşit dağıtımının adaletin en temel hedeflerinden birisi olduğu düşüncesinin altında aynı zamanda Rawls'un faydacılık eleştirisi yatar. Ona göre faydacılık insanlar arasındaki ayırımı dikkate almaksızın kişilerin ihtiyaçlarını tek bir değere yani hazzı indirger. Rawls bu düşünceyi eleştirir ve insanlar arası ayırımı ciddiye alarak bu bağlamda daha geniş bir ihtiyaçlar listesi önerir.⁴⁴ Birincil değerlerin eşit dağıtımının yani Rawls'un adalet teorisinin en temel özelliği olan eşitlikçi vurgusunun, orijinal pozisyondaki tarafların adalet ilkelerinin seçimindeki motivasyonlarından belki de en önemlisi olduğu söylenebilir. Habermas'ın da belirttiği üzere orijinal pozisyondaki taraflar için adalet ilkeleri sorunu, ancak birincil değerlerin adil dağıtımının nasıl yapılabileceği sorusu bağlamında anlam kazanıyor.⁴⁵ Bu bölümde yukarıda incelenen Rawls'un adalet teorisinin bu eşitlikçi temelleri bir sonraki bölümde incelenecek olan adalet ve özgürlük düşünceleri arasındaki teorik ilişki bağlamında önem kazanır. Çünkü teorik

⁴³ Rawls, *A Theory of Justice*, s.7

⁴⁴ Samuel Fleischacker, *Dağıtıcı Adaletin Kısa Tarihi*, çev. Gökhan Murteza, Eylem Yolsal Murteza, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2013, s.210

⁴⁵ Habermas, "Aklın Kamusal ve Aheni Kullanımı Yoluyla Uzlaşma", s.49

olarak adalet kavramının özgürlük düşüncesiyle ilişkisi bu eşitlikçi vurgu üzerinden incelenecektir.

Rawls'un adalet teorisindeki fark ilkesi herkesin eşit olarak sahip olması gereken bir takım değerler öngörür. Bunlar, temel hak ve özgürlükler, hareket özgürlüğü ve serbest meslek seçimi (*free choice of occupation*), makam ve pozisyonlar için güç ve yetkiler, gelir ve refah, ve son olarak öz-saygının toplumsal temelleridir.⁴⁶ Birincil değerlerin Rawls'un özgürlük kavramlaştırması ile ilişkisini görebilmek için onun özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımını incelemek gerekebilir. Rawls özgürlüğün herkes için eşit olduğunu fakat özgürlüğün değerinin herkes için eşit olmayacağını söyler. Çünkü vatandaşlar anayasal düzlemde eşit olarak tanınmış haklarını etkili bir şekilde kullanabilme bakımından farklılaşırlar. Bu farklılaşma bireylerin özgürlüğün kullanımı için gerekli araçlara sahipliğindeki eşitsizliklerden kaynaklanır. Birincil değerler özgürlüğün değerindeki bu eşitsizliklerin telafisinin ifadesidir. Fark ilkesi bu eşitsizlikleri, birincil değerleri herkes için maksimize ederek telafi eder.⁴⁷ Bu bağlamda Hart da Rawls'un birincil değerler özelinde ortaya çıkan eşitlik düşüncesinin özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımında ortaya çıktığını ifade eder.⁴⁸ Rawls sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin vatandaşların özgürlüklerinin adil değerini aksattığını öne sürerek demokratik bir eşitliğin özgürlüklerin kullanımını mümkün kılan zemini yani birincil değerleri gerektirdiğini düşünür.⁴⁹

Rawls'un kişiler arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımında beliren iki ilke arasındaki bir iş bölümü vasıtasıyla gidermesi düşüncesine yönelik eleştiriler de mevcuttur. Bu bağlamda Daniels özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımının adaletin iki ilkesi arasındaki ilişkiye referansla tanımlandığını yani özgürlüğün değerindeki eşitliği sağlamaya yönelik olduğunu belirterek Rawls'un özgürlüğün değerinden özellikle ekonomik faktörleri dışladığını

⁴⁶ Rawls, *Justice as Fairness*, s.58-59

⁴⁷ A.e, s.149

⁴⁸ Hart, "Rawls on Liberty and Its Priority", s.8

⁴⁹ Mehmet Kocaoğlu, *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, Ankara, İmaj Yayınevi, 2014, s.75

ve bu yüzden iki ilke arasındaki uyumu sağlayamadığını belirtir.⁵⁰ Rawls'un adalet teorisinde birinci ilke ile garanti altına alınan temel hak ve özgürlükler, aynı zamanda birincil değerler arasında da yer alır. Bu durumun anlamını, yukarıda ifadelendirilen özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımında görmek mümkündür. Birinci ilke ile herkes için eşit özgürlükler anayasal düzlemde garanti altına alınır fakat bireylerin bu özgürlüklerini etkili bir şekilde kullanabilmeleri için ayrıca birincil değerler listesinde de yer alır.

Temel hak ve özgürlükler dışındaki diğer birincil değerler de özgürlüğün birer aracı olarak gerekçelendirilir. Rawls aynı zamanda birincil değerleri, vatandaşları eşit ve özgür kişiler olarak karakterize eden ahlaki güçlerinin gerçekleştirilmesi için zaruri araçlar olarak kavramlaştırır.⁵¹ Galston bu durumu, Rawls'un ilk eseri *Bir Adalet Teorisi* içerisindeki birincil değerler anlatısının sonrasında nasıl bu bağlamda yeniden sistemleştirildiğine işaret ederek belirtir. Birincil değerler ilk olarak her kişinin rasyonel hayat planını takip ederken ihtiyaç duyacağı değerler olarak belirtilir, fakat daha sonra Rawls birincil değerleri bireylerin ahlaki özneliğine ve özerkliklerine sıkı sıkıya bağlar.⁵² Nelson ise eleştirel bir şekilde Rawls'un özerk özne fikri ile birincil değerlerin tanımlanmasında öngörülen özne kavramı arasındaki uyumsuzluğa işaret ederek özerk özne ve dağıtımın birlikte var olmasının imkansızlığını belirtir.⁵³

Burada bir önceki bölümde bahsedilen Rawls'un teorisinde özerklik ve özgürlük ilişkisinin karşılıklı etkileşimini hatırlamak gerekebilir. Bireylerin ahlaki güçleri ve dolayısıyla özerklikleri bir yandan onları özgür ve eşit vatandaşlar olarak karakterize ederken, diğer yandan temel hak ve özgürlükler anlatısı özelinde özgürlük kavramlaştırması bireylerin özerklikleri için zaruri koşulları sağlar. Bu çerçevede

⁵⁰ Norman Daniels, "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty", *The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification*, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s.50-51

⁵¹ Rawls, *Political Liberalism*, s.76

⁵² William A. Galston, "Moral Personality and Liberal Theory: John Rawls's 'Dewey Lectures'", *The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification*, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s.234

⁵³ Eric Nelson, "From Primary Goods to Capabilities", *Political Theory*, C.36, No:1, Şubat 2008, s.115

Rawls, her bir birincil değerin bireyin ahlaki kişiliği ve özerkliği bakımından önemini belirtir. Temel hak ve özgürlükler iki ahlaki gücün gelişmesi ve tam bir uygulanışı için gerekli anayasal koşulları oluştururlar. Hareket özgürlüğü ve serbest iş seçimi farklılaşan nihai amaçların takip edilmesine izin verir ve gerektiğinde bu nihai amaçların değiştirilmesine olanak sağlar. Makam ve pozisyonlar için güç ve yetkiler benliğin toplumsal kapasitelerine boyut kazandırır. Gelir ve refah herhangi bir amaca ulaşmada doğrudan ya da dolaylı olarak gereklidir. Öz-saygının toplumsal temelleri ise kişinin iki ahlaki gücünün gelişiminde ve uygulanışında gerekli olan kişinin kendi değeri hissine sahip olmasının temellerini oluşturur.⁵⁴

E. Adalet ve Özgürlük İlişkisi

Bu çalışmanın temel konusu Rawls'un adalet ve özgürlük kavramlaştırmaları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu bağlamda Rawls'un özgürlük düşüncesini merkeze alarak adalet teorisi içerisindeki rolünü ve boyutlarını incelemek amaçlanmıştır. Bu durum diğer yandan Rawls'un birey düşüncesi ve buradan kaynaklanan özerklik kavramını incelemeyi zaruri hale getirir. Çünkü Rawls'un teorisinde özgürlük düşüncesi aynı zamanda özerk olarak düşünölen siyasal öznenin bu özerkliğinin yasal ve anayasal koşullarını oluşturur. Özgürlük ile özerklik arasındaki bu ilişkinin boyutu kişilerin özerkliğini adaletin bir gereği olarak algılamaktan ileri gelir. Dolayısıyla bireylerin özerkliklerini geliştirmek sosyal adaletin bir gereği olarak aynı zamanda bu özerkliğin materyal ve anayasal koşullarını da garanti altına almayı hedefler.⁵⁵ Rawls'un teorisinde bu bağlamda anayasal koşulları temel özgürlükler belirlerken, materyal koşulları ise birincil değerler belirler. Diğer yandan ise kişiler özerk olmaları, özellikle rasyonel olarak özerk olmaları nedeniyle özgür vatandaşlar olarak kavramlaştırılır. Bundan dolayı özgürlüğü merkeze alarak Rawls'un adalet teorisi içerisinde bu kavramın rolünü incelemeye çalışmak, aynı zamanda özerklik düşüncesini de bu ilişkinin önemli bir boyutu olarak incelemeyi gerektirir. Çalışmanın bu kısmına kadar olan bölümlerinde

⁵⁴ Rawls, **Political Liberalism**, s.304

⁵⁵ Joel Anderson, Axel Honneth, "Autonomy, Vulnerability, Recognition, and Justice", **Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays**, ed. John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005, s.129

bu ilişki tartışıldı. Bu son bölümde ise Rawls'un adalet ve özgürlük düşünceleri arasındaki ilişki ele alınacaktır.

Bu teorik ilişkinin konumlanacağı temel boyut ise bir önceki bölümde incelenen ve Rawls'un eşitlikçi adalet vurgusunun ifadesi olan birincil değerler olacaktır. Çünkü Rawls'un adalet kavramlaştırmasının en temel özelliği onun eşitlikçi boyutudur. Bir önceki bölümde birincil değerlerle özgürlük düşüncesi arasındaki bağlantı ve ilişki incelendi. Burada bu incelemeden çıkan sonuçlar, teorik düzlemde adalet ve özgürlük arasındaki ilişkiyi incelemeye odaklanılacak temel konuyu oluşturacaktır. Diğer yandan ise bu teorik ilişkide özerklik kavramının rolünü göstermesi açısından birincil değerlerden biri olan öz-saygı ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Çünkü öz-saygı düşüncesi Rawls'un adalet, özgürlük ve özerklik arasında kurduğu yakın ilişkiyi net bir şekilde ortaya çıkarır.

Rawls'un eşitlikçi adalet anlayışı önceki bölümde de ifade edildiği üzere en temelde adaletin öznesine yönelik düşüncelerinden kaynaklanır. Temel yapının adalet öznesi olarak seçilmesinin gerekçelendirilmesi bu temel yapının kişiler üzerinde derin eşitsizlikler yaratması olgusuna dayanır. Diğer taraftan bu eşitsizliklerin niteliği de önemlidir. Çünkü Rawls'a göre bu tür eşitsizlikler ahlaki olarak keyfidir. Çünkü kişiler sosyal pozisyonlarını ya da doğal yeteneklerini ahlaki olarak hak etmezler.⁵⁶ Dolayısıyla bu eşitsizliklerin telafi edilmesi gerekir. Bu düşünceler Rawls'un demokratik eşitlikçiliğinin önemli boyutlarından birisini meydana getirir.⁵⁷ Ayrıca onun adalet teorisinin ayırt edici eşitlikçi vurgusunu temellendirir. Rawls'un eşitlikçiliği sadece birincil değerlerin adil dağıtım boyutunda ortaya çıkmaz, aynı zamanda onun vatandaşlar arasında siyasal eşitliğe olan vurgusunu da içerir. Bu siyasal eşitliğin en temel ifadesi yine Rawls'un kişi düşüncesinde ortaya çıkar. Ona göre kişiler eşit ve özgür vatandaşlar olarak tanımlanır. Vatandaşların eşitliği onların toplumsal işbirliğine katılabilecek seviyede yeterli ahlaki güçlere sahip olmasına

⁵⁶ Rawls, *A Theory of Justice*, s.63-64, s.87

⁵⁷ Norman Daniels, "Democratic Equality: Rawls's Complex Egalitarianism", *The Cambridge Companion to Rawls*, ed. Samuel Freeman, New York, Cambridge University Press, 2003, s. 270

dayanır.⁵⁸ Bu seviyede bir ahlaki kişiliğe sahip her kişi eşit vatandaşlar olarak düşünülür. Rawls'un eşitlikçiliğinin bir diğer ifadesi ise siyasal özgürlüklere tanınan ayrıcalıklarla da bağlantılı olarak adil siyasal süreçlerin herkese açık olması gerektiğidir. Ayrıca bu düşünce kamusal akıl düşüncesiyle oldukça ilgilidir. Kamusal akıl kavramı kamusal siyasal müzakereyi ve bu kamusal müzakerenin bir anayasal rejimin temel özelliği olduğu inancını içerir. Dolayısıyla bu tarz bir siyasal eşitlik düşüncesi siyasal özgürlükler vasıtasıyla ifadesini Rawls'un birinci ilkesinde bulur.⁵⁹ Bu durum Rawls'un eşitlikçi adalet ve özgürlük düşünceleri arasındaki yakın ilişkiyi gösterir. Siyasal süreçlere herkesin eşit derece etki edebilmesi için bir yandan siyasal özgürlüklerin adil değeri garanti altına alınırken, diğer yandan bu durum birincil değerlerin adil dağıtımını vasıtasıyla desteklenir.

Rawls, hakkaniyet olarak adalet teorisinin amacını belirtirken özgürlük ve adalet arasındaki bağlantıya ve yakın ilişkiye işaret eder. Bu bağlamda Rawls amacının sadece düşünülmüş ahlaki yargılarla uyumlu adalet ilkeleri inşa etmek olmadığını, aynı zamanda bu adalet ilkelerinin özgürlük için en güçlü argümanları sağladığını göstermek olduğunu belirtir.⁶⁰ Rawls'un bu teorik amacı yukarıda ayrıntılı olarak incelendiği üzere birincil değerlerde somutlaşır. Çünkü birincil değerler bir yandan adaletin temel hedefi olan kişiler arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri telafi etme çabasına işaret ederken, diğer yandan kişilerin özgürlüklerinin adil değerini sağlama amacını da ifade eder. Bu son durumun ifadesini özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımında bulunduğu bir önceki bölümde incelenmişti. Bu anlamda Rawls'un adalet kavramlaştırmasındaki eşitsizlikleri giderme vurgusu aynı zamanda ve belki de daha öncelikli olarak kişilerin özgürlüklerinin değeri arasındaki eşitsizliklere yönelir. Bu önceliği birincil değerler listesinin gerekçelendirmesinde görebiliriz. Bu çerçevede her bir birincil değer kişinin ahlaki güçlerinin ve özerkliğinin gelişimi ve uygulanması için gereklidir ki kişilerin bu özerklikleri aynı zamanda vatandaşların özgür ve eşit olarak kavranmasını karakterize eder. Bu doğrultuda Rawls'un

⁵⁸ Rawls, *Justice as Fairness*, s.20

⁵⁹ Percy B. Lehning, "The Coherence of Rawls's Plea for Democratic Equality", *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, C.1, No:4, Kış 1998, s.21-22

⁶⁰ Rawls, *A Theory of Justice*, s.214

özgürlük vurgusu sosyal ve demokratik alanda eşitliğe muhtaçtır. Özgürlük ve eşitlik Rawls'un adalet teorisinde bu anlamda birbirini tamamlayan bir niteliktedir.⁶¹

Rawls'un adalet ve özgürlük düşünceleri arasındaki ilişkiyi incelerken onun özerklik düşüncesini incelemenin gerekliliğinden bahsedilmişti. Bu durumun en temel nedeni özerkliğin bir anlamda özgürlüğün bir boyutu olarak kavramlaştırılması ve kimi zaman bu iki kavramın birbirinden teorik olarak ayıramayacak kadar örtüşen bir nitelik sergilemesidir. Özellikle Berlinci anlamda pozitif özgürlük ile özerklik kavramı birçok boyutta benzeşir ve iki kavram arasındaki teorik sınırlar oldukça belirsizleşir. Çalışmanın ilk bölümündeki özgürlük kavramına dair farklı perspektifler bu iki kavram arasındaki örtüşmeyi göstermeyi amaçlamıştır. Özerklik Rawls'un teorisinde olduğu gibi adalet kavramına dair ortaya çıkan teorik tartışmalarda da merkezi bir roledir. Birçok liberal adalet teorisi özerklik kavramına yönelerek, adalet ilkelerinin türetilmesinde ve şekillenmesinde çıkarları ve bakış açıları kullanılacak vatandaş düşüncesini bu kavram üzerinden tanımlar.⁶² Bahsedilen merkezi rolün bir göstergesi olarak dağıtıcı adalet tartışmaları içerisindeki dağıtımın nesnesinin niteliğine yönelik düşünceler incelenebilir. Bu durum Rawls'un birincil değerler düşüncesi özelinde de önceki bölümlerde tartışılmıştır. Bireyin ahlaki özneliğinin yani bir boyutuyla özerkliğinin korunması ve geliştirilmesi adına farklı dağıtım nesnelere önerilmektedir. Bu bağlamda örneğin, kültürel kimliğin bireyin özneliği için esas olduğu kabul edilirse, bu kültürel kimliğin oluşumunu garanti altına alacak nesnelere dağıtımını adaletin konusu haline gelir. Ya da cinsel tercihi ifade etmenin öznellik yeteneği açısından önemi kabul edilirse, bu tercihi ifadelendirmenin koşulları adaletin dağıtımının nesnesi haline gelecektir.⁶³ Yine bu tartışma paralelinde tanınmanın bir adalet talebi olarak ileri sürülmesine dair düşünceler de belirtilebilir. Bu düşünceye göre bireylerin özerkliğini ciddiye alan ve koruyan bir adalet teorisi bireyin özerkliğinin önemli bir boyutu olan öznelere

⁶¹ Kocaoğlu, a.g.e, s.74

⁶² John Christman, "Procedural Autonomy and Liberal Legitimacy", **Personal Autonomy: New Essays on Personal Autonomy and Its Role in Contemporary Moral Philosophy**, ed. James Stacey Taylor, New York, Cambridge University Press, 2005, s.292-293

⁶³ Fleischacker, a.g.e, s.230

bağlamda toplumsal olarak tanınmasını da garanti altına almak zorundadır.⁶⁴ Bahsedilen tartışmalardaki düşünceler özerklik düşüncesinin adalet kavramının tanımlanmasındaki önemine işaret eder. Rawls'un adalet teorisi bu bağlam içerisinde düşünüldüğünde onun özgürlük, özerklik ve adalet düşünceleri arasındaki ilişki daha doğru bir şekilde görülebilir.

Rawls'un kişi düşüncesi ve buradan kaynaklanan özerklik tanımlamasını da gözeterek adalet ve özgürlük kavramlaşmaları arasındaki ilişki incelenirken, öz-saygı kavramını bu bağlamda ele almak faydalı olabilir. Çünkü öz-saygı kavramı bu üç temel kavram arasındaki yakın ilişkiyi açık bir şekilde gösterir ve Rawls'un adalet teorisinde önemli bir yer tutar. Hatta Eyal'a göre öz-saygı kavramı Rawls'un adalet teorisinde iki adalet ilkesi karşısında öncelikli bir pozisyondadır.⁶⁵ Öz-saygı bir yandan Rawls'un özerklik düşüncesinin temel koşulunu belirtirken, diğer yandan siyasal özgürlükler özelinde özgürlük kavramlaşmasının gerekçelendirilmesinde önemli bir rol oynar ve adalet düşüncesinin temel eşitlikçi niteliğini oluşturan birincil değerler içerisinde tanımlanır. Öz-saygı değerli bir iyi kavramını takip etme yeteneğine sahip aynı zamanda toplumsal işbirliğinin bir üyesi olan öznenin kendisine olan güveninde temellenir. Bu yönüyle öz-saygı her iki ahlaki gücün gelişimini ve uygulanmasını ön gerektirir. Dolayısıyla öz-saygının önemi kişinin kendi değerine olan inancından ve kendi iyi kavramının takip edilmeye değer olduğu düşüncesinden kaynaklanır.⁶⁶ Bu anlamda Rawls'a göre iki adalet ilkesinin kamusal olarak tanınması kişinin öz-saygısını ve toplumsal işbirliğinin etkinliğini destekler. Kişi kendi iyi anlayışını tatminkar bir şekilde takip edecekse, bu durum kişinin kendi değerine olan inancını gerektirir.⁶⁷

Rawls'un öz-saygı kavramına yönelik bu düşünceleri onu açıkça özerklik kavramlaşmasıyla ilişkilendirir. Çünkü eğer bir iyi kavramını takip etme anlamında kişi rasyonel özerkliğe sahip olacaksa, aynı zamanda kendi değerine

⁶⁴ Anderson, Honneth, "Autonomy, Vulnerability, Recognition, and Justice", s.137

⁶⁵ Nir Eyal, "Perhaps the Most Important Primary Goods: Self-Respect and Rawls's Principles of Justice", *Politics, Philosophy & Economics*, C.4, No:2, Haziran 2005, s.211-212

⁶⁶ Rawls, *Political Liberalism*, s.318

⁶⁷ Rawls, *A Theory of Justice*, s. 155-156

yönelik bir inanca da sahip olmalıdır. Diğer yandan Rawls'a göre iki adalet ilkesi temel özgürlükleri garanti altına alması nedeniyle, diğer alternatif adalet teorilerine nazaran eşit kişiler olarak vatandaşların öz-saygılarını desteklemede ve geliştirmede daha etkilidir.⁶⁸ Özgürlüklerin öz-saygıyı desteklemedeki önemi, kuşkusuz onların aynı zamanda bireylerin özerkliklerinin yasal ve anayasal koşullarını sağlamalarında yatar. Dolayısıyla öznenin özerkliği için bir yandan bu koşulların varlığı gerekiyken, diğer yandan öz-saygı gereklidir. Bu anlamda temel özgürlükler öz-saygının toplumsal temellerinin gelişeceği zemini oluşturmaktadır. Bundan dolayı bir birincil değer olan öz-saygının toplumsal temellerinin eşitliği için temel özgürlüklerin herkes için eşitliği zaruri bir hal alır. Bu durumun en açık ifadelerinden biri Rawls'un siyasal özgürlüklerin adil değerini garanti altına almasında ortaya çıkar. Ona göre siyasal özgürlüklerin herkes için eşit değeri sağlanmalıdır. Yani her vatandaş siyasal süreçlere katılımda ve bu siyasal süreçleri etkilemede eşit fırsatlara sahip olmalıdır. Bu eşitliğin gerekçelendirmesi siyasal özgürlüklerin kişilerin öz-saygıları üzerindeki etkisidir.⁶⁹ Bu çerçevede Rawls'a göre öz-saygı birincil değerini desteklemenin en iyi yolu özgürlüğü herkes için eşit hale getirmektir.⁷⁰ Rawls, eşit özgürlüklerin etkili bir şekilde korunmasının, öz-saygının geliştirilmesinde oldukça önemli olduğunu belirterek, bu durumun özgürlüğün önceliği ilkesini doğruladığını söyler.⁷¹ Tüm bu düşünceler, Rawls'un adalet, özgürlük ve özerklik düşünceleri arasındaki teorik yakınlığı özetler. Öz-saygı bir yandan bir birincil değer olması nedeniyle eşit bir dağıtımı gerektirmektedir. Fakat bu eşit dağıtımın en iyi çözümü aynı zamanda temel özgürlüklerin de eşit dağıtımını sağlamaktır ve bu durum özgürlüğün önceliğinin gerekçelendirmelerinden birisini oluşturur.⁷² Dolayısıyla Rawls'a göre temel hak ve özgürlüklerin eşit dağıtımı öz-saygının gerektirdiği eşit statüyü sağlar.⁷³ Diğer yandan ise öz-saygı kişilerin ahlaki güçleri ve dolayısıyla özerklikleri için son derece önemlidir. Zira kişinin bir iyi kavramını takip etmesi, bu iyi kavramının ve

⁶⁸ Rawls, **Political Liberalism**, s. 319

⁶⁹ Krishnamurthy, "Completing Rawls's Arguments for Equal Political Liberty and Its Fair Value", s.185

⁷⁰ Rawls, **A Theory of Justice**, s.478

⁷¹ **A.e.**, s.480

⁷² Henry Shue, "Liberty and Self-Respect", **The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s.196-197

⁷³ Zink, "Reconsidering the Role of Self-Respect in Rawls's A Theory of Justice", s.333

kendisinin değerine olan inancını gerektirir. Yukarıda Rawls'un öncelikli olarak özgürlüğün eşitliğini sağlamaya çalıştığı düşüncesinden bahsedilmişti. Bu bağlamda öz-saygı kavramlaştırması tam da bu düşüneyi göstermektedir. Öz-saygı hem bir birincil değer olarak eşit dağıtılmalıdır, hem de bu eşitliği sağlamak adına özgürlüklerin de eşitliğini gerektirmektedir. Bir yandan da bu özgürlüklerin, kişilerin özerkliklerinin koşullarını oluşturduğu temel düşüncesini yansıtmaktadır.

SONUÇ

John Rawls çağdaş siyaset düşüncesinde önemli ve özgün bir düşünür olarak adalet kavramına ilişkin tartışmaları önemli ölçüde şekillendiren bir isim olmuştur. Onun adalet kavramsallaştırması adalet üzerine düşünen herkesin incelemesi ve hesaplaşması gereken bir teori sunar. Rawls adaleti bir toplumsal idealin merkezine yerleştirir. Bu toplumsal ideal belirli ahlaki kapasitelerle donatılmış, eşit ve özgür olarak tanımlanan bireyler ve bireylerin bu özelliklerini sağlayan bir kurumsal çerçeveden oluşur. Rawls bu çerçeveyi sağlamak adına iki adalet ilkesi önerir. Adalet ilkelerinden ilki temel özgürlüklerin eşitliğini hedeflerken, ikinci ilke adil fırsat eşitliği ve vatandaşların ihtiyaçlarını tanımlayan birincil değerlerin adil dağıtımını içerir. Bu adalet ilkeleri hipotetik bir sözleşme durumunda ve bu durumun adil niteliğini oluşturan koşullar içerisinde bulunan taraflar tarafından seçilir. Ve seçilen bu ilkeler yukarıda bahsedilen toplumsal ideali tanımlaması için Rawls'un toplumun temel yapısı olarak isimlendirdiği bir boyutta uygulanır. Böylece adalet ilkeleri tarafından şekillendirilen toplumun temel yapısı, herkesin karşılıklı olarak fayda sağladığı ve adil bir toplumsal işbirliği sistemi yaratır.

Bu tez çalışması Rawls'un adalet teorisinin özgürlük düşüncesi ile ilişkisini incelemiştir. Bu inceleme aynı zamanda düşünürün teorisinde önemli ve belirleyici bir yer tutan özerklik düşüncesini de içermektedir. Özerklik düşüncesinin bu önemi Rawls'un özgürlük kavramlaştırmasındaki rolünden kaynaklanır. Rawls'un özgürlük düşüncesi özgür bireylerin sahip olacağı haklarla çevrili bir anayasal düzlem ve bu hakların bireyler tarafından etkili bir şekilde kullanılabilmesi bir toplumsal/siyasal yaşamın varlığından oluşur. Dolayısıyla Rawls'un özgürlük kavramlaştırması Berlinci anlamda haklarla örülü bir negatif özgürlüğü ima ederken aynı zamanda bu özgürlüğün kullanımını ve gerçekleşmesini sağlayan sosyo-ekonomik, siyasal ve yasal koşulları sağlaması bakımından özgürlüğün pozitif anlamını da içerir. Rawls'un özgürlüğü ve önemi ise bu iki tür özgürlüğü birbirinden ayıramaz bir şekilde tanımlamasından kaynaklanır. Bu iki tür özgürlük düşüncesinin birlikteliği Rawls'un özerklik kavramını oluşturur. Bundan dolayı Rawls'un özgürlük

kavramlaştırmasında özgürlük ve özerklik düşünceleri bir anlamda örtüşür. Rawls'a göre özgür olmak aynı zamanda özerk olmaktır. Bu çerçevede Rawls'un adalet teorisinde özgürlük ve özerklik fikri adalet kavramlaştırmasıyla örtüşür. Bu örtüşmenin en somut örneğini Rawls'un öz-saygı düşüncesinde buluruz. Öz-saygı kişilerin ahlaki özneliği ve özerkliği için zaruri bir koşulu niteler. Kişinin kendi iyi kavramının değerine olan inancını ifade eder. Dolayısıyla bu inancın olmadığı durumda kişi kendi iyi kavramını rasyonel bir şekilde takip edemez. Öz-saygının toplumsal temelleri ise Rawls'un birincil değerler listesi içerisinde yer almaktadır. Bu anlamıyla özgürlüğün adil değerini sağlamak adına gereklidir. Bu yüzden Rawls öz-saygının toplumsal temellerinin eşitliğini sağlamanın önemine vurgu yapar ve bu eşitliği sağlamanın en etkili yolunu temel özgürlüklerin eşitliğinde görür. Sonuç olarak öz-saygı bir yandan birincil değer olarak adil bir dağıtım gerektirir, diğer yandan ise bu adil dağıtımın en etkili yolu olarak temel özgürlüklerin eşitliğine muhtaçtır.

Rawls'un özgürlük düşüncesi onun adalet teorisi içerisinde önemli bir teorik rol üstlenir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Rawls'a göre adalet ve dolayısıyla adil bir toplumsal işbirliği sistemi, içerisindeki bireylerin özgürlüklerini garanti altına almalıdır. Aynı zamanda da bunu herkesin eşitliğini göz önünde bulundurarak yapmalıdır. Dolayısıyla Rawls'un adalet kavramlaştırması özgürlüklerin eşitliğini hedefler. Bu teorik ilişkinin Rawls'un adalet teorisindeki en görünür yansıması ise iki adalet ilkesi arasındaki işbölümüdür. Birinci ilke bireylerin eşit özgürlüğü için anayasal koşulları sağlarken, ikinci ilke bireylerin bu koşullar içerisinde özgürlüklerini etkili bir şekilde kullanmalarını sağlar. Rawls'un birincil değerler tanımlamasının anlamı budur. Bu düşünce Rawls'un özgürlük ve özgürlüğün değeri ayrımı ekseninde incelendiğinde anlaşılır. Rawls'a göre özgürlük herkes için eşitken, özgürlüğün değeri farklılaşır ve dolayısıyla bu anlamda bireyler arasında adil bir dağıtım gerektirir. Birincil değerlerin işlevi bu adil dağıtım sağlamaktır. Dolayısıyla birinci ilke eşit özgürlüğü ikinci ilke ise özgürlüğün adil değerini sağlar.

Sonuç olarak bu tez çalışmasının yukarıdaki bölümlerde göstermeye çalıştığı gibi Rawls'un adalet kavramlaştırması ile özgürlük düşüncesini birbirinden bağımsız bir şekilde düşünmek ve incelemek mümkün durmamaktadır. Rawls'a göre adalet

düşüncesinin yansıması olan adil bir toplumsal yapı, içerisinde konumlanan bireylerin eşit özgürlüklerini sağlamalıdır. Burada daha da önemlisi Rawls'un adalet kavramlaştırmasında adalet tam da bireylerin eşit özgürlüklerini sağladığı için adalettir. Rawls'a göre özgürlük ise eşitliğe muhtaçtır. Fakat bu eşitliğin özgürlüğün değerinde mutlak bir eşitlik sağlaması gerekmez, ama adalet sağlaması şarttır. Bu düşünce ifadesini Rawls'un ikinci adalet ilkesinde bulur: Bu eşitsizlikler sadece toplumun en az avantajlı grubunun en büyük faydasına olacak şekilde telafi edildiğinde adil olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla kısacası Rawls'a göre özgürlük ve adalet birbirlerini mutlak şekilde gerektirir. Biri olmadan diğersinin anlamını kavramak mümkün değildir.

Adalet ve özgürlüğü birbirinden ayıramaz bir şekilde düşünmek siyasal teorideki farklı tartışmalara katkı sağlayabilecek bir perspektif sunabilir. Bu düşünce en temelde komüniteryenizm, liberalizm, liberteryenizm, cumhuriyetçilik gibi farklı düşünce gelenekleri arasındaki farklılığı daha net görmemize yardımcı olabilir. Diğer yandan mevcut adalet ve özgürlük tartışmalarını farklı şekilde yorumlamaya kolaylık sağlayabilir. Bu çerçevede örneğin, bu iki kavramı birlikte düşünmek negatif özgürlük tartışmalarının sınırlılığını gösterir. Özgürlüğü sadece bireyin kendisine hapsedmek, bireyin içinde yaşadığı toplumu ve bu toplumda yaşayan diğer bireylerle ilişkisini yadsımak anlamına gelir. Dolayısıyla özgürlüğün aynı zamanda bir adil toplumsal ve siyasal sistem gerektirdiği düşüncesi görmezden gelinir. Bu bağlamda cumhuriyetçi özgürlük anlayışı "tahakküm" üzerindeki vurgusu dolayısıyla bahsedilen birlikteliği göz önünde bulundurur gibi görünür. Bu bağlamda yapılacak bir inceleme özgürlük tartışmalarına katkı sağlayabilir.

Dahası iki kavramı birlikte düşünmek dağıtımcı adalet tartışmalarını da farklı bir yöne çekebilir. Dağıtımcı adalet tartışmaları dağıtımın materyal nesnelereyle ilgili bir tartışmaya hapsedilmiştir. Dolayısıyla bireylerin ihtiyaçlarını sadece materyal değerler üzerinden tanımlamak adaletin anlamını sınırlamaktadır. Tanınma taleplerinin bu tartışma üzerindeki etkisi bahsedilen sınırlılığını ifade eder. Yine aynı zamanda bu dağıtımın eşitlikçi yönü de farklı boyutları göz önünde bulundurmalıdır. Eşitliği sadece dağıtımın nesnelereyle ilgili düşünmek eşitliğin siyasal boyutunu fırsat

eşitliğine indirgeme eğilimindedir. Bu anlamda hakkaniyet olarak adalet teorisi fırsat eşitliğini aşan bir siyasal eşitlik arayışındadır. Rawls'un siyasal özgürlüklerin adil değerini sağlamaya çalışması bu anlamda okunabilir. Dolayısıyla eşitliği sadece dağıtımcı adalet içerisinde aramanın sınırlılığına işaret ederek, özgürlüğün bundan farklı bir eşitliği temellendirebileceğine işaret eder.

KAYNAKÇA

- Anderson, Joel, Axel Honneth: "Autonomy, Vulnerability, Recognition, and Justice", **Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays**, ed. John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 127-149.
- Arneson, Richard: "Primary Goods Reconsidered", **Nous**, C. 24, No:3, Haziran 1990, s. 429-454.
- Berlin, Isaiah: "Two Concepts of Liberty", **Liberty : Incorporating Four Essays on Liberty**, ed. Henry Hardy, New York, Oxford University Press, 2002, s.166-217.
- Berten, Andre, Pablo de Silveira, Harve Pourtois : "Adil ve İyi", **Liberaller ve Cemaatçiler**, ed. Andre Berten, Pablo de Silveira, Harve Pourtois, çev.Başak Demir, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2006, s. 29-48.
- Berten, Andre, Pablo de Silveira, Harve Pourtois: "Birey ve Cemaat", **Liberaller ve Cemaatçiler**, ed. Andre Berten, Pablo de Silveira, Harve Pourtois, çev.Başak Demir, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2006, s. 189-208.

Brooks, Thom, Fabian Freyenhagen: "Introduction", **The Legacy of John Rawls**, ed. Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, London, Continuum, 2005, s. 1-21.

Brower, W.Bruce: "The Limits of Public Reason", **The Journal of Philosophy**, C.94, No:1, Ocak 1994, s. 5-26.

Carter, Ian, Matthew Kramer, Hillel Steiner: "General Introduction", **Freedom: A Philosophical Anthology**, ed. Ian Carter, Matthew Kramer, Hillel Steiner, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, s. xvii-xxi.

Carter, Ian, Matthew Kramer, Hillel Steiner: "Introduction to Part VI", **Freedom: A Philosophical Anthology**, ed. Ian Carter, Matthew Kramer, Hillel Steiner, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, s.323-325.

Christman, John: "Procedural Autonomy and Liberal Legitimacy", **Personal Autonomy: New Essays on Personal Autonomy and Its Role in Contemporary Moral Philosophy**, ed. James Stacey Taylor, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 277-298.

Costa, M. Victoria: "Rawls on Liberty and Domination", **Res Publica**, C.15, No: 4, Kasım 2009, s. 397-413.

- Cynthia, A. Stark: "Hypothetical Consent and Justification", **The Journal of Philosophy**, C.94, No:6, Haziran 2000, s. 313-334.
- Çelik, Özge: "Isaiah Berlin'in Pozitif Özgürlük Kavramı ve Eleştirdiği Pozitif Özgürlükçü Yaklaşımlar", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.12, No:3, 2010, s. 159-186.
- Çırakman, Aslı: "Bir Meşruiyet Sorunu olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe", **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, ed. E.Fuat Keyman, İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. 105-147.
- Daniels, Norman: "Democratic Equality: Rawls's Complex Egalitarianism", **The Cambridge Companion to Rawls**, ed. Samuel Freeman, New York, Cambridge University Press, 2003, s. 241-276.
- Daniels, Norman: "Equal Liberty and Unequal Worth of Liberty", **The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s. 25-53.
- Daniels, Norman: "Wide Reflective Equilibrium and Theory Acceptance in Ethics", **The Journal of Philosophy**, C. 76, No: 5, Mayıs 1979, s. 256-282.

- Dworkin, Gerald: "Autonomy", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge, 2.c, 2.bs, Blackwell Publishing, 2007, C:II, s. 443-451.
- Dworkin, Gerald: **The Theory and Practice of Autonomy**, New York, Cambridge University Press, 1988.
- Erdoğan, Mustafa: "Özgürlük, Adalet, Refah", **Adalet Kavramı**, ed. Adnan Güriz, 3.bs, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2013, s. 171- 193.
- Eyal, Nir: "Perhaps the Most Important Primary Goods: Self-Respect and Rawls's Principles of Justice", **Politics, Philosophy & Economics**, C.4, No:2, Haziran 2005, s. 195-219.
- Estlund, David: "The Survival of Egalitarian Justice in John Rawls's Political Liberalism", **The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s. 198-208.
- Farrelly, Colin: **Introduction to Contemporary Political Theory**, London, SAGE Publications, 2004.
- Farrelly, Colin: **Contemporary Political Theory**, London, SAGE Publications, 2004.

- Flathman, E. Richard: "Philosophy and Politics of Freedom", **Freedom: A Philosophical Anthology**, ed. Ian Carter, Matthew Kramer, Hillel Steiner, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, s. 340-341.
- Fleischacker, Samuel: **Dağıtıcı Adaletin Kısa Tarihi**, çev. Gökhan Murteza, Eylem Yolsal Murteza, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2013.
- Forst, Rainer: "Political Liberty: Integrating Five Conceptions of Autonomy", **Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays**, ed. John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 226-242.
- Fraser, Nancy: **Scales of Justice: Reimagining Political Sphere in a Globalizing World**, New York, Columbia University Press, 2009.
- Freeman, Samuel: "Introduction", **The Cambridge Companion to Rawls**, ed. Samuel Freeman, New York, Cambridge University Press, 2003, s. 1-61.
- Galston, A. William: "Moral Personality and Liberal Theory: John Rawls's 'Dewey Lectures' ", **The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s. 228-255.

- Gaus, Gerald: "The Place of Autonomy within Liberalism", **Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays**, ed. John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 277-306.
- Gonzalez, Ana Marta: "John Rawls and the New Kantian Moral Theory", **The Legacy of John Rawls**, ed. Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, London, Continuum, 2005, s. 152-176.
- Habermas, Jürgen: "Aklın Kamusal ve Aleni Kullanımı Yoluyla Uzlaşma: John Rawls'un Siyasal Liberalizmi Üzerine Düşünceler", **Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, ed. Murat Özbek, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 43-74
- Habermas, Jürgen: " 'Makul' 'Doğru'ya Karşı veya Dünya Görüşlerinin Ahlakiliği", **Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, ed. Murat Özbek, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 137-171.
- Hart, L.A Herbert: "Rawls on Liberty and Its Priority", **The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s. 2-23.

- Hayek, V. Friedrich: **Özgürlüğün Anayasası**, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Ankara, BigBang Yayınları, 2013.
- Hill, E. Thomas: "The Stability Problem in Political Liberalism", **The Philosophy of Rawls: Moral Psychology and Community**, ed. Paul Weithman, New York, Garland Publishing, 1999, C. IV, s. 167-185.
- Hirschmann, Nancy: **The Subject of Liberty: Toward a Feminist Theory of Freedom**, New Jersey, Princeton University Press, 2003.
- Kocaoğlu, Mehmet: **John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2014.
- Kramer, Matthew: **The Quality of Freedom**, New York, Oxford University Press, 2003.
- Krishnamurthy, Meena: "Completing Rawls's Arguments for Equal Political Liberty and Its Fair Value: The Argument from Self-Respect", **Canadian Journal of Philosophy**, C.43, No:2, 2013, s. 179-205.
- Krishnamurthy, Meena: "Reconceiving Rawls's Arguments for Equal Political Liberty and Its Fair Value: On Our Higher-Order Interests", **Social Theory and Practice**, C.38, No:2, Nisan 2012, s. 258-278.

- Kymlicka, Will: **Contemporary Political Philosophy**, 2.bs, New York, Oxford University Press, 2002.
- Kukathas, Chandran: "Liberty", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge, 2.c, 2.bs, Blackwell Publishing, 2007, C:II, s. 685-698.
- Kukathas, Chandran, Philip Pettit: **Rawls: A Theory of Justice and Its Critics**, California, Stanford University Press, 1998.
- Larmore, Charles: "Public Reason", **The Cambridge Companion to Rawls**, ed. Samuel Freeman, New York, Cambridge University Press, 2003, s. 368-393.
- Lehning, B. Percy: "The Coherence of Rawls's Plea for Democratic Equality", **Critical Review of International Social and Political Philosophy**, C.1, No:4, Kış 1998, s. 1-41.
- MacCallum, C. Gerald: "Negative and Positive Freedom", **The Philosophical Review**, C.76, No:3, Temmuz 1967, s. 312-334.
- Miller, David: "Constraints on Freedom", **Ethics**, C. 94, No: 1, Ekim 1983, s. 66-86.
- Naticchia, Chris: "Justice as Fairness: Epistemological not Political", **The Southern Journal of Philosophy**, C.37, No: 4, 1999, s. 597-611.

- Nelson, Eric: "From Primary Goods to Capabilities", **Political Theory**, C.36, No:1, Şubat 2008, s. 93-122.
- Nelson, Eric: "Liberty: One Concept Too Many?", **Political Theory**, C.33, No:1, Şubat 2005, s. 58-78.
- Nozick, Robert: **Anarşi, Devlet ve Ütopya**, çev.Alişan Oktay, 2.bs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Özbank, Murat: "Neden Demokrasi? Düşünsel ve Vicdani Çeşitlilik Koşulları Altında Normatif Gerekçeleştirme ve Siyasal İstikrar Sorunu", **Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, ed. Murat Özbank, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 15-39.
- Pogge, W. Thomas: **Realizing Rawls**, London, Cornell University Press, 1989.
- Rawls, John: **A Theory of Justice**, Cambridge, Harvard University Press, 1999.
- Rawls, John: "Habermas'a Yanıt", **Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar?**, ed. Murat Özbank, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 75-136.
- Rawls, John: **Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması**, çev.

- Gül Evrin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Rawls, John: **Justice as Fairness: A Restatement**, ed. Erin Kelly, Massachusetts, Harvard University Press, 2001.
- Rawls, John: "Kantian Constructivism in Moral Theory", **Collected Papers**, ed. Samuel Freeman, Massachusetts, Harvard University Press, 1999, s. 303-358.
- Rawls, John: **Political Liberalism**, 3.bs, New York, Columbia University Press, 2005.
- Sandel, Michael: **Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?**, çev. Mehmet Kocaoğlu, 2.bs, Ankara, Bigbang Yayınları, 2013.
- Sandel, Michael: **Liberalizm ve Adaletin Sınırları**, çev. A. Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2014.
- Scanlon, M. Thomas: "Rawls' Theory of Justice", **The Philosophy of Rawls: Development and Main Outlines of Rawls's Theory of Justice**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. I, s. 53-89.
- Schmidtz, David: **Adaletin Unsurları**, çev. Hayrettin Özler, Ankara, Liberte Yayınları, 2010

- Sen, Amartya: "Justice: Means versus Freedoms", **The Philosophy of Rawls: Development and Main Outlines of Rawls's Theory of Justice**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. I, s. 193-203.
- Shue, Henry: "Liberty and Self-Respect", **The Philosophy of Rawls: The Two Principles and Their Justification**, ed. Henry S. Richardson, New York, Garland Publishing, 1999, C. II, s. 189-197.
- Spector, Horacio: "Four Conceptions of Freedom", **Political Theory**, C.36, No:6, 2010, s. 780-808.
- Taylor, Charles: "Tanınma Politikası", **Çokkültürcülük: Tanınma Politikası**, çev. Yurdanur Salman, ed. Amy Gutmann, 4.bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 46-93.
- Taylor, Charles: "What's Wrong with Negative Liberty", **The Idea of Freedom**, ed. Alan Ryan, Oxford, Oxford University Press, 1979, s.176-194.
- Taylor, Robert: "Kantian Personal Autonomy", **Political Theory**, C.33, No:5, Ekim 2005, s. 602-628.
- Taylor, Robert: "Rawls's Defense of the Priority of Liberty: A Kantian Reconstruction", **Philosophy & Public Affairs**, C. 31, No: 3, 2003, s. 246-271.

- Taylor, Robert: "Self-Realization and the Priority of Fair Equality of Opportunity", **The Legacy of John Rawls**, ed. Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, London, Continuum, 2005, s. 34-49.
- Tunçel, Ahu: **Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Uyar, Gülriz: "John Rawls", **Siyaset Felsefesi Tarihi: Platon'dan Zizek'e**, ed. Ahu Tunçel, Kurtul Gülenç, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2013, s. 712-735.
- Vallentyne, Peter: "Distributive Justice", **A Companion to Contemporary Political Philosophy**, ed. Robert E. Goodin, Philip Pettit, Thomas Pogge, 2.c, 2.bs, Blackwell Publishing, 2007, C:II, s. 548-562.
- Waldron, Jeremy: "Moral Autonomy and Personal Autonomy", **Autonomy and The Challenges to Liberalism: New Essays**, ed. John Christman, Joel Anderson, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 307-329.
- Wenar, Leif: "The Unity of Rawls's Work", **The Legacy of John Rawls**, ed. Thom Brooks, Fabian Freyenhagen, London, Continuum, 2005, s. 22-33.

Williams, Bernard:

“From Freedom to Liberty: The Construction of a Political Value”, **Philosophy and Public Affairs**, C.30, No:1, 2001, s. 3-26.

Zink, R. James:

”Reconsidering the Role of Self-Respect in Rawls’s A Theory of Justice”, **The Journal of Politics**, C.73, No:2, Nisan 2011, s. 331-344.